

Починил 27/2 1918

LETO XV.
1917

ŠT. 10.,
11., 12.

SLOVAN

MESEČNIK ZA
KNJIŽEVNOST
UMETNOST
IN PROSVETO

VSEBINA.

Izpoved. Ivan Albreht	257	Volkodlak. Fran Govékar	300
Davorin Trstenjak (1817-1890).		Družba. Milan Pugelj	308
Dr. Jož. A. Glonar	266	V daljavo. Janko Glaser	308
Zemlja. Juš Kozak	274	Večer. Ivan Albreht	308
Šop Trstenjakovih aforizmov.	284	Mačeha. Dr. Ivo Šorli	309
Pepelnica. Milan Pugelj	284	Najnovejše o Röntgenovih žarkih.	
Pastirjevo jutro. F. Golar	285	Dr. Lavo Čermelj	316
Solnce in škrjanček. F. Golar	285	Na grob padlemu prijatelju. Janko	
Poganka. F. Golar	285	Glaser	318
Pan. F. Golar	286	Listek	319
Na križpotl. Ivan Albreht	286	Dr. Jož. A. Glonar: Grafenauer Ivan: Kratka zgo-	
Doma. Janko Glaser	286	dovina slovenskega slovstva. Avgust Žigon: Lev-	
Moji dnevi. Janko Glaser	286	stikovo delo za Prešerna do l. 1870. Dr. I. Jesen:	
Amor ch' al cor gentil: ratto s'ap-		Umetniška propaganda in še marsikaj. Iv. Podržaj:	
prende. Benevolenti — dr. Avg.		Josip Kostanjevec. Ivan Albreht: Fr. Milčinski.	
Žigon	287	Ptički brez gnezda. J. A. G.: J. Ribičič. Razvaline	
Pesem. Milan Pugelj	299	1917. P.: Publikacije Slovenske Matice. P.: Ženski	
		Svijet. Janko Glaser: Ob brzojavu. Avgust Ži-	
		gon: Čopova knjižnica.	

Naročnina „Slovana“ znaša na leto 12 K, na pol leta 6 K, na četrť leta 3 K. Posamezni zvezki po 1 K 20 h. Dijakom je naročnina znižana 10 K letno. Za Nemčijo 13 K 50 h, za druge države 15 K.

Tiskarna D. Hribarjeva (A. Pesek) v Ljubljani. — Urednik Milan Pugelj v Ljubljani.

Rado Murnik: **Lovske bajke in povesti.** Elegantno vez. 3'50 K.
Milan Pugelj: **Mimo ciljev.** Elegantno vezana 3'50 K.
Cvetko Golar: **Kmečke povesti.** Elegantno vezana 3'50 K.
Dr. Ivan Lah: **Dore.** Elegantno vezana 2'50 K.

**Priporočamo
sledéče knjige:**

Album: **Lepa naša domovina.** I. zvezek: Kranjsko. 2 K.
A. W.: **Špijonova usoda.** Detektivski in špijonažni roman. Broširana 2'50 K.
A. P.: **Slepa ljubezen.** Ljudsko igra s petjem v petih dejanjih. Broširana 2 K.

Izpoved.

Spisal Ivan Albreht.

I.

Včasih je človek tak, kakor da ne živi sam in ne dela sam, ampak vse nekdo drugi v njem in nad njim. Izpregovori besedo, a ko začuje njen zvok, se ga prestraši, ker se nenadoma zave, da ni hotel reči tiste besede. Toda zvok je že izzvenel v zrak, se je dotaknil tujih ušes in je vzbudil pojem v tuji duši. Ali ga razume tista duša, ali je bila pripravljena nanj? Morda ga sprejme z bolestjo, morda ga pahne od sebe, morda se zareži nad njim in ga potepta. A mogoče je, da ga sprejme kakor biser in razodetje božje, da ga postavi na oltar svojega srca in moli pred njim...

Tako sem bil žalosten sedem dni in sedem noči. Ves svet se mi je zdel pust in zapuščen, da bi umrl od same samote sredi njega. Nikake misli nisem imel — ali pa jih je bilo toliko, da jih sploh nisem mogel pregledati in jih ločiti med seboj. Z vsakim hipom sem čutil jasneje, kako se bori moja duša z nevidnim nasprotnikom in trepeče v strahu, da mu podleže. Nasprotnika pa nisem poznal.

Osmi dan sem srečal Pavlo. Pavla je dekletce desetih let in ima take oči, da bi se človek izgubil vanje. Ko sem jo ugledal, je padla nenadoma vsa mora od mene. Ne vem več, kako je prišlo, da sem jo vzdignil in sem ji dahnil na lice poljub:

„Pavla, kako si ti lepa!“

Dekletce se je zasmejala in se me je oklenilo okrog vratu:

„Vaši brki bodejo, gospod Dolnik!“

Smejala se je in mi je posvetila s svojim pogledom baš pred oči. Tedaj sem začutil, da nisem hotel reči tega, kar sem pravkar dejal. Čutil sem kes in stud in nisem vedel, čemu. Končno — če rečem otroku, da je lep — ali je

to zločin?! Saj so vendar otroci solnce življenja, nada v trpljenju, uteha pred smrtjo! Vendar — mene je žgalo in peklo. In da bi popravil pogrešek, sem rekel prav nežno:

„Pavla, rad te imam.“

Res, prav tako! Še malo pomislil sem vmes, da bi preprečil vse, kar bi utegnilo dahnti senco na misel. Moja učenka je — mi je šlo sunkoma skozi možgane — čemu je ne bi smel imeti rad? In zazdelo se mi je, da ravnam popolnoma prav in da določam sam smer svojemu ravnanju; zato sem bil trenutno zelo pomirjen, zadovoljen in vesel. Dekletce pa je razširilo oči in mi je zdrknilo iz rok. Pogladi se je po pristriženih laseh in je strmelo vame. Smeh mu je vztrepetaval na ustnih, na licih in v očeh — in bilo je videti, da premišljuje velike in težke reči. Tedaj se je oglasil v meni učitelj:

„Ali si že napravila naloge za jutri?“

Dekletce me je pogledalo začudeno in presenečeno:

„Že.“

Potem je še pomislilo, je steklo od mene proč in je utrgalo cvetko na travniku kraj pota.

„Nate, gospod Dolnik! — Jaz sem pa mama, ali ne“, mi je ponudilo cvetko in je zagorelo. Pogledal sem dekletce in cvet in sem bil v zadregi. To je namreč tisto, da so odrasli ljudje v zadregi, kadar se gledajo v zrcalu otrok! Res, bil sem tak, da nisem imel besede. Dekletce se je zasukalo na peti in je zbežalo od mene kakor zbeže otroci, kadar se jih loti razposajenost.

Ko sem ostal sam, sem razmišljal in premišljeval, — a ko se mi je zazdelo, da sem razmislil in dognal vse, kar sem nameraval, sem uvidel, da v resnici nisem premislil ničesar.

II.

Skoro prisegel bi lahko, da nisem več mislil na ta dogodek. Vse drugo je prišlo kakor samo od sebe. Sicer pa ne maram prisegati — čemu, ko se vendar nočem opravičevati prav nič, niti pred samim seboj, niti pred svetom!... Morda pa vendarle?! Morda si zapisujem in urejum ta svoj doživljaj samo zato, da bi se uveril, da sem poštenjak — to je slednjič postranska stvar; kajti vse te okoliščine moje osebnosti ne izpremene celotnega dejanskega položaja menda niti za las. Kako naj bi ga tudi izpremenile, ko jih najbrže niti ne poznam! Sploh mislim, da ne poznam in ne vem ničesar družega kakor to, da je bila Pavlina mati udova, krepka Dalmatinka. Ženska je klicala v njej po življenju, a mati se je udala popolnoma detetu. Čutil in videl sem bojevanje in zmagovanje — ugajalo mi je menda oboje.

Nekoč mi je potožila mati, da ne mara mala nič več igrati glasovirja. Dekletce me je gledalo udano. Zdelo se mi je, da je tisti pogled kljub temu nekoliko predrzen, a ugajal mi je najbrže vendarle.

„To je le trenutno, preide“, sem posredoval in mala je uprla lehti ob moji koleni in mi je gledala v oči.

„Pavla“, jo je posvarila mati.

Dekle se je ozrlo vanjo in je ubogalo. A ko se je dvignilo, da sede na svoj stol, se je poslovilo z dolgim pogledom od mene.

„Saj boš vadila, kajne“, sem jo pogladil po lasih.

„Bom, če —“

„Kaj“, jo je ustavila mati z nekoliko ostrim naglasom.

Mala je stisnila oči in je ujela lici med dlani. Naslonila se je na stolu vznak in je začela bingljati z nogami:

„Jaz pa nekaj vem,
pa tega ne povem —
če kdo drugi ve,
povedati ne sme!“

Meni je šinila kri v obraz, a mati je pojasnila uljudno:

„Tega se je naučila od dekle. Drugače ne zna baš mnogo slovenskega.“

Nato sem se pomiril in mala je odšla ven. Skoro smeh me je obšel ob zavesti, da sem pravzaprav zardel brez pravega povoda.

Ko sva ostala z gospo sama, sva kadila cigarete in sva pila čaj. Kadar si je pogladila z belo roko še jasno čelo, sem videl, kako se bliska v njenih očeh.

„Vi ste dobri. Tako še ni razumel moje hčerke nihče.“

Branil sem se z uljudno frazo, ki mi je zvenela smešno, še predno sem jo izpregovoril.

„Ni je besede, da bi vam povedala, kako sem vam hvaležna!“

Lica so mi zagorela, a roka je sama od sebe našla njeno. Kakor v snu sem se usesal vanjo, a gospa mi je nudila ustni. Bili sta vroči in malce orošeni od solz, ki so ji tisti hip zdrknile iz oči. — Zunaj je zvenel Pavlin glas:

„Če kdo drugi ve,
povedati ne sme!“

Gospa se je vzravnala in mi je ponudila cigareto. Velika in ponosna je sedela kraj mene. Z nevidno gesto je zamorila Evo v sebi, a moja želja se je še vedno pasla po njej. Beseda pa je govorila o vsem, kar je baš prišlo v smer in v okvir razgovora.

„Bolj vam zaupam dete kakor sama sebi“, mi je rekla gospa pred odhodom. Kakor je stala in kakor je gledala — res, vse je bilo samo resnično zaupanje! Jaz pa sem se poklonil in sem bežal in nisem našel miru. Nisem si bil v svesti določene in velike krivde, a zla slutnja je šla vendar kakor senca z menoj! Uklet sem bil in kakor ukovan v verige. Sklenil sem bil že natihoma, da odpovem poučevanje in odidem nena doma kamorkoli. Toda ko sem začel misliti na to, da bi izvedel svoj sklep, sem uvidel, da je smešen in nepotreben. Zato sem ostal.

III.

Ne vem, ali je bila le sugestija, ali sem bil v resnici zadovoljen tiste dni. Mogoče je tudi, da sem premalo gledal in premalo mislil in je izvirala vsa moja zadovoljnost zgolj iz nevednosti in iz lehkomišelnosti. Poučevat sem hodil vsak dan in dannadan sva se razgovarjala z gospo, a do poljuba je prišlo le redko med nama. — Mala je bila pridna. Pazila je na vse moje besede tako ostro, da bi bil moral videti, da ima njena pazljivost že dih boleznega v sebi.

Gospa je strmela in je občudovala moje učiteljske zmožnosti. Pavla pa je začela polagoma bledeti.

„Zamišljena je in sama skrb jo je venomer“, mi je pravila gospa pol v zadovoljstvu, pol že v nejasni bojazni.

Kadar nisva bila sama, je umikala mala pogled mojim očem; a med urami, ko sva bila sama, sem se bal jaz njenih oči. Pogledoval sem jo le od strani — naravnost samo tedaj, kadar je gledala v knjigo ali sploh kam tako, da so bile njene oči popolnoma zaposlene. Pripomniti moram tu, da jaz nikakor nisem moderen človek — to se pravi: v meni ni nič nervoznosti, nič pričakovanja, nič iskanja — menda ni v meni sploh ničesar. Nikdar še nisem iskal popolnosti — vendar končno le iščem nečesa. To poslednje pa razjasni po mojih mislih ves moj položaj. Namreč, če povem, da sem bil svojčas devetleten otrok tako zaljubljen v svojo petdesetletno mater, da sem zlezal k njeni postelji vselej, kadar je legla popoldne za kratek čas k počitku, vzbudim gotovo stud ali pomilovanje. Stopil sem pred njo in sem strmel vanjo in z očmi in z drhtečimi rokami sem iskal njenih že uvelih prsi. Mati me je prižela nase in me je poljubila, če sem jo po neprevidnosti predramil in sem stal osramočen in kakor rak pred njo. A mati ni vedela, kako je z menoj, in je videla le ljubezen otroka. Res, moja mati je bila srečna. A jaz sem stiskal večer za večerom pesti od srda in boli pri misli, da leži oče kraj nje. Toda to končno ne spada k stvari! Saj sem hotel samo povedati, da nisem nikdar iskal ničesar in da nisem moderen človek. Samo takrat, ko mi je umrla mati, sem začutil praznino v sebi. Bil sem v drugi gimnaziji tedaj in sem baš prišel domov na božične počitnice — a med tem mi je umrla mati. Jokal sem, da so me bolele oči. Ko sem stal ob odprtem grobu, sem živo čutil potrebo, da bi skočil k njej, ki leži spodaj v rakvi, in bi segnil ž njo. Tako bi ji pokazal morda, da sem jo ljubil še vse drugače, kakor ljubi dete mater. Bog nebeški — ljudje so rekli, da sem najboljši sin na svetu! Sam za svojo osebo nisem še nikdar premišljal o tem. Tudi zdajle si ne morem razložiti prav, kako da je prekrizal moje misli baš ta dogodek in ravno v tem trenutku. Saj to končno s Pavlo nima nikake zveze! Ali jo pa mogoče ima? Morda ima tesno zvezo med seboj vse, kar se dogodi v življenju posameznega človeka — ali pa celo vse, kar se dogodi v življenju sploh. Da: dozdeva se mi, da se hočem opravičiti s to zgodbo o materi! Pa čemu opravičilo, ko ga vendar ni in ga

tudi ni treba! Morda se hočem le razgaliti, ker si bržkone brez celotnega pregleda svojega življenja sam ne upam prav misliti na ta doživljaj, ki ga ravno beležim. Nič! Vse to je daleč, tako daleč, da mi že ni več mogoče razločiti jasno, če je bilo res vse prav tako ali ne. Pavla pa je blizu, tako blizu, da jo vidim še sedaj, čeprav je ni pri meni. Takrat pa, ko sem bil jaz pri njej, sem jo gledal in sem videl, da je — ženska, živa podoba še žive matere — kakor da je izrezana iz nje. Mati je bila sicer lepa, toda že jesen — sočna jesen, ki kipi v polnem, zrelem sadju. Pri dekletu pa je bilo vse šele nežno brsteča nada, samo nadahnjeno, komaj v snu nakazano. Tu je bila dana svoboda domišljiji in sanjam...

Če bi hotel zdaj povedati, kakšne so bile takrat moje misli, si bi moral priznati, da jih ne poznam. Zdi se mi, kakor da nisem tisti čas mislil ničesar. Videl sem popek, ki sem vedel zanj, da da preide sčasoma v cvet in v sad — in sem se naslajal že ob tej zavesti sami. Toda dekletce je bledelo in bledelo — in ko sem nekoč slučajno izostal en dan, je Pavla obolela.

Naslednji dan sem prišel popoldne. Gospa me je sprejela molče. Nekoliko resnosti, nekoliko smeha je bilo v njenih očeh. Odprla mi je malo, prijazno sobico in izmed belih, rdeče podloženih čipk, me je pozdravil Pavlin obraz.

„Tako sem vas že težko čakala“, se je zaiskrila proti meni in mi je poljubila roko.

„Včeraj je jokala in potem je dobila še vročino“, mi je tolmačila mati, a mala si je zakrila oči in me je pogledovala s poredno, zadovoljnostjo izmed prstov. Če pomislim nazaj, čutim še danes, da sem bil vsega tega zelo vesel. Tako nekam se mi je zazdelo — kakor da sem oče sredi lastne družine.

„Pravila je, da morate biti naši“, se je smehljala mati, ko je stopila k Pavli in ji je popravila vzglavje. Potem je sedla meni nasproti in tupa-tam se je srečala njena noga z mojo — tako od daleč, bolj kakor mimogrede in le slučajno. Učil seveda nisem tisti dan — samo kramljali smo. Mala se je osvežila v razgovoru. Govorila sva o Pepelki in o Trnjulčici, o vilah in o drugih takih bajnih stvareh. Gospa je šla od časa do časa pogledat v kuhinjo, kjer se je pripravljalo nekaj za nas. V eni tistih kratkih pavz pa se je Pavla nenadoma vzpela k meni:

„Joj, kako bi bila jaz rada Pepelka!“

Še zdajle čujem tisti nežni, vroči otroški glasek in še zdaj čutim tiste mehke ročice, ki so mi hipoma bežale preko lic. Takrat pa vem, da sem rekel samo:

„Ali res?“

„Vi bi morali biti potem princ“, se je skrila mala v blazine in sunkovito dihanje, ki se je trgalo od tam, je pravilo brez besed o čudežnem svetu, ki si ga je ustvarila mala v svoji domišljiji. Kakor sem pomislil na to, sem se prestrašil samega sebe in dejstva, da sedim v tej topli, beli otroški spalnici. Tedaj me je Pavla pogledala, a jaz sem se sklonil k njej in sem jo poljubil na oči.

„To je lepo“, je dahnilo dete z otroškim nasmehom in je kriknilo proti materi, ki se je vrnila v sobo:

„Jaz bom Pepelka, gospod Dolnik bo pa princ!“

V smehu je potekal hip za hipom in mati se je topila od same sreče.

„Gospod Dolnik, vi delate čudeže! V hipu ste mi ozdravili malo“, se je pošalila gospa v salonu, kamor me je povedla pred odhodom. Meni pa ni bilo do čudežev. Težko je kipela v meni kri in tako mi je bilo, kakor da stojim devetleten otrok pred materjo svojo. Gospa pa je prezrla moje razpoloženje, čeprav sem jasno razbral iz njenih oči, da ga je čutila in spoznala — vsaj v slutnji. Kakor nalašč je pripomnila čisto mirno:

„Zdi se mi, da bo treba premeniti zrak. Kadar mi mala začne takole polegati, ne morem več vztrpeti v tistem kraju.“

Ker nisem vedel, kaj bi ji odgovoril, sem pač molčal.

„Kaj hočemo! Dalmatinska, pomorska kri! In za dete bi da! življenje“, je še dostavila gospa nekoliko vzhičena.

„Jaz tudi“, mi je ušla misel. Vendar se mi zdi, da je nisem izrekel. Le tega sem se zavedel tisti hip, da mi hočejo ugrabiti nekaj, kar je pravzaprav moje. Kaj me je dovedlo do tega: strast, slast — bog ve, kako bi krstil tisti občutek?! A v hipu sva se tesnila z gospo v objemu.

„Povabila bi vas z nama“, mi je priznala v razburjenju — „toda na udovo je naperjenih vedno po devet parov oči“.

Gledal sem jo in poljubljal sem jo, a razumel nisem tisti hip ničesar.

„Mala vas bo pač pogrešala“, se je streznila gospa. A mene je udarilo kakor težka, mrzla obsodba. In kakor igralec na odru sem se naklonil in sem odšel.

IV.

Samega sebe me je strah in sam sebi sem zagonetka. — In to je najhujše na svetu! To dejstvo, da moram brskati po dejanju, ki izven mene ni znano živi duši pod solncem, me plaši in me razjeda in mori. Strah pa me priganja in mi ostri misel in spomin. Tudi zdaj ne delam sam! Samo poslušam in gledam, a roka drsi po papirju. Ali je to res moja roka? Ali sem jaz res še — jaz? Živci mi odpovedujejo, vendar razločim še vse in se zavedam vsega. Če potipljem tja, kjer mislim, da leži knjiga, je resnično knjiga tam — in jaz sem v resnici! Seveda, sem in bivam, absolviran filozof Dolnik. — Ah, to je smešno! Takrat pa nisem vedel, kdo sem in kaj je z menoj. Edino to, ta puhla nevednost z ozirom na samega sebe, je bila moja napaka tistih dni in je napaka vsega mojega življenja. Čutil sem, da imam Pavlo rad. Saj ne vem, kako bi povedal ta občutek, da bi bil pojem jasen in razumljiv. Imel sem ga preje že pri nešteti ženskah in v raznih merah, a vedno v isto enotno smer. Ta smer in način mojega občutka, to je pa težkoča! Treba ga je namreč razumeti, treba mu je poiskati in doznati rast in koreniko. Korenika pa je v moji duši in je ne morem poiskati, ker si ne vidim vanjo do dna.

Pavli sem napisal nekoč, ko sem prišel domov — (Namreč ne Pavli — tako morda, da bi ji pisal pismo ali kaj, ampak na list sem si napisal in ta list je še sedaj v mojih rokah) — Napisal sem takole:

— Kakor čutim bivanje svojega bitja, tako čutim tebe venomer žnjim.

In vem, da me še ni bilo, ko si me že vabila in si klicala moje ime.

V zarji jutranji si mi razkrivala svojo lepoto. Solnce in zvezde in tajne moči vsemirja si pozvala, da me obude v življenje.

Ker vem vse to in ker čutim vse to, sem tvoj.

In kadar jočem, jočem za teboj. In kadar koprnim, koprnim za teboj. In kadar vzdrhtevam v radosti, vzdrhtevam edino s teboj.

Ker večnost lepote so tvoje oči. Brezmejnost sladkosti so grudi in ustnice tvoje, sve-tišče tajinstvenih, tajnih cvetov...

Bolj kakor bivanje lastnega bitja, čutim sladkost tvoje žive moči —

Ne vem več — sem li to res pisal Pavli? Bilo bi pravzaprav neumno, pisati otroku take reči, ko vem, da jih ne more razumeti. Najpreje sem pisal to skoraj gotovo komu drugemu, morda celo samemu sebi — a to pa lahko trdim z gotovostjo, da sem mislil med pisanjem na Pavlo. Slednjič pa to ni niti posebne važnosti, komu sem baš namenil izliv teh čudnih par vrst! Glavno je dejstvo, da se mi zdi to samo na sebi važno, nekaka izpoved, del mene samega. In tu je že zopet križ! Ta boleštna zahteva po razstavljanju lastnega bitja v sestavine in v količine, to hotenje po razgaljenju samega sebe me še uniči! Kako naj se pokažem, ko je treba segati pri tem tako na široko in tako globoko — in sem vendar — nič!

Toda — povedati moram! Ko sem bil še gimnazijec in sem hodil domov na počitnice — doma sem s kmetov — je služila pri nas dekla, ki se ji nisem mogel izogniti. Ta izraz je pravzaprav neroden in ni čisto na mestu — pa naj bo! Bil sem menda v sedmi šoli — a ko sem prišel domov, je bila dekla na oklicih. To ni končno nič napačnega in je čisto v redu! A z menoj je bilo drugače — z menoj je sploh vedno drugače! Saj to ima menda mnogo mladih ljudi, da se zaljubijo v vsako žensko, ki jim je količkaj po godu. Če pa pride taka ženska v roke drugega, trpi, kdor je sanjal za njo. Jaz trpim, trpim brez prenehljaja, uro za uro in dan za dnem. A deklo sem imel rad, ker je bila sočna in ker je bila zdrava in — če bi pač sam vedel, zakaj! Imel sem jo rad, a črnil ji nisem niti besede o tem. Samo tuptam sem jo objel, poljubil, vščipnil — vse kakor deklo, ki se gospodarjev sin poigra ž njo zato, ker je od ostankov njegovega očeta in služi na leto toliko in toliko kron. Dekla se je smejala in je jokala, hodila je za menoj in je zopet bežala pred menoj — skratka: mučil sem jo! Ne vem, če sem počel to z jasnim namenom in z določno zavestjo, vem le še to, da sem se naslajal pri tem početju! Nikdar pa mi ni prišlo na misel, da bi se tista ženska kdaj utegnila domisliti svojih svoboščin in bi se poročila. To me je zadelo naenkrat — nenadoma sem bil okraden in prikrajšan v svoji lastnini. Da bi bilo treba takrat podreti pol sveta, bi ga bil podrli, samo da bi preprečil tisto poroko! Dekla pa je bila kakor skala, trdna sredi sveta, ki ni mogla moja

roka vanj. Takrat sem pač govoril, a besede so polzele mimo nje kakor dim. In to me je zažgalo...

Strašna je misel na te dni, a to moram povedati — drugače je vse brez pomena! Pri nas je bila še v tistem času priljubljena igra — zlasti med fanti in posebno na pustni večer — ki so ji rekli: zaseko lizati. Visoko pod strop se pritrdi vrv, tako da visi konec, kjer je napravljena spolzka zanjka, navzdol. Vrv je namazana z mastjo in tam, kjer je pritrdjena, je privezan košček slanine. Kdor hoče igrati, si dene zanjko za vrat in pleza po vrvi tako, da se poprijemlje samo z rokama. Če pride do vrha, odgrizne slanino, si sname zanjko in se spusti nizdol. Igra je dobljena, a ker zmaga ni baš lahka, so stave primeroma visoke. Stavi pa se ne za denar, ampak vedno v blagu.

Mrzlo mi je ob tem spominu in po vsem telesu mi gomezi in me skeli ta čudna groza življenja. Kako sem lažnjiv: Ne groza življenja, ampak groza mene samega! Ker jaz, ne življenje — jaz sem uporabil to igro, ko sem v soboto pred zadnjim oklicem dejal dekli:

„Zofa ti dam v balo, če greš — lizat zaseko!“

Imel sem namreč v svoji sobi zofa, še čisto novo in rožasto, ki jo je dekla ogledovala z občudovanjem. Zofa — na kmetih!

Ko je čula, se mi je zasmejala v obraz:

„Saj imam posteljo!“

Koliko časa mi je brnela ta beseda po ušesih! Čutil sem se ponižanega, razkačenega in razpaljenega, a zavabil sem ljubko, nekoliko strastno:

„Hočeš?“

Dekla je strmela. Iz njenega molčečega strmenja pa sem razbral svojo zmago.

„Samo da prideš do polovice — In nič ti ne omastim vrvi,“ sem širil luknjo v mrežo.

„Res?“

Pogledala je živahno in zanosno obenem. Bala! — Kaj je še takega v sanjah mlade, preproste neveste!

Tako je bilo domenjeno in privezal sem vrv na prečnik v dvorednem kozolcu. Sredi vrvi sem naredil vozec.

„Do tu“, sem se okrenil proti njej.

Ko si je že natikala zanjko, me je vprašala nenadoma:

„Pa zakaj mi daste zofa?“

„Ker te imam rad“, sem jo vščipnil v podbradek. A ona se je zahihitala in je odstopila:

„Vi?“

„Jaz!“

„Sama porednost vas je, kar vas je gosposkih ljudi“, me je podražila in je zopet stopila pod vrv. V meni pa je kipelo tisto neznano, tisto grozno, ki tira in določa vse moje početje. Stisnil sem jo čez ledja in čez prsi in sem jo prižel nase:

„Hočeš?“

Kakšen je bil takrat moj glas, da se ga je prestrašila? — Iztrgala se mi je s silo iz rok in mi je hotela ubežati. A jaz sem se prelevil:

„Kaj ne razumeš več šale? . . . Hočeš?“

Tedaj se je udala.

„Zakaj pa moram ravno plezati?“

„Da vidim tvoja lepa meča“, sem se ji nasmehnil z nadihom brezpomembnega izgovora.

„Šušmar“, me je udarila z zanjko po licu in je začela igro . . .

Čemu neki razmišljam vse to, ko so podrobnosti vendar že davno odbežale mojemu spominu?! A celotno dejanje leži še vendar pred menoj — v meni samemu leži in se plazi venomer z menoj. Zlasti tisti trenotek, ko je priplezala dekla do vozla in se je oprijela z desnico višje gori vrvi, da bi si z levo laglje snela zanjko — tisti trenotek je v meni živ. Vsaka mišica posebej je drhtela v mojem telesu in kakor zver sem se oziral okrog sebe. Tri, štirikrat sem se ozrl — in ko sem se prepričal, da je kozolec na obeh straneh zadelan z žitom in da mi gre tudi mrak na roko, sem planil k njej. Ravno v tistem trenotku sem jo objel, ko je prijela z levico za zanjko. Okrog nog sem jo objel in sem jo stisnil i. . . sem se zagrizel vanjo. Razkošna slast, brezimna bolečina, strast, obup, strah — vse je vzkipelo v enem samem trenotku v meni in mi je vzelo razsodnost in zavest. Dekla pa je zapolzela po vrvi in je obvisela par prstov od tal. Čutil sem krčenje mišic na površju njenega telesa, videl sem njene izbuljene oči. — Hotel sem že prerezati vrv, a bil sem kakor v krču strasti. Vse sem videl, vse sem čutil — tako strašno sem občutil vse v tistem trenotku, da se je vrtela zemlja pod menoj! Razumel pa nisem ničesar in ničesar nisem doznal tako istinito, da bi bil mogel razsoditi. Tak sem pustil vse in sem šel — ne bežal — šel proti hiši z edino razločno zavestjo — da se dekla ne poroči — da je — moja!

V.

Vse je grozno: da sem na svetu, da ždim zdaj tu in — lažem, vse je sama grozota! Kako naj bi ne bilo strašno, ko pa človeku nikdar ni mogoče povedati tega, kar hoče. Saj nočem trditi s tem ničesar drugega kakor tisto poljasno zavest, ki jo imam vedno pri govorjenju. Resnica je bila prav gotovo malce drugačna nego jo zdajle rišejo besede. A jaz bi vendar hotel biti odkrit, tako popolnoma odkrit, da ne bi zamočlal ničesar. Tega pa seveda ne morem doseči in zato je menda čisto odveč, če budalim v nesmiselnostih, ki ne spadajo k stvari. Na primer — tisto o dekli. — Saj ni bilo vse skupaj nič! Saj ni umrla — vse je ostalo res pri igri. Oče je prišel od nekod in ji je prerezal vrv. Ko jo je predramil, jo je ozmerjal. Končno je ozmerjal še mene.

„Če že počenjaš take neumnosti — zakaj si zbežal — .

Živci, seve. Dekla pa je bila uverjena, da sem ji hotel le dobro. V vsem je videla samo šalo, nevarno šalo in pa — dobroto, ker je dobila — zofo. Kako jo je prislužila, ni marala povedati nikomur. Še prosila me je, naj molčim. Če me prosi — čemu ji ne bi ustregel? . . .

Ah, vsa ta zgodba — saj sem vendar hotel govoriti o Pavli! Končno pa — razloženo je vse! In to je tukaj poglavitno: tisti moj način in tista smer. — Da mi je ženska vse in nič; da bi vedno hotel, čeprav ne iščem ničesar; da mi je ljubezen ničevanje ljubljenega in ljubečega; da sem nesrečen človek — to sem hotel povedati!

Pavla, dekletce — zopet sem premajhen, da bi pregledal vso resničnost! Če mrtvičim žensko, ki je polna luči in sence, pijana in žejna sveta in slasti — to mi je zdaj že docela jasno. Dva svetova trčita skupaj, dva svetova istega reda, a tako nasprotnih vrst, da se morata privlačevati in odbijati. Moški in ženska, dve samostojni, a vendar med seboj odvisni sili — to je razumljivo! Pavla pa ni bila ženska — to je bil le otrok ženskega spola. Zdaj, ko sem pojasnil vse, bi bilo končno v mojem bitju grozno le to, da sem gledal v otroku — žensko.

Ah, ne — to spet ni prav! Saj nisem hotel ničesar od nje — čemu bi potem hotel ženske pri njej? Vedno bolj uvidevam, da mi bo slednjič vendarle nemogoče razjasniti ta zapletljaj. A poskusiti hočem, moram!

Pripravljal sem malo za izpit, a zase sem baš dokončaval doktorsko nalogo. V laboratoriju

smo imeli med drugim malo kolonijo bacila, ki povzroča legar. Jaz pa sem bil priden. Vse dopoldne sem včasih opazoval skozi mikroskop ta bitja. Poln misli, skleпов in naklepov sem odhajal opoldne z vseučelišča. In spet je to, kar ni bilo prav. — Da sem namreč mislil in premišljeval — to je bila moja strašna krivda! Čemu je sploh človeku zmožnost sklepanja in razumevanja?

Toda — že vnovič sem na stranpoteh! Komaj se še krotim in komaj še prisilim misel, da ostane pri Pavli, ki mi je sedela nasproti in je ponavljala za menoj besede, stavke in številke z vedno željo, da bi bila Pepelka. Tako nebeško lepe so bile tiste ure!

Dan pred izpitom sva sedela z malo na vrtu in sva kramljala. Ščebetala je in je skakala okrog mene in mi je stikala po žepih, če ne najde morda kje sladkorja. Razvadil sem jo bil sam tako. A ko ni našla ničesar, se je postavila ko ketno predme in je našobila spodnjo ustnico:

„Danes pa pač niste kavalir, gospod Dolnik.“

Jaz pa sem se smejal in sem jo poščegetal pod brado:

„Kaj bo pa s princem?“

„Ali res moram premeniti zrak“, me je vprašala nato ona nenadoma in z žalostjo. Sedla je k meni in se mi je naslonila v naročje.

„Mama pravi —“ je pripomnila zamišljeno.

„Potem že, gotovo“, sem ji odvrnil in sem jo pobožal po laseh.

„A vi greste z nami!“

Odkimal sem z usmevom.

„Pa“, je obstala užaljeno in je skočila na tla.

„Ne morem“, sem zatrdil.

Mala je zastrmela vame, je planila k meni in mi je skrila glavo v naročje. Kakor sem jo prijel, sem začutil njene solze na svojih dlaneh.

„Saj ste rekli, da me imate radi!“

Seve, to je mogoče otroška kaprica! Jaz pa vem to reč drugače. Tista beseda, ki sem jo rekel na poti, je padla v dušo, ki jo je postavila na oltar in je molila pred njo. — Zdaj ni nič več temnega na vsej stvari. Zato sem gledal žensko v otroku, ker sem slutil, da moli pred mojo besedo. Otroci pa vendar ne znajo moliti! To je bila ženska — vsaj zame je bila ženska! S tem je razložena vsa usoda najina . . .

„Čakaj, jutri se domeniva“, sem jo skušal tolažiti. V sebi pa sem začutil, kako se dviga tisto meni lastno valovanje, nekaka divja slast. Želel sem si iskreno, da bi mala jokala. Pavla

pa je polagoma dvignila glavo in je uprla svoj verni pogled vame:

„Gotovo?“

„Seve — Pojdiva“, sem jo prijel za roko, ker sem čul gospejin glas, ki naju je pozval.

„Kaj ti je“, se je začudila mati, ko je uzrla Pavline zarošene oči.

„Jokala sem —“.

Začudil sem se temu miru in sem vprašujoče uprl pogled v gospo.

„Zaljubila se je“, je menila mati v dobrovoljni šali in njen pogled me je pobožal kakor nekaj dragega. Pavla pa se je oprijela moje roke:

„Če ne pojde gospod Dolnik z nami, ne grem odtod!“

„V žep te dene in pojde s teboj —“.

„Ne, ne, mamica — saj bom velika! Pepelka bom!“

Bolj ko sem ju gledal, bolj sem bil uverjen, da se tukaj borita mati in hči. Saj je bilo vse najbrže moja domišljija; kajti ko sem se poslavljal, me je zaprosila mati ljubko:

„Torej — jutri ste naš gost?“

Dahnil sem ji poljub na roko in sem odbežal.

VI.

Ne morem. — Naprej mi ni mogoče, a nazaj. — Kako bi nazaj, ko ni niti črte, da bi ž njo prečrtal vsaj izgovorjeno besedo! Peti dan že čepim v sobi in premišljam same brezpomembne stvari, mesto da bi razmislil natanko tisto, kar je glavno. A to je taka neusmiljena groza! Če bi vsaj mogel povedati, kakšna zverinska muka je že sama zavest, da sem primoran misliti na to! . . . Toda — samo glavno še hitro in bistveno! Kajti z vsakim trenutkom čutim ostreje, kako se mi zabadajo igle v živčevje. A to ni tisto, kar hočem povedati. —

Pavla je napravila izpit in mati je bila vesela. Nekaj družic Pavlinih je bilo povabljenih in jaz. Ta mali drobiž, to popje življenja, zavito v čipke in pentlje in posuto s cvetkami — in jaz! Čutil sem se tako brezmejno nizkega — oziroma ne! To je smešno: nizko ali visoko ali karkoli! Občutil sem, da ne morem živeti, ker ruje v meni nekaj, proti čemur sem brez moči. Če je malo dekletce pobožalo Pavlo po licu, me je zbadlo že to dejanje samo. Jaz sem hotel biti tisti, ki boža — ali bolje . . . Ah, če bi vsaj vedel, kako je prišlo do tega! A otroci . . . Deca se ljubimka, ljubkuje, objema in ne ve za zlo. Pavla

pa je vendar bila drugačna! Zdelo se mi je, da se je ozirala po meni in me je iskala, prosila, vabila. — Morda je iskala le moja domišljija — skoraj gotovo je bilo res vse le v meni. Toda kako naj razločim, kadar sem razburjen, kaj je samo plod delovanja mojih bolešno napetih živcev in kaj je resničnost izven mene. Sploh pa: ali je še kaj resničnega izven mene? Da je videl Pavlo drugi in tretji in stoteri poleg mene, bi videl morebiti razvajenega otroka ali karkoli... Jaz pa sem edinole sam, kako je z menoj...

Proti večeru je deca odšla. Od tu naprej je najhujše! Namreč: moj spomin je razcepljen in priostren v toliko smeri, da ne morem razbrati, katera je glavna.

Z gospo sva bila par trenutkov sama.

„Imejte me kakor mater,“ me je prosila gostoljubno. A jaz. — Kako sem imel mater!

Sedel sem k njej, da bi ji govoril. Stotisoč misli sem imel, a izrekel nisem nobene. Le z očmi sem jih nakazal menda vse tako razločno, da je začela gospa vzdrtetvati.

„Kakor čudo ste pred menoj,“ je menila plaho in vzhičeno obenem.

„Čemu,“ sem se okrenil boječe v stran.

„Ker vem, da poznate moje slabosti in vas je vendar sama dobrot —“

„Gospa,“ sem siknil v grozi. Bil sem uverjen, da čujem v njenih besedah ironijo in sarkazem. Ona pa me je pogledala zaupno in se je nagnila nekoliko naprej:

„Pred vami ne morem molčati,“ se je začela poigravati z zapestnico in s prstani in je govorila tako vzhičeno in brzo, kakor da so bile edino te besede sen vsega njenega življenja. — „Da sem bedna v svoji samotni, da sem nizka in občudujem vašo veličino, ker ste znali ceniti mater v meni. — Vse, vse vam moram povedati, ker vem, da me razumete. —“

Nisem razumel vsega in še zdaj ne vem, kako je končala. Ko pa je umolknila, sem bil v njenem objemu in sem zašepetal kakor v snu in od daleč:

„Pavla —“

Gospa pa je nenadoma vzklopela k sreči in mi je dahnila nasproti:

„To je bila edina moja želja, odkar vas poznam. Zato ne smete z nama! Kajti jaz sem še — ženska in vi ste — mladi!“

Morda ne s temi besedami, a sicer se je kopicilo vse prav v tem redu nad menoj. Pletlo

pa se je tako docela proti mojim mislim in proti mojemu pričakovanju, da sem se prestrašil vsake gospejine besede. Njenega pogleda sem se bal, njenih rok in vse tiste njene osladne prijaznosti. Da bi skrnil svojo bojazen, sem razmislil:

„Predobra ste, milostna —“

To je res tako smešno, da bi se bil skoro zagrohotal, ko sem izrekel te tri besede. Bila je laž! Kajti mislil sem le na to, kako gospa računala, da me ogoljufa za Pavlo; obenem pa sem računal, kako jo ogoljufam jaz za malo. Vse pa je bilo pod krinko smeha! Bog nebeški! Da bi vsaj vedel, kako mi je prišlo to na misel, ta goljufija namreč od gospejine strani! Izpočetka le slutnja, a potem nenadoma uverjenost. Zamrla mi je beseda, kretnje so mi otopele in vse — bil sem težak in kakor svinčen. Samo nekak srd je bil v meni. In ne iz ljubezni, ampak zgolj iz tistega srda sem poljubljal gospejini ustni in roko.

Ko se je vrnila mala, smo govorili otroško. Misel moja pa ni sledila besedi, ampak se je pletla in pasla v slasti in v temi bodočnosti.

Zdaj, tole — baš tole je odločilo. Ta misel namreč, ki se zapiči in zaplete v dušo kakor kača — to je poslednja zagonetka!

Ko smo čebljali tako in je mala tupatam poskočila k meni in me je gospa od časa do časa pobožala s pogledom, se je razpaslo v meni. Saj nisem hotel male in nisem sanjal o njej, ki se razcvete v devo in si privabi druga, da zaživi ž njim —

Ne, tako ni mogoče — To je opravičevanje! Sanjal sem, hotel sem — vse, vse je bilo v meni! Toda preko vsega je segala moč bojazni, da pride drug, komur se odpre cvet. Tisti drugi, tisti tretji pa, tisti kdorkoli — to je bil moj stud! Od hipa do hipa je vzkipevala domišljija burneje in videl sem že roke, ki iščejo — in roke, ki jemljejo — in roke, ki — to je bila moja groza!

Ta stud, ta zavist — ali karkoli; to čudno, ki živi v meni, me je prevzelo in mi je nakazalo in zaukazalo pot in smer. Bog nebeški!... Pavla, ali občutiš, kako sem sam? —

Tega pa se še spominjam, da sem poljubil tisti večer malo vpricho gospe. Mala se mi je vzpela na roke, a materi so zablestele solze v očeh.

„V torek odpotujem na jug,“ mi je rekla gospa, ko sem se poslovil. A tisti dan je bila menda sredi —

VII.

Zdi se mi, da sem zaspal. A zdaj je vzki-pelo na novo v meni. Ves tisti mir — ali sem lagal ves čas, ali sem bil res tako jekleno miren... Zdaj — ali sem že tam, kjer lega tema in zmeda na možgane? — Tak dogodek in tak slučaj!

Vem: Zvečer sem stopil v trgovino in sem si kupil sladkorčkov. Čemu jih ne bi kupil in kaj je v tem zlega... Laž? — Sicer pa vem, da sem res premišljeval tako, ko sem stopil v svojo sobo. Sladkorčki pa so bili polnjeni po sredi s čokolado. Samo enega sem precepil in sem postrgal iz srede, da je ostala le še sladkorna skorja.

Potem pa vso noč — kakor zdajle... Kako bi povedal, ko se vije tako pred očmi kakor šila in igle in kače in kačice, navzdol in navprek — rdeče, višnjevo, strupeno, studeno in vroče in mrzlo — vse v blesku in v sencah! V vsem tem je bila Pavla. To nisem bil jaz, kar se je preme-tavalo tisto noč po blazinah, to je bil kup mesa, goreča vročica nagonov brez razuma. — Vso noč do jutra sem bil tak.

Pa kaj tak! Saj sem imel razum in zavest! Zjutraj — še vem — sem se plazil v laboratorij kakor tat in sem vzel neznatno majhen del tiste kolonije in — Resnično — baš tam, kjer sem preje izvotlil sladkorček, sem ga napolnil... Kakor led so bile moje roke in spet kakor ogenj, vse polne drhtečih vzmeti...

To pa vem, da sem se umival previdno in skrbno in sem se bal do ust...

— Saj nočem ničesar — sem si razlagal na glas. Asistent pa, ki je prišel v laboratorij, se je čudil moji pridnosti...

Vsega tega se še spominjam... In sploh — saj sem pri zavesti! Le to kljuvanje, to valo-vanje, to zbadanje v meni — — —

Odšel sem k Pavli.

— Saj ji ne dam — sem si zatrjeval. Pri tem pa sem se potipal vsakokrat posebej, da se prepričam, če je zavojček še v žepu in če je trden...

„Jaz pa nekaj vem,
pa tega ne povem —“

„Gospod Dolnik, mama se meči“, mi je pritekla mala v predsobi nasproti in se je ujela na moje roke.

„Pravi, da ne greva še odtod“, me je pri-jela v zapestjih in je skrila obraz v moji dlani. Meni pa je gorelo pred očmi in noge so se mi šibile v kolenih. Noč, ki je bila za menoj, mi je ždela v možganih in me je palila.

„Res,“ sem zastokal brez zanimanja.

Pavla pa me je gledala in se mi je sme-jala — Kakor da trže obleko z mene. Ozrl sem se na gospo in zdelo se mi je, da me njen pogled sovraži. Šele to novo odkritje je bilo poslednja utež na tehtnici. Kri je zavrela v meni in k vsemu, kar je divjalo že dotlej, se je pridružila še mrka obsodba:

„Gospa se je združila ž njo proti meni —“.

Ne vem pravzaprav, kako je bilo natanko. V podrobnosti sploh ne sega več moj spomin, samo tisto celotno je še pred menoj — Kakor je palo v dušo, je obležalo v njej — A takrat je bilo še vse jačje, zato sem pustil Pavlo v miru, ko je segla v žep pri moji suknji in je potegnila zavojček iz njega. Potresla ga je in je pobrskala po njem. Tedaj mi je odpovedala moč. Samo to še vem, da sem zarjul. —

Ko sem se predramil, sem ležal na divanu in kraj mene je stala gospa s Pavlo. Obe sta bili blede in sta strmeli vame. Gospa mi je še ponujala časico s konjakom... Jaz pa sem videl le njene solze in sem govoril strastno in hitro, a skoro brezglasno. Kaj sem govoril — bogve. Gospa je namignila Pavli ven in me je ujela v objemu:

„Bolni ste, gospod Dolnik — Človek, duša, bog —“ me je prijemala na prsi.

Pobegnil sem, kakor pobegne zločinec, ki mu svet še ni dal imena doslej...

VIII.

Pavla, duša, ne hodi k meni! Tvoj dih me žge, tvoj vročični pogled — A jaz sem vendar tu zato, da ne nalezem legarja... Jaz, človek — vrag... haha! Pavlica, dušica, daj mi poljubček iz groba... Ali si že tam? — Takole... In zdajle si moja, Pavlica — Kaj ne, da me imaš rada?

Davorin Trstenjak (1817-1890.)

(Ob stoletnici njegovega rojstva.)

Spisal dr. Jož. H. Glonar.

„Ne uzdaj se u me,
dragi kume,
nego u se
i u svoje kljuse!“

Trstenjak
v „Sloveniji“ 1849. I.

V začetku preteklega stoletja so nam dale naše Slovenske gorice troje znamenitih mož: Miklošiča (1813—1892), Vraza (1810—1851) in Davorina Trstenjaka. Vsi trije so bili sinovi našega bogatega, po svojem plemenu tako zanimivega vzhoda, ožji rojaki, ki so vzrastli v istem duševnem ozračju, ki pa sta jim njih značaj in usoda določila tako različna življenjska pota. Miklošič je zapustil jus in s svojim velikanskim duhom in železno vztrajnostjo ustvaril novo vedo, Vraz je obupal nad materijalno brezupnostjo ambulantnega narodnega buditelja in postal hrvaški literat in prvi esteta, mehkega Davorina pa so premagale materine solze, da je pokopal svoje sanjave projekte in se odločil za duhovski stan. V tem stanu je postal slovenski literat, znanstvenik in politični publicist.

S svojim delom in svojimi idejami so ti trije možje zapustili v naši duševnosti trajne sledove. Osebni značaj vsakega posameznega je bil kriv, da so ti sledovi deloma za nas popolnoma jasni, deloma pa še vedno le nerazjasnjeni problemi. Najbolj jasna osebnost je Miklošič; ves njegov razvoj gre v oni premi črti, ki jo ravna genijalnost in vztrajnost in ki — edina! — vodi do pravih uspehov. Zato pa je njegovo delo tudi tako impozantno. Brückner piše o njem¹⁾, da je „trajne veljave za vso slavistiko: neprekosljiva izraba časa in moči, vztrajno, smotreno delovanje, vsestransko znanje in fina iznajdljivost sta ga omogočila“. In drugje²⁾ pravi: „Če se človek po letih povrne k Miklošiču, se vedno in vedno zo-

¹⁾ Geschichte der indogerm. Sprachwissenschaft II, 3 (1917), str. 14.

²⁾ Ravno tam, str. 17.

pet čudi skoro neverjetnemu bogastvu paralel in opazi, da je on, prav kakor Grimm, že vse opazil in nótiral; samo da se mu ni zdelo vredno, da bi se ob vsaki malenkosti ustavljal in izvajal iz nje potrebne konsekvence.“ Poleg prirojene genijalnosti mu je pomagala železna vztrajnost, s katero je brzdal svoje delo in svoje pisanje. Dičil ga je oni — za znanstvenika tako potrebni — „podex plumbeus“, o katerem je Miklošič sam dobro vedel, da je še premnogokrat edino sredstvo, s katerim si kak znanstvenik zasluži svojo slavo. In s pristrčno hudomušnostjo je pripomnil, da takemu znanstveniku z lovorjevim vencem ne dekorirajo glave, ampak — nasprotno plat. Ta anekdota, s katero je deloma ironiziral sebe samega, in pa njegova resignirana deviza: *Grammaticae est quaedam nescire* — sta dve jasni pričji njegovega velikega, treznega intelekta. Ravno tako trezen in matematično suhoparen je način njegovega pisanja; z besedami je neizmerno skop in stavi namesto njih večkrat samo preprosta stavkova ločila, tako da so njegove gramatične dedukcije bolj podobne matematičnim formulam ko kakšnemu filološkemu tekstu. Ob njegovih spisih človek ne more verjeti, da jih je spisal mož, ki je v svoji mladosti celo — zlagal pesmi!

Stanko in Davorin pa sta dve popolnoma drugačni duši! Vse svoje življenje zatopljena v poetične doktrine in življenjsko teorijo romantike, sta se pretepala s svojo nebrzdano fantazijo in kolovratila po krivih potih. Oba rojena poeta, se vendar nista mogla uveljaviti, ker je prvi pel v jeziku, ki mu je ostal vse življenje tuj, drugi pa — z dušo poeta! — raziskoval filologijo, mitologijo, zgodovino in pisal politične podlistke in uvodnike. Tragika njunega življenja je v tem, da sta — deloma po lastni, deloma po tuji krivdi — zgrešila svoj poklic. Distanca časa in — dasi še davno ne izčrpano — bogastvo virov nam pri Vrazu že omogoča jasno sodbo. Prva njegova

tragika so njegovi življenjski neuspehi, ki so ga gnali v Zagreb. Tam ga je čakala še večja: Zagrebčani si takrat — neglede na kajkavca Kristijanoviča — še sami niso bili na jasnem s svojim književnim jezikom in so do jasnosti prišli šele po Vrazovi smrti. Tako Vraz sam — poet! — vse svoje življenje ni dobil instrumenta za svoje umetniško izražanje v ustaljeni obliki, ki bi jo lahko kratkomalo prevzel in rabil.

Vraza-poeta lahko študiramo po precej obsežnih poezijah, ki jih je izdal sam ali so jih po njegovi smrti izdali drugi (n. pr. Macun, Murko, Drechsler). Pri Trstenjaku, ki nam velja za literata, znanstvenika in politika, pa je stvar popolnoma drugačna. Od njega poznamo komaj pol ducata pesmi in še te so raztresene po raznih, zvečine težko dostopnih knjigah. Tako za to — prvobitno! — stran njegovega značaja sploh nimamo nikakega gradiva. Kot znanstvenik je vedno še neocenjen in navadno previsoko cenjen, kot političen pisatelj je znan komaj dvema, trem strokovnjakom. Znanstveni spisi, ki nam ob njegovem imenu najprej stopijo pred oči, so njegovemu značaju precej tuji, tako da ga prej zakrivajo ko razkrivajo. Že zaradi tega, ker niso take direktne priče, tako intimni izlivi njegove notranjosti, kakor bi bile n. pr. njegove pesmi. In vendar moramo, če hočemo spoznati njegovo pravo osebnost in nje pristno lice, v prvi vrsti poiskati takih neposrednih virov, intimnejših prič in dokazov njegovega notranjega razvoja.

Tak vir je n. pr. njegova avtobiografija, oziroma nje koncept, ki se nam je ohranil. Trstenjak ga je napisal l. 1840. ob času, ko je vstopil v sekovsko bogoslovnico, ker je takrat menda moral predložiti nekak „curriculum vitae“. Ob pisanju mu je prišla menda ideja, postaviti si nekako zrcalo pred oči in s svojo preteklostjo — ko je nastopil novo pot — obračunati. Zato je opisu svojega življenja še dostavil dva dodatka; v prvem opisuje svojo osebo, v drugem govori o svojih pesmih in njih usodi. Moj prepis se drži verno originala z vsemi njegovimi grafičnimi in slovniškimi posebnostmi; urejena so — zaradi lažje umljivosti — samo stavkova ločila.

Autobiographia

Martini Georgii Terstenjak.

Natus fueram anno Domini 1817. 8. die Novembris in pago Kralovcensi¹⁾ patre Antonio,

¹⁾ Najprej je zapisal „Kralovci“.

matre vero Maria nata¹⁾ e familia Korošakiana. Puerili aetate semper aeger multas curas praebui parentibus. Elementa prima eruditionis accepi in triviali schola ap. St. Georgium ad rivum Stainz sub praeceptoribus Josephi Hanžek et Laurentii Janžek. Exactis duobus annis veni Raclitanum, volente patre, quod addiscerem linguam germanicam. In illa urbe maxima parte aeger addidici sufficienter gramaticam germanicam et mihi maxime carus D. Dajnko, illo tempore Catecheta et meus magister e Religionis doctrina, pluribus juvenibus slavicus sponte dedit primos conceptus ex gramatica slovenica. Raclitano veni Marburgum in tertiam normalem classem, ubi perfectius progressus in lingua et gramatica germanica. Quum optime progressus fuisset, pater meus dilectus curavit, ut frequentassem scholas latinas, quarum tres classes grammaticales absolvi sub ad modum erudito professore Georgio Mally, cui multa debeo. Humaniora absolvi sub clarissimo Domino Professore Rudolfo Puff, et hic, mihi conjunctus vir, fuit, qui primus me excitavit ad excolendam²⁾ linguam meam vernaculam. Ille ipse apud me addiscebatur grammaticam slovenicam, et debeo aperte confiteri, quod me superbia plus ad Slavisticam moveret a principio quam sincerus amor. Educationi et circumstantiis debeo hanc meam impietatem. Assignati professoris cura accepi plures instructiones slovenicas apud³⁾ Dominos spectabiles Schneeweis, senatorem Marb., D^{no} et auditorem Steiner, administratorem Nedwed et plures alios, qui multum in excolendum ingenium meum influxere. Absolutis Humanioribus veni ad Universitatem Graecensem anno 1837, ubi Psychologiae studui sub clarissimo Domino prof. Likavec, Logicae et Anthropologiae sub caro mihi professore Dr. Polsterer, et adplicatae Logicae et Metaphysicae sub amico prof. Dr. Miklošič, Mathematicae et Geometriae sub erudito profess. Dr. Knar et Philologiae, Litteraturae class. et Aestheticae sub erudito e (!) perdocto prof. Dr. Muhar, Mineralogiae sub claro prof. Anker et Botanicae et Zoologiae sub docto prof. Unger. Per tres annos, quibus commoratus fueram Graecii, pro me utilia accidere. ⁴⁾ [Ibi] Hac in urbe incepti meam educationem, incepti

¹⁾ Pozneje prečrtano.

²⁾ Izprva je mislil napisati „ad excolendam mat[ernam] linguam“.

³⁾ Pozneje prečrtano.

⁴⁾ Najprej je napisal „invenere“.

reflectere supra me [Ego] ipso et vivere humaniter. Clarissimi Viri uti Dr. Polsterer, Muhar, Miklošič, prof. Quas¹⁾ in meum ingenium benefice influxere.

Amicitia et cura Dominorum Stanko Vraz, Georgii Caf, qui illo tempore Graecii degere, progressus sum in studio linguarum slavicarum mirum in modum, et ex illis hauseram multas explicationes et informationes. Ex amicitia illustrissimi Comitis ab Ostrowski, Baronis Wend, Domini spectabilis Dominkoš, Dris Kočevar carpebam fructus innumerabiles, monita et praecepta pro vita, instructionem et in scientias. Domini reverendi et Doctores Vogrin et Murko, Košar, Muršec et meus dilectus Georgius Matjašič, Klajšer, maxime venerandus Kempel et alii Slavi et patriotae magnam partem vitae meae dulcescebant. Anno 1840²⁾ veni Zagrabiam, ubi Mathematicae adplicatae, Physicae et Philosophiae morali, linguae illiricae cum amore studui et professores venerandi spect. Domini Moyses, Quaternik et Mažuranić Ant. mihi nunquam evanescent ex animo. Cognitione Dominorum Dris Gaji, Dr. Demetri, Užarević, Advoc. Mažuranić, Rakovac, Babukić et Domini reverendi Secretarii Stoos mihi immense profuerat, quos omnes viros maxime colo et veneror. Mense Octobre anni 1840 ingressus in Seminarium Seccoviense Graecii, ulteriora supplebit futurum tempus.

Statura magna, vultus pallida, oculi obscuro-fusci, pariter et capilli (dunkelbraun), gressus celer, flexus ad terram, nocte et vesperi semper attolens caput ad stellas et amicam lunam. Temperamentum mixtum, melancholico sanguinicum, tamen melancholia semper primas tenebat partes. Amans poseos idealismi et scientiarum profundarum, inter amicos garulus et loquax, — — —

Poesiam excellere incepti in prima Humanitatis classe, sed omnia exercitia ex illo tempore combussi anno 1840. mense Septembri die III. ex impetu melancholiae et omnia combussissem, si non meus pater advenisset, qui dixerat, illum charta melius usurum, ubi ad animum reversus —

V tej biografiji je Trstenjak opisal „pes-

¹⁾ Za tem je prvotno napisal „*profess. Anker, sub quo Mineralogiae*“, toda prečrtal je teh pet besed in pripisal ob levem robu od spodaj navzgor stavek „*Mineralogiae... Unger*“ in označil z znamenji, na katero mesto v tekstu spada ta dodatek. Na tem mestu stoji v tem prepisu.

²⁾ Najprej je napisal 1839!

niško* dobo svojih dijaških let. Vendar pa nam ostane vključb njej njegovo dijakovanje še precej neznan in v njem marsikaj nejasnega. Eno uganko je tukaj sam ustvaril z dodatkom o sežiganju svojih pesmi v letu 1840. Kar nam tukaj pripoveduje, namreč nikakor ne more biti res. Na koncu l. 1838 je pisal Vrazu iz Gradca o svojih pesniških delih in mu sporočil, da ima kakih 100 sonetov. L. 1869 pa je pisal Macunu, da misli vse svoje pesmi zbrati in izdati¹⁾. Lahko se reče, da ni sežgal nobene, ker nam je njegova pesniška ostalina popolnoma ohranjena, celo tako dobro, da obsega tudi najprimitivnejše koncepte, tako da ne moremo misliti niti na to, da je z besedo „*exercitia*“ menil samo neizvršene osnutke. Ohranjenih je par sto slovenskih in ilirskih pesmi²⁾. Poročilo o sežiganju je psihološka uganka, ki si jo lahko razlagamo na dva načina. Trstenjak je menda s poročilom o takem namišljenem auto-dafeju hotel pokazati, da je pred vstopom v bogoslovje slekel starega človeka in simbolično obračunal s svojo literarno preteklostjo. Bolj verjetno pa se mi zdi, da je v vsem tem samo nekaka literatska poza, ki jo kopira Trstenjak po drugih, znanih literatih. Saj je menda vedel, da je tudi Vraz „izgubil“ l. 1838 vse svoje mladostne pesmi (kar je tudi on samo pripovedoval!) in da je Prešeren svoje mladostne poskuse — z malimi izjemami! — sežgal.

Pesmi so nam torej ohranjene, samo da niso izdane; bile bi zanimivi dokumenti za dobo, v kateri se je Trstenjak razvijal. V drugi vrsti nam v ta namen lahko služijo pisma, ki jih je pisal kot dijak in bogoslovec iz Gradca svojemu nekdanjemu učitelju, mariborskemu profesorju Puffu³⁾. Tudi v teh pismih je precej poziranja, ki je nekoliko umljivo iz razmerja med Puffom in Trstenjakom. „Kakor mi piše Dr. Prešeren“ pravi Trstenjak⁴⁾, pa se samo postavlja z imenom, ki je bilo že takrat znamenito, ki pa ga je nosil mož, ki je sam priznal, da je zelo nemaren korespondent.

Proti koncu svojih humanitetnih študij piše 16. julija 1838 Puffu, naj mu poskusi v Mariboru

¹⁾ Macun Iv. Književna zgodovina Slov. Štajerja, str. 130.

²⁾ Fekonja v Lj. Zvonu 1890, 383—384.

³⁾ Prim. ČZN, 1914, stran 1—17, kjer pa je priobčen le neznaten del te korespondence. Ker nosi tam priobčeno četrto pismo v resnici datum „5. März [in ne May] 38“, si sledje ona pisma kronološko tako: 1, 4, 2, 3.

⁴⁾ ČZN, 1914, str. 11.

preskrbeti ljudi, ki bi se pri njem zopet učili slovenščine (eventualno se naj obrne na magistratnega svetnika Schneeweißa), ker namerava na ta način študirati privatno jus. Kakor Vraz, tudi Trstenjak pri študiranju ni imel posebne sreče. Izpit v drugem semestru „fizike“ se mu je ponesrečil in ker ga tudi uprava vojaške granice ni sprejela za praktikanta, je moral v jeseni 1838 zopet v „fiziko“ nazaj. O svojem bodočem stanu pa je seveda moral zopet razmišljati. L. 1839 piše 20. marca Puffu: „Ich werde wahrscheinlich Theologie studieren müssen, und zwar aus folgenden Gründen, weil ich im widrigen Falle von jeder elterlichen Unterstützung abgeschnitten werde, und durch sechs Jahre oder vielleicht noch länger bis zur ordentlichen Unterkunft mich nicht selbst fortbringen kann, wenn ich mir nicht merklich mein Leben verkürzen will“. In z nekakim kislim humorjem se šaljivo potolaži pri tem: „Nu, das Bonzenleben ist ja auch nicht das schlechteste!“

Vendar pa se mu z vstopom v bogoslovnico še ni ravno mudilo. Od jeseni 1838 do julija 1839 je menda dovršil ponovljeno „fiziko“, toda kaj je delal in nameraval od jeseni 1839 do oktobra 1840, ko se je nazadnje odločil za duhovski stan, nam ni prav znano. Bil je v Zagrebu, kjer je, kakor pravi v svoji avtobijografiji, študiral in se pridno udeleževal ilirskega gibanja. Zagreb pa ga ni mogel prikleniti nase, pač zato, ker sta si bila z Vrazom navskriž. Kaj je ta dva prijatelja razdvojilo, nam bo mogoče kedaj pojasnila Vrazova korespondenca. Iz te prehodne dobe nimamo v Puffovi literarni zapuščini nobenega Trstenjakovega pisma.

Po skoro dveletnem molku piše Puffu 11. oktobra 1840 prvo pismo iz graške bogoslovnice, polno pobožnih vzdihov in svetopisemskih citatov. Vendar pa se pismu pozna, da so Trstenjaku omogočile ta prehod poetične lepote svetega pisma. „In heiligster Begeisterung lese ich den König der Lyriker . . . Ich lese nun keine Romane und Gedichte mehr, ich lese die Genesis als die schönste Epopöe, den Jeremias als den größten Elegiker, Salomon den begeistertsten Erotiker“. Isto estetično stališče se pojavlja še leta 1842, v pismu 22. januarja: „In den Kirchenvätern find' ich nicht nur Zeugnisse für die katholische Wahrheit, sondern auch eine gesunde und kräftige rhetorische und poetische Nahrung“. Težave, ki mu jih je iz početka delal duhovski stan, pa so kmalu premagane; z duševnim ravnovesjem

se povrne tudi zanimanje za posvetno literaturo, ki se je je Trstenjak v začetku skoro nekako bal in ogibal. Ko je videl pot jasno začrtano pred seboj, se mu je takoj zopet povrnila njegova mirna premišljenost in korajžna podjetnost, ki včasih tako lepo zazveni v njegovih pismih. Puffu piše 16. decembra 1840: „Viele meiner Kollegen wünschen sich wieder das goldene Mittelalter zurück, das reich an Glauben und frommen Satzungen der Völker war, — doch ich bin mit dem jüngsten Säculum zufrieden“. To pismo je že polno posvetne literature in literarnih projektov; v njem se pojavi ime „Styria“, ki si ga je leta 1843 res nadel prejšnji „Der Aufmerksame“.

V teh pismih, ki jih piše Trstenjak iz bogoslovnice, se že kaže poznejši bistroumno sodeči in hladno računajoči, premišljeni politik. Ob enem pa tudi njegova korajžna podjetnost. Zato ni čudno, da mu ne ugaja flegmatični štajerski „Sterztemperament“, kjer ga vidi, in da piše Puffu 22. januarja 1842: „Hätt' ich nur dauerhaftere Gesundheit, tausend Hände und frischere Luft, und ich würde eine geistige Industrie anfangen, wie kaum je ein John Cockerile materiele betrieben.“ Nekdanji ilirski literat piše s čudovito, skoro filistrozno treznostjo o svojem prijatelju, literatu Vehovarju: „Vehovar setzt sich in die Wüste Oasen und träumt mehr als er schläft. Er soll die Jura fortstudieren; was macht ein l'homme de lettres ohne Charakter. Die Welt lacht dennoch, obgleich man ihre Schmerzen trägt, und lässt einen verhungern und zugrunde gehen.“ V literarnih rečeh je imel sploh bistro sodbo. Že kot dijak poroča Puffu o neki genijalični drami in vzklikne (1. junija 1839): „So weit kommt es zuletzt mit der Dramatik. Herrliche Aussicht für Wäscherweiber, zuletzt wird man jeden elenden Lumpen studieren müssen, um ihn auf der Bühne getreu und charakteristisch zu geben.“ In v zadnjem pismu Puffu, ki nam je ohranjeno, ga vprašuje: „Waren Sie in Agram? Wie gefallen Ihnen die rothen Mützen und das tolle Treiben? Es ist ein närrisches Ding, und doch von Bedeutung!“

Poleg vsega pa je imel še dovolj časa, da je deloma poslovenil, deloma sam sestavil obširno ascetično delo „Mesec Marije“, ki je v prvi izdaji izšlo l. 1842. Julija l. 1844 je bil posvečen v mašnika. Njegova primicija je dala povod daljši časnikarski praski, na koncu katere je novomašnik Trstenjak razložil svoj nacionalnopolitični konfi-

teor. Kar pripoveduje o tem Macun¹⁾, ni dovolj točno.

Avgšburška „Allgemeine Zeitung“ ni pisala naravnost o Trstenjakovi primiciji, ampak jo je mimogrede omenila v zvezi z drugimi dogodki. Vso polemiko je prav za prav povzročil knjigar Ferstl v Gradcu, ki je založil Kremplove „Dogodivščine štajerske zemle“ in priobčil v „Allg. Zeitung“ trikrat velik, pol strani obsegajoč inserat, s katerim je vabil na subskripcijo. V tem inseratu pravi (št. 203, 21. julija 1844, str. 1623 priloge): „G. pisatelj, prešinjen nežne ljubezni do domače zgodovine, podaja v tem delu štajerskim Slovencem zvesto sliko usode njihove drage domovine in njihovega naroda; tudi oni naj bero v svojem materinem jeziku, kako velika, kako mogočna je njih preteklost in kako vplivna je bila za bodočnost.“ „Allg. Zeitung“ je v št. 209—212 prinesla opis nemške jezikovne meje na Tirolskem. V št. 217—219 pa je poročala o dogodkih v ogrskem državnem zboru in prinesla precej obširno govor Szentkiralyja proti ilirizmu. V prilogi št. 232 je opisala nemško jezikovno mejo v Alzaciji. Ta serija člankov je dobila svoje naravno nadaljevanje najprej v kratki notici „Der Slavismus“, ki jo je napisal Gustav Franz Ritter von Schreiner (št. 258, 14. septembra 1844, str. 2059 priloge). Schreiner v uvodu povdarja, da bi pred leti pač nihče ne mislil, da bo „slavizem“ kedaj tudi pristno in pranemško Štajersko reklamiral zase. Sedaj pa se je — vsaj pismeno — zgodilo nekaj neverjetnega: Štajerska se šteje k slovanskim deželam! Dokazuje se, da izhaja ime glavnega mesta „Grätz“ iz slovanščine; in ko je nemški plemenitaš Hammer Purgstall izjavil, da se mora to ime vsled tega pisati „Gratz“ in je vsled njegove avtoritete najvišji urad te nemške vojvodine sklenil, da se najposlej to ime uradno piše „Gratz“, se je kar začulo veselo hihitanje od enega sedeža slavizma do drugega. Za tem je prišla „Wiener Zeitung“, ki dokazuje s Šafaříkom, da ni samo ime glavnega mesta slovansko, ampak tudi ime dežele. Najnovejši in najpomembnejši napredek slavizma na Štajerskem pa je Kremplova slovensko napisana zgodovina Štajerske, izdana v ta namen, da bi „mnogobrojni štajerski Slovani lahko brali zgodovino svoje dežele v svojem materinem jeziku.“ — Ferstlovega inserata Schreiner sicer ne citira in njegovih besed tudi ne reproducira

¹⁾ Književna zgodovina, str. 128.

pravilno, zato pa jim s podčrtano besedico „svoje“ da pomen, ki ga v izvorniku nimajo.

Za Schreinerjem je prišel F. X. Hlubek, ki je opisal del slovenskonemške jezikovne meje na Štajerskem¹⁾ in dodal temu opisu (št. 271, 27. sept. 1844, str. 2162—3 priloge) par „času primernih opazk“, v katerih omeni med drugim tudi Trstenjakovo primicijo. V teh opazkah razvija sledeče misli: Narodnostno gibanje, ki ga opazamo pri vseh zapadnih Slovanih, tudi našim slovanskim rojakom ni ostalo popolnoma tuje. Štajerski Slovenci, mejaši tako zelo razburkane Hrvaške, obiskani od navdušenega panslavista Kollárja, pozdravljeni od mnogih ruskih potnikov, stoječi s svojimi ilirskimi sosedi v živahni zvezi že vsled vsakoletnih obiskov hrvaških duhovnikov in plemenitašev v rogaških toplicah, niso ostali popolnoma nedotaknjeni od vseslovanskih idej, ki so se pojavile v sosednji hrvaški kraljevini. Široke mase preprostega ljudstva se sicer tega stremljenja ne udeležujejo in žive samo za to, da delajo in se z delom preživijo, dasi se med njimi tu in tam že kaže poželenje po nekih novejših nacionalnih pesmih; duhovščina in dijaštvo ter iz njega izhajajoči uradniki pa so si ideje ne samo literarne, ampak tudi politične lepše bodočnosti Slovanov z veseljem vcepili in se jih z navdušenjem drže. Vsi nadarjenejši sinovi tega naroda poslušajo z naslado zapeljive sirenske glasove, ki zadone iz ilirskih listov od časa do časa čez vse prostrano, po združenju hrepeneče slovanstvo; z vnemo študirajo ruski jezik, ki je sedaj postal med najnadarjenejšimi Slovenci moda in pač menda v krogu svojih rojakov in v zaupnem družabnem občevanju s hrvaškimi Ilirci sanjajo zlate sanje o povratku države Svatopluka, časov Sama in Kroka in drugih junakov davno minulih časov, dasi o panslavizmu v nevarnem pomenu besede med njimi ni mogoče govoriti. Bezeredyja, poslanca tolnaške županije [ki je povzročil prej omenjeni govor Szentkiralyja] bojazni in sumničnja vsaj do sedaj štajerskih Slovencev še ne zadevajo, dasi bi strup, ki se nahaja v ilirskih listih, lahko prišel tudi k nem. Vendar pa tudi naša Slovenija ni popolnoma brez posameznih pomenljivih dogodkov. Tako se je pred nedavnim vršila v Slovenskih goricah v družini imovitega kmeta primicija katoliškega novomašnika, ki je navadno spojena z velikimi cerkvenimi svečanostmi

¹⁾ Prim. Mačkovšek J.: Jezikovna meja od Spielfelda do Monoštra l. 1844 (Lj. Zvon, 1917, str. 332—336).

in mnogodnevni goščenjem. Ker je primicijant znan častilec Gaja, so se zbrali slovenski narodnjaki od blizu in daleč; pele so se znane slovanske domoljubne pesmi, kakor jih zlagajo sedaj privrženci panslavizma, in kazalo se je veliko navdušenje za slovanstvo in slovenstvo. Ne ena nemška beseda se ni izgovorila, lahko se reče, da je bila zabranjena celo vsaka nemška misel, in celo preprosto ljudstvo samo je kazalo že mnogo smisla za to, za kar se nekateri ljudje na Hrvaškem že dolgo časa trudijo. — Taki značilni pojavi krepko in vedno mogočnejše se prebujajoče narodne zavednosti bi morali na vsak način vlado prisiliti, da bi posvetila tej reči primerno pozornost in preprečila bodoče zlo, ki bi prav lahko prišlo iz tega, posebno če se bo s tem narodom ravnalo še vedno po starem, a ne več času primernem sistemu. Ker se jožefinska ideja germanizacije slovanskih narodov danes ne da več izvesti, bi morala delati uprava države tudi v tem delu monarhije na to, da bi pospeševala omiko Slovencev in njih jezikovno izobrazbo v šoli, ker se da le s tem, namreč z izobrazbo naroda na pravi narodni podlagi, zbuditi, dvigniti in okrepiti duševna in нравna sila tega številnega ljudstva v treh pokrajinah, kar bo brez dvoma državi sami koristilo. Če pa pustimo, kakor doslej, še nadalje, da izrabljajo rodoljubi nemško šolsko upravo, ki velja tudi za Slovence, skrivaj v svoje narodne namene, če ne poskrbimo sami za točen slovenski prevod vseh postav in naredb (kar je sicer ukazano, pa se ne godi), če nastavljamo še nadalje pri okrožnih uradih nemške uradnike, ki slovenščine ali sploh ne razumejo ali pa premalo, če ne bo vlada kmalu splošno dovolila slovenskih čitank, slovnice in drugih splošno koristnih del v šolah in če ne bo kmalu zgrabila porajajočega se duševnega gibanja teh dežel in ga uravnala v korist celoti, ji bodo lahko v bodočnosti nastale neprilike, večje, nego se da sedaj slutiti ali prekovati.

V teh besedah zveni politična ideologija onega vladnega sistema, ki je iz strahu pred ilirizmom dal Slovincem nekaj narodnih mrvic, samo da bi se ne utopili v ilirizmu. Vkljub temu se mora priznati, da se je Hlubek precej potrudil in poskušal pisati nepristransko in pravično; to se vidi posebno jasno na tem, kako piše (v številki 270) o nemških šolah na slovenskem ozemlju. Vse to je Trstenjak prezrl, ko je pisal svoj odgovor, ker je odgovarjal naenkrat obema, kričaču

Schreinerju in pravičnejšemu Hlubku. V svojem odgovoru¹⁾ je ponatisnil „času primerne opazke“ Hlubkove, sicer pa odgovarja najprej Schreinerju. Slovenci — tako pravi — štejejo tretjino štajerskega prebivalstva, nekdanja je bila Štajerska še bolj slovenska kot je danes, zato se ni treba nikomur razburjati, če imenujejo Slovenci Štajersko „svojo“ deželo. Krempljeva knjiga ni nobena taka pridobitev, niti med izobraženci, ker se preslabo prodaja (kar lahko potrди založnik), niti v šoli, ker je natisnjena v gajici, ki v šole še ni uvedena. Sam Szentkirályi, ki je menda povzročil Schreinerjevo notico, razlikuje dobro med stremljenjem, ki gre za tem, da se iz raznih slovanskih narečij ustvari eden književni jezik (to stremljenje se imenuje panslavizem) in med onim panslavizmom, ki baje dela na to, da bi se vsi Slovani združili v eni državi, za kar pa navaja dokaze samo iz raznih pesnikov. Stara in nikomur nevarna pravica poetov pa je, da tožijo o slavni preteklosti in sanjajo o lepi bodočnosti. Toda niti ti poetje, kakor tudi Krempl, ne pozivljajo k zvezi z narodom, pri katerem vidi preprosto ljudstvo vedno le zamahnjeni knut in 25 let vojaške službe nad seboj, izobraženstvo pa brezupno despotično centralizacijo. Zbližani in združeni avstrijski Slovani ne bodo Nemcem nikdar nevarni, ampak jih bodo celo ščitili pred kako nevarnostjo iz severa. Stremljenju avstrijskih Slovanov po medsebojnem zbližanju se naj ne podtika namera, da si hočejo prilastiti nevzdržljivo samostojnost, ali da se skušajo pridružiti sosedu, ki paralizira svoje sorodstvo v jeziku s cirilskim alfabetom in v veri z grškim obredom. —

Ista številka Jordanovih „Jahrbücher“ ima tudi daljši Trstenjakov dopis o literarnih razmerah pri Slovincih (str. 147). Značilno in za Trstenjakovo nadaljnje delo naravnost programatično je, kar piše o Slomškovi knjigi „Blaže in Nežica v nedeljski šoli“. V naših krajih — tako poroča — čutijo le redki duhovniki visoko vrednost te knjige, preprosto ljudstvo pa sega s pravim poželenjem po njej, kar delo zaradi svojega jedrnatega in v resnici slovanskega jezika tudi zasluži. Baš nad tem jezikom se spotikajo razni ljudje, ki ne pomislijo, komu je knjiga namenjena. Pravijo, da je v njenem jeziku vse polno

¹⁾ „Der Slavismus über den in der Allgemeinen Zeitung gegen ihn erhobenen Wucher“ (Jahrbücher f. slaw. Lit., Kunst u. Wiss. Hg. v. J. P. Jordan. III. Jg. 1845. Str. 141—144).

lokalizmov! Smešno pa je, pri nas zahtevati knjige za ljudstvo, ki bi jih naj razumeli n. pr. tudi Dalmatinci! Tukaj bi svetovali Hrvatom, naj vendar enkrat začno resno misliti na takozvano preprosto ljudstvo; kaj pomagajo vse geografije, zgodovine, pesmice in druge take reči, če ostane velika večina naroda še vedno v nekdanji temi.

V teh besedah se je Trstenjak odpovedal slovenskemu ilirizmu in pokazal vzrok za to odpoved; duševne potrebe velike večine naroda so pri tem odločevale. Trstenjak je v teh letih sicer še pisal informativne in polemične članke v nemškem in hrvaškem jeziku, toda večina njegovega dela je že v slovenskih „Novicah“. L. 1849. je priobčil v „Sloveniji“ značilen političen motto, ki pridiga, da se naj Slovenci zanašamo v prvi vrsti „u se i u svoje kljuse“ in ne na druge! Odkar je l. 1850. postal profesor v Mariboru, je pisal samo slovensko. Lahko se reče, da je bil „Ilir“ samo v Gradcu, v domovini pa ne več. L. 1874. je sicer sklenil, da hoče vse svoje prihodnje spise v hrvaščini izdati¹⁾, toda ta sklep je bil samo efemerna demonstracija.

Odslej ni nobenega slovenskega lista, v katerem bi Trstenjak ne bil sodeloval; število njegovih spisov je legijon. Najbolj se je proslavil s svojimi raziskovanji na polju slovenske mitologije, filologije in stare zgodovine. Tem raziskavam je posvetil cela desetletja, ž njimi je postal med svojimi rojaki najbolj znan; in vendar so se končala brez vsakega rezultata. Znanost je mirno šla mimo in preko njih na dnevni red. Tega je bila kriva njegova pomanjkljiva znanstvena izobrazba; znal je neizmerno mnogo, toda vse to njegovo znanje in raziskavanje je bilo brez pravega metodičnega reda in sistema. Krivo je bilo marsikaj tudi napačno izhodišče njegovega znanstvenega prizadevanja, ki je bilo že v prvih začetkih napačno orijentirano. „Saxa loquuntur! . . . Gre za brambo stare naše in vterdenje nove Slave. V slavnih historičnih uspomenih bodete dobili novo navdušenje in ponosito bodete kazali na stari čas in rekli: kar se je dolgo drugim prilastovalo, to je naše, plod in sad slovenskega duha“ — pravi v „Novicah“, 1853, str. 48. Njegova znanost ima izraziti nacionalnopolitični namen in skuša dokazati nekaj, kar je Trstenjaku že a priori dokazano, kar pa se mu zdi za narodno probujo neizmerno važno. „Od prvega tukaj stanuje moj

¹⁾ Dr. Ivan Prijatelj: Vzemniška epizoda (Veda II, 1912, str. 341).

rod“ je zaklical navdušeno Vodnik in tudi Trstenjakovo dokazovanje gre za tem, da bi dokazal, da so Slovenci po svojih deželah prebivali že pred Rimljani. To mešanje znanstvenih stremljenj in nacionalnopedagoških teženj se je maščevalo že nad Vodnikom, ki je v svojem „Povedanju od slovenskiga jezika“ ustvaril potvorjen plagijat strogo znanstvenih Linhartovih preiskav. Trstenjaku pa je tako skalilo pogled v znanstvena dejstva, da ni mogel priti do nikakih zanesljivih rezultatov. Kar je napisal o Ravnikarju - Poženčanu²⁾, ko je izdajal njegovo znanstveno zapuščino, velja v polni meri tudi o njem samem: „Ravnikar (Poženčan) je bil sloveč domorodec, in tako je prevelika ljubezen do slovanstva ga v znanstvenih preiskavah večkrat od prave poti zapeljala. Tudi je bil samouk, kakor smo vsi pisatelji slovenski stareje dobe — zato se v njegovem rokopisu nahajajo nekteri pretresi in reki, kateri bi utegnili slovenskemu slovstvu lice otemniti“. Matiji Majarju piše 27. septembra 1870³⁾: „Da Ti pridno nabiraš gradivo za prazgodovino Slovenov, mi je pravil bogoslovec goriški Valentinčič, kateri je Tebe in mene obiskal, ali brate! bojim se, da se Ti ne bode godilo kje, kakor nekdanj meni in rajnemu Kolláru, da ne sežeš predeleč.“ In vendar je šele za tem letom izdal svoje „slovenske elemente“!

Za Trstenjakovo znanstveno rehabilitacijo se je še l. 1890 (v Lj. Zvonu, str. 170) potegnil celo Levec. Da so bili prvotni prebivalci Norika in Panonije Slovenci, za ta dokaz je, kakor pripoveduje Levec, dobil Trstenjak spet več veljavnih prič, kajti Mommsen je n. pr. objavil stare rimske nadpise, v katerih se med drugim nahajajo — staroslovenski aoristi! Kako hladilen balzam je moralo biti to odkritje za rodoljubna srca vseh onih, ki so še pomnili, kako kruto se je baš Mommsen ponorčeval iz Jarnika in drugih, ki so na ostanku grobnega spomenika nekega MA[N]SVETI VERI na gosposvetkem polju lepo brali znano vprašanje kmeta pri ustoličenju vojvod: [ALI I]MA SVETO VERO?! Zdi se pa, da Levec tem staroslovenskim aoristom niti sam ni prav zaupal. Zato je pripomnil previdno (str. 171): „če drugega ne, to zaslugo si je pridobil vrli mož, da bodo njegove preiskave poznejšim, bistroumnejšim jezikoslovcem služile v podlago, na kateri bodo dalje zidali.“ To se lahko reče n. pr. o

¹⁾ Letopis Mat. Slov. za leto 1868., str. 3—4.

²⁾ Dom in Svet, 1894, str. 482.

Miklošičevem znanstvenem delu¹⁾, o Trstenjaku pa nikakor ne velja. Njegovo znanstveno ubadanje je bilo brez upa in brez koristi. Niti ono domače slovensko gradivo (pesmi, običaji, vraže i. t. d.), ki ga rabi tu in tam za svoje dokazovanje, ni prav nič zanesljivo, ampak je naravnost sumljivo. V toliki meri, da je o njegovi vrednosti podvomil celo sicer vseskozi nekritični Glaser²⁾.

Čujejo se včasih glasovi, da je njegovo znanstveno prizadevanje imelo narodnovzgojevalni pomen, ker je Slovence „navduševalo“. Navduševalo pa je samo one, ki so bili za narodnost tako že pridobljeni; pri teh pa je še premnogokrat ustvarjalo ono poetično razpoloženje, ki se zadovolji samo s sentimentalnimi sanjami o slavni preteklosti in baš zaradi tega ne dobi smisla za bridke potrebe sedanjosti. Tako se je ustvarjalo samo melanholično razpoloženje, ki je najhujša ovira realnemu delu. Ne glede na to, da je nekaj brezupno tragičnega, če se kak narod navdušuje ob praznih fantazijah! — Trstenjakovo znanstvenikovanje pa ima v zgodovini naše duševnosti še drugo plat: on je bil s svojimi spisi pri Matici ovira pravi znanstvenosti, ker je pravim znanstvenim spisom jemal prostor. Dokler je bil Bleiweis absoluten gospodar pri Matici, je poleg sebe trpel samo še dva človeka: poeta Koseskega in znanstvenika Trstenjaka. Baš zaradi tega ni mogel Škrabec priobčiti svojih spisov pri Matici. Danes je v znanstvenem svetu slaven človek; akti o Bleiweisu in Koseskem so sklenjeni, sklenimo jih tudi o Trstenjaku znanstveniku!

Vse premalo znan in čislán pa je Trstenjak kot beletrist in kot političen pisatelj. To ni nobeno čudo: njegove pesmi so neznane, njegove beletristične stvari, ki jih je napisal v prozi, raztresene po raznih težko dostopnih listih, njegovi politični članki ravno tako in povrh le redkokedaj podpisani. In vendar je v tem blagu šele mogoče spoznati pravega, pristnega Trstenjaka. Njegove beletristične stvari so — kar se pri tako dovtet-

nem učencu romantike razume samo po sebi — mikavna mešanica realističnega opazovanja in bujne fantazije, v političnih člankih, podlistkih in uvodnikih pa se razodeva njegovo bistro opazovanje, njegova trezna sodba in njegov pošteni idealizem. Naravnost očarujoča pa je njegova sveža agilnost in korajžna podjetnost, ki si jo je ohranil celo življenje. Nikdar se ni zadovoljil s tem, da je kaj nasvetoval, kar se mu je zdelo potrebno; če je bilo le mogoče, je stvar takoj tudi vzel v roke, ali s pomočjo drugih ali naravnost sam. Zgodovina „Zore“, „Vestnika“ in „Kresa“, s katerimi je poskusil ustvariti nov tip slovenskega lista, je jasen dokaz za njegovo čilo podjetnost. Ko Matica l. 1869. ni sprejela njegovega predloga, da bi začela izdajati znanstven list, ga je začel kratkomalo izdajati sam. Kako velik pomen je dajal slovstvu v narodnem življenju, se vidi n. pr. na njegovem prizadevanju, da bi se ustanovilo pisateljsko društvo; isto stremljenje razodeva njegov „Nasvet, kako bi se slovstvena delavnost med slovenskimi pisatelji bolj pospeševala,“ ki ga je priobčil v „Slovenskem Narodu“ 1868, štev. 2 in ki je zbudil precej pozornosti in polemike.

Njegovi politični članki bi se morali zbrati in bi tvorili zanimiv brevir. Njegovi podlistki, ki jih je pisal — z imenom *Ἐπιχάρμος* — v „Sl. Narodu“ v letih 1868—70, bi zbrani in opremljeni s potrebnim tolmačem podajali zanimivo sliko naše politike in kulture v oni dobi. Njegova korespondenca, ki obsega celih petdeset let našega političnega življenja in ki ga je spravila v zvezo z našimi literati in politikami, nam podaja intimno sliko našega življenja v tej dobi in kaže Trstenjaka v vseh fazah njegovega razvoja. Ker je bil vedno v ozki zvezi z našim narodnim delom, bo pokazala tudi vso zanimivo zgodovino našega narodnega razvoja. Takrat se bo videlo, da smo imeli v njem ne samo duhovitega pisatelja, ampak — kakor ga je imenoval J. Vošnjak (Spomini, I, str. 151) — tudi „najpoštenjšega rodoljuba, kar jih je rodila slovenska zemlja.“

¹⁾ Prim., kaj pravi glede tega Brückner n. n. m., str. 221

²⁾ Zgod. slov. slov. III, str. 138.

Zemlja.

Napisal Juš Kozak.

Široko ploskev travnikov, polj, gozdov smo presekali ter izkopali v ilovico jarek počez, na globoko. Poniknili smo v njem in se zarili v zemljo. V široko napetih lokih speljani jarki so nas zvezali z gozdovi, ležečimi daleč za našim hrbtom. V stene jarka smo vdolbli svoja nočišča, kakoršni so božji grobovi o veliki noči. Pred jarki so vsako jutro vstajale nove zaporedne vrste kolov, zvezane z žicami. Trave pohojene, polja požgana.

Bili so vroči popoldnevi. Ilovnata zemlja vsa razbeljena; iz nje so štrleli le drogovci kot mrtve, suhe roke. V teh popoldnevih je trepetal nad jarki dihljaj mrtvaške tišine, kajti vsepovsod je brizgala zemlja kvišku in takoj nato so se valili proti nebu črni, rdečkasti stebri dima. Kadar je zaprhutalo, grgrajoče zaječalo v zraku, so zagreblji ljudje svoja lica v zemljo. Potna so bila njih čela, obrazi mrtvaško blede. Drugi so zopet poskušali prespati vsako popoldne, kadar so vsepreveč puhteli iz zemlje črni, rdečkasti stebri ter se izgubljali v dolgih sencah po rjavi ilovici.

Le breze, vedno bele in mlade, ob gozdičku pred nami so nalahno pihljale. Razbičana in suha kot ilovica je spajala misel dušo in trepetajoče lističe. Njih dih je poljubljal dušo, svatovska belina debela je vzbujala slutnjo belega telesa žene, dekleta; na pokoj domačih njiv in polj je spominjala. Semena daljnih zemlja so pala v dušo.

Kadar sem ob takih časih dvignil glavo, da pogledam, kam je granata zasejala smrt, sem gledal na dolg grob nas vseh in bele breze so bile kakor križi brez napisov. Znamenja za žive, da leže tu ljudje, ki so v eni sami minuti smrtne groze objeli vse hrepenenje in strast življenja.

Kakor hitro se je spustila noč v jarke, je vzkipel v njih toliko življenja, kot bi se tudi med nami užigale zvezde, žarele v naročjih, pokojno blestele v naših očeh. Ljudje so se brezskrbno dvigali, hodili semintja, zapuščali jarke, kurili in si kuhali v zadnjih jarkih večerjo; smeje

se šalili. Novice o na novo padlih so plule kakor sence smrti mimo ter nas navdale le za hip s svojo mrzloto.

Doli nekje ob reki, do katere je padala široka ploskev, je bil baje istotak jarek Rusov. Nismo ga videli, le slutili; kajti v tihih nočeh je prihajal k nam v goste zvok zabijanja kolov, smeh, petje in govorjenje.

Drug na drugega prežečim je bila vsem usoda neznana. Nekje zadaj so jo kovali možgani. Mi pa smo živeli od ure do ure.

Moj in Kajdižev grob sta bila drug poleg drugega vsekana v ilovico. Jarek se je pri naju dvigal in pogled na desno je drsel po vsej poljani, ospredje pa je bilo zamreženo z gozdičkom. Tik ob najinem jarku sta šepetali dve beli brezi.

Vsako popoldne sva presedela molče stisnjenih glav na kolena. Le tupatam je kakor sam zase ugibal Kajdiž, kam zavozí granata, odkod prihaja. Dobro je razbiral njih tek, dve leti je že čepel po jarkih, prisluškoval njih letu in vsi instinkti njegoví so se posvetovali z njih namerami.

Zresnil se je med tem časom njegov suhi obraz. Prstena je bila barva upadlih lic, visečih raz močne podočnice. Majhne sršeče oči so izgubile svoj žar ter se skalile. Ostra, koničasta brada je postala dleto. Ustnice, blede in ozke, kakor bi navidez vedno drhtele pod težkimi, klinastimi brki. Roke prepletene z žilami in kostmi, nalahno se tresoče. Upognjen in sključen je bil, a žilav in krepak. Pogrkal je celo v svojem rezkem in suhem smehu.

Ni bil zgovoren in vendar pri vsem moštvu priljubljen. Trda in koničasta je bila njegova beseda, srce na strani ljudi. Povelja so mu bila povelja, s suhim smehom jih je kritiziral, postavil se za ljudi in nikdar nikogar trpinčil. Vsakemu je privoščil besedo, vase zaprto. Iz oči pa je žarelo časi nekaj obupu podobnega, kakor da se hrast bori z njim. Ponorčeval se je rad, pa mu je bila šala le gost, tuj in daljen. Zazdelo se mi

je časi, kakor bi bile njegove oči obraz jetičnega, ki je premagal svojo bolezen. Na pogled zdrav in čvrst, a po sredi pljuč komaj zaceljena rana, ki se lahko vsak hip odpre. Zdravja v teh očeh najbrže ne bo nikdar več, kakor težko v obrazu bolnika. Pa razodevala ga je hoja. Glava je silila k tlom, a kadar so se zabliskale oči pod namršnenimi obrvmi, bi udaril, da razsuje tnalo. „Tako,“ je dejal sam, „hodim že dve leti med smrtjo in življenjem. Vse sem že videl, najgloblje ponižanje, pasjo ponižnost, možatost in strahopetnost, le malo ljudi sem še srečal. Pa kaj češ, tak čas pač, vsak le zase.“ Rezek in brezbrizen je bil smeh nato.

„Nocoj greva midva, Kajdižev sin,“ sem dejal neko popoldne po končani večerji.

„Naju je določil? Greva! Krog sedme odinemo.“

„Si že izbral fante?“

„Že. Veš, Kavko vzamemo s seboj. Ta bi nemara . . .“ suho se je posmejal. Pogledal me je postrani, kakor bi hotel reči, naj se pripravim za vsak slučaj.

„Še vedno stari Kajdižev sin!“ Potrepljal sem ga po rami.

„Temno bo in nemara še dežuje.“ Dvignil se je v jarku in se zagledal na zahod, kjer se je večerna megla, prožeta z medlo rožasto svetlobo, spajala z nebom. Na vzhodu so se izgubljale sence žarkov v temnomodrem nebu. Tišino je zganila tuintam glava, postava, ki so se vse prosteje gibale v jarku v okrilju večera. Polagoma je oživel.

Pred drugimi oddelki so se že pokazale nočne straže, izhajajoče iz jarkov. Počasi, boječe so hodili daleč drug za drugim, od mrakov zasenčeni.

„Kajdiž!“ zakliče nekdo.

„Aha! Po povelja!“ Hitro je stopil. Ves resen se je vrnil, pričel odrediti s prirojeno mu naglico in resnobo.

Za par trenutkov smo odšli; počasi, drug za drugim smo zapustili jarek.

Pred nami gozd. Tih in teman. Ne gleda li kdo izza onega drevesa? Čustvo nejasnosti nas je spremljalo. Daleč pred nami so ljudje, ki preže na nas, da se nas lotijo. Gotovo gredo tudi oni tako pot. Mi smo bili v manjšini, zato je bila zavest slabosti tem jačja. Zdaj in zdaj je prižvižgalo krog glave.

Kajdiž je hodil hitro, sključen in upognjen, malo težko je dihal. Sive oči, so kakor šivanke prebadale tmo. Zgostila se je že močno, ko smo dospeli.

„Ste že tu?“ se je tiho oglasil nekdo pred nami. Počasi se je izmotal iz listja in trave, s katero je bil čez dan posut.

„Kaj novega?“ suho povprašuje Kajdiž.

„Nič posebnega. S strojno puško so bili opoldne. V premoči. Nismo oddali niti strela. Nato so se vrnil.“

„Pokaži našim mesta!“ zaukazuje Kajdiž.

„Jaz ležem kar tu, Kajdiž! Ti prideš tako sem.“

„Seveda!“

Kajdiž odide, da jih namesti. Neradi so šli. Nekateri so hoteli ostati poleg naju, toda Kajdižev glas je zadostoval.

Pripravil sem ležišče sebi in njemu. Pred glavo namečem še prsti, ob straneh zvišam ruše, da bi bila varna pred krogami v bok, kajti streljali so tudi od zadaj. Noč je plašila puške. Nekje za najinim ležiščem je ležal ubit človek, smrad je polnil gozd. Pred menoj je bilo tiho in pokojno.

„Proklete duše“, zagodrnja Kajdiž, ko se vleže v pripravljeno ležišče. „Nikamor jih ne spraviš. Komaj sem jih pripeljal do konca. Ko se vračam, potipljem Kavko. Od samega strahu že spi. Zdaj spe vsi. Ti pa hodi v tej temi gor in dol ter jih prebujaj. Nikamor se ne ganem. Pa naj hudič pride. Tu obleživa, naj se zgodi, kar hoče.“

„Šest ljudi da, mesto dvajset.“

„Naj sam drži. In take ljudi! — France, tu smrdi.“

„Mislim, da nekoga niso pokopali.“

„Tam zadaj gnije. Hm!“ Kajdiž prisluškuje. Posamezni poki zadaj in spredaj. Vedno jačji. V tišini nekdo požvižgava.

„Kajdiž, čuješ?“

Ta že leži postrani, kakor je njegova navada. V ognju leži vedno postrani in pridržuje sapo.

„Slišim“, zašepeče. „To niso tiči. Rusi tako žvižgajo, da ostanejo v zvezi, na pohodih in ob napadu. Le poslušaj, od desne na levo gre žvižg. Lansko leto so nas enkrat tako zajeli, ker smo vsi mislili, da tožijo povodni tiči. Sibirci gredo.“

„Vedno bliže prihajajo. Pa vstani, Kajdiž, in prebudi speče!“

„Proketo. Naj pridejo!“

Tesno je postajalo obema. Srce se je čulo. Na levi od nas vedno silnejše pokanje.

„Nad Hrvate gredo.“

Komaj je spregovoril, že je zapela na levi nekje v gozdu strojna puška. Zganilo se je. Preko nas so švigale izgubljenke. Pridrževala sva sapo.

„Po nas je“, se je s suhim smehom šalil Kajdiž.

Iz bojazni se je zganila vsa črta.

„Ti osli zadaj streljajo. Na nas!“ godrnja Kajdiž in rije v zemljo.

Naenkrat se zgane nekaj čisto v najini bližini. Kajdiž me sune z nogo.

Čez čas potihne ogenj. Požvižgavanje umira v daljini.

„Nazaj gredo! Hudič, tudi ti se nikamor ne upajo!“

Umolknila sva. Neprijetno zavest, kakor da stoji kdo poleg naju, je povzročal vsak šum, pihljaj, celo dihanje trave.

„Prokleta življenje!“ sproži čez čas Kajdiž.

„Prav imaš. Kakor pes ležiš na straži. Naj pada dež ali karsibodi, ves si predan samemu sebi. Povrneš se nazaj, če ostaneš živ; pripogibaš se ves dan, da ti vrag ne odnese glave; sključen ješ, kadar imaš kaj. Vode ves dan ne vidiš, cel teden. Čepiš v tisti svoji luknji in premine dan, premine teden, ker še ni zagrmelo ravno vate — in zmečkalo tebe in zemlje. Dan na dan isto. Ko pade večer, tedaj se šele upaš stopiti iz grobov, takrat je tvoj tisti košček zemlje tam zadaj. Veseliš se ga kakor otrok.“

„Otrok, čisto otrok. Nisem še preživel sam, kako se godi človeku, zaprtemu v mračno luknjo, toda govoril sem že z njimi. Skoro vsi so menili, da bi radevolje zamenjali sedanje življenje s prejšnjim, samo če bi jim bilo mogoče toliko solnca gledati, toliko nebes kakor nam. Sicer pa je naše življenje še hujša ječa. V majhnem izsekanem kosu zemlje si zaprt, v njem čakaš, da te ubijejo, ali pa se tvoje življenje daljša za par dni. So trenutki otroške sreče, če živiš par dni zadaj, ko hodiš nemoteno okoli, da spiš, kadar hočeš. Čudno, za tiste trenutke bi dal vse. Dve leti se že klatim tako. Štirikrat na leto se preoblečem, vse drugo pa nosim s seboj na svojem hrbtu.“

„Kajdiž, kaj se ti ne zdi, da tam zadaj v zaledju, kjer spe na posteljah, ne morejo obseči našega življenja?“

„Kako bi ga? Mar so tisti ljudje že kdaj čakali ves popoldan smrti? Kaj! Eno popoldne, eno uro bi rad vedel, če so že preživeli pred obličjem smrti, nakar sledi spanje dveh ali treh ur, ne da bi se prebudil odrešen vsega trpljenja, ampak da pričneš novo, staremu do lasu podobno. Ločiti se moraš od najdražjega, od svojega spanja, svojih sanj, da cokljaš v dežju, viharju, cokljaš par ur, dobro vedoč, da kamor te ženo, pojo naj-silnejši stroji, treskajo granate, je skrajna sila. Če obnemoreš, te pretepejo, tako zahteva disciplina. Prideš na mesto in se zgrudi poleg tebe tovariš, ki ti je ravnokar razodel vse svoje življenje na poti, se ti izpovedal bolj odkritosrčno kakor živemu bogu, da uteši svoje blazno kopnenje po eni sami uri življenja. Je to še oni človek, ki so ga nam oznanjali s prižnice?“

„Ej, vseeno postane človeku. Pes postaneš, ki ga vodi gospodar uklenjenega s seboj in komaj čaka, da ugrizne. Otopiš!“

„Seveda otopiš. Z nožem izrežeš spomine ozadja, da te ne pečejo, ker veš, da je zate le še življenje ali smrt, brez srednje poti. To pa se odloči v par urah. Seveda za par ur zopet. Nekaj časa nosiš, potem pa prekolneš, kar si ljubil, osvinjaš svoje najdražje, tako se bojiš bolečin in srčnih požarov.“

„Kajdiž, imaš tudi ti ta občutek, da se pravo življenje tega časa pretaka skozi tisti jarek za nama? Naj divja v ozadju še toliko trpljenja, od tu lije tja. Tam zadaj hrepene ljudje po udobnosti, po rešitvi iz trpljenja, po vrnitvi v prejšnje čase. Ta kuje načrte, oni razmišlja, a vse skupaj beži, beži in si maši ušesa. Tu notri pa je človek opustil vse, čemur se je dozdej navadil. Neverjetna se mu zdi trajna prememba. Stal je pred smrtjo, tik pred njenim čelom in telo se je spotilo v smrtni zoni. Po prestanih mukah dospe v mirni kotiček. Zemljo čuti krog sebe, pod seboj in molitvi podobna postaja ljubezen njegova do svobodne zemlje. V svoji duši sklene boj proti smrti, samo da doseže le košček te zemlje. Pretepli so mu lice in on je čutil divji ponos človeka v sebi. Drugi bijejo, tudi on se je navadil udariti. Tak človek bo gledal vse drugače v življenje, kadar se povrne. Mar ne misliš ti tako?“

„France, motiš se malo. Je že vse prav, kar pripoveduješ, toda pridi do postelje, naj ti postavi žena skledo na mizo, obleči se sveže, pa boš videl kako hitro, čudovito hitro pozabiš vse. Te-

daj se zgodi, da nisi ne za to, ne za ono življenje. Kakor da se je povrnil tujec s skalo v prsih; drugim vstric ne moreš, sam ne znaš ničesar povedati. Ej, skusil sem. — Pač gre tako-le v početku, potem pa se navadiš resnico govoriti. Tu si molčal, gledal človeka, kakoršen je. Za lonček gorke juhe bi požrl tovariša. Videl sem brata, kako je udaril brata, ker mu je posnel pred nosom gosto jed. Skregal se je z njim radi koščka kruha ter ga zvečer v jezi izdal. V človeka ne verjameš, ne v njegovo besedo. Laže, laže kakor podel pes. Požrtvovanja ni, o tem vedo tam zadaj. Sovraštvo je bilo, zavist, kar sem videl dozdej, in če ni tega, je najlepše, če se drug za drugega ne zmeni. France, prijatelja sva. Pa vzemimo, da bi moral ti mesto mene v dežju vso noč na stražo? V duši me boš kled. Mar ni to res?"

„Prav govoriš, Kajdiž. Kakoršen je, tacega se pokaže tu človek.“

„Glej, zato sem jaz vedno slutil, če se mi je ta ali oni spovedal, kako silno si želi samote, da ima še iskrico človeštva v sebi. France, da se opereš, moraš v samoto, ker vse preveč si ti sam in so drugi osvinjali v tebi človeka. — Pa še nekaj. Prideš nazaj, hočeš živeti po svoje, pa se ti umikajo ljudje. Z njimi moraš živeti, če ne te izobčijo. In ti ne moreš, kaj pa. Ej France, zdaj hrepeniš nazaj, pa verjemi mi, par mesecev boš le s težavo živel med njimi. Preveč resnice in mržnje si se navzel. Marsikaj si pokopal v sebi, česar ne zbudiš tako lahko. In naj ožive tvoja čustva še s tako silo, bo ravno tako, kakor bi vlekli nit, pa jo naenkrat prerežeš. Zazehal boš ob najlepšem pripovedovanju — tebe ne zanima več. — Toda nekaj prineso ti ljudje nazaj, kar jih ne pride povsem pokvarjenih, da povedo, če ni drugače, namreč resnico s pestjo, veš, in to je veliko.“

„Kajdiž, nekaj premišljam že dolgo časa; ne vem, kaj porečeš ti nato; toda meni se zdi pravilno, ker sem preživel to.“

„Vidiš, to mi ugaja. Jaz sem preživel, to bo zdaj beseda.“

„Malo poprej si me vprašal, Kajdiž, če je današnji človek še oni človek, ki so ga oznanjali s prižnic. Jaz ne mislim tako. S prižnic so oznanjali boga in ne človeka. Želeli so, zahtevali, da sprejmeš božjo besedo v svoje srce, ter po njej živiš. Toda, dragi, ta bog je imel vendar toliko obzirov tudi do onih, ki niso živeli po božji be-

sedi in katerim so ljudje sami podarili predprave, da ne žive. Ej, to je bil bog zunanjosti, ne pa bog človekov. Družba ga je rodila, ne človek. Prodajali so ga, kakor ti prodado havelok. Zdaj pa se je v dušah teh ljudi, ki umirajo tu po jarkih, rodil njihov bog, ki so ga že davno slutili ter merili krivice po njem, veš, bog človekov. No pa pomisli. Dozdanja družba laže, grdo laže, še zdaj laže ter si maši ušesa, da ne čuje groma in žvižganja železa, ki para ljudi, ter jim trga možgane. Ti pa se vrneš; — hotel boš svojega boga, tistih pravic, ki jih je tvoj bog določil človeku. Ljubil boš, kar je tvoj bog zaukazal ljubiti, kadar je osolnčil tvojo dušo s sladkostjo življenja, ko si ves trepetal v najhujšem trpljenju ter se odrekel vsemu življenju. Kajti tvoj bog te ni zapustil v blazni moriji, oni stari bog pa je pobegnil kakor zli duh. In to kar boš zahteval ti zase, za svoje rodove, je že davno prikrito telo v tebi — zdaj pa si se navadil govoriti s pestjo. Takih ljudi se povrne na tisoče in žarenje tega plamena čutim že zdaj v nekaterih dušah tudi v ozadju. Nemogoče, da gre bodoče življenje v starem kolovozu. Človek postane človek in tisti čas bo zagrmelo.“

„Saj veš, France, tako učeno jaz ne premišljam, pač pa se mi zdi, da nekaj enacega slutim in obenem živim. Počakaj, da se povrnejo vsi; zdaj je curljalo le posamič v ozadje naše spoznanje in zahteve. Res je, ljudje si maše ušesa, peče jih, zbada in skušajo postaviti svoje nove postave, celo predno se vrnemo mi, da bi nam ne bilo mogoče drugače, kakor po stari navadi živeti. Ej, tako ne gre. Toda jaz ne doživim, le verjemi mi, France, da se ne vrnem.“

„Zakaj ne, Kajdiž. Če si že toliko prestal, boš tudi še kaj družega. Meni se zdi, da te ne -stro!“

„Že davno bi ti rad nekaj povedal, česar še nikomur nisem“

Trava je zašumela, kakor bi se nekdo pripognil: „Kajdiž!“

„Tu! Kaj je!“

„Povej ljudem, naj pazijo, na desni se vsak čas zgrabijo.“

„Vem.“

Neznanec odide. Tako temna je noč, da ga niti po hoji ne razločiš.

Prisluškujeva. Zamolklo kljuvanje strojnih pušk na desni. Bobnajoči grom granat narašča. Od nekod švigne preko neba krvav curek.

„Kakor vedno! Že zopet tam.“

„Kaj meniš?“

„Napadajo!“

„Kdo?“

„Hm — vem jaz!“

„In pri nas?“

„Ničesar ne bo!“

Vseprovod tiho, kakor bi vsi pritegnili sapo, kaj se zgodi tam gori. Vedno močnejše bije!

„Kajdiž, zdaj so šele pričeli. Iz jarkov še niso prilezli. Do jutra bo šlo.“

„In zjutraj? — Razbita, razmesarjena telesa, globoke luknje po travnikih, saniteta in konec bo tej prokleti blaznosti. — Čez tri dni morda se pomaknemo zopet nazaj, ali gremo naprej. Tedaj šele zvemo, kaj so nameravali s tem napadom danes ponoči; znabiti poskušajo, ali pa hočejo kdovekaj prikriti. Že dve leti tako; — le mi sami sredi tega vražjega prerivanja vemo, da se hudič ne premakne nikamor!“

„Kajdiž, rad bi vedel zakaj praviš, da tebe ne bo nazaj. Jaz pa mislim, še se razkoračiš tam v svoji vasi in ga potegneš čez mero.“

„France, dejal sem, da ne, pa boš videl, da ga ne bom več dolgo pil. Sem ga že enkrat in od takrat se mi zdi, da z menoj ni več v redu.“

„Pa kaj te je tako pretreslo, Kajdiž?“

„Veš, to ti rečem, da vsak, ki se bo dolgo klatil na ta način kakor jaz že dve leti, doživi nekaj, česar ne izpraska nikdar več iz svoje duše. Hm — če bo imel še čas izpraskati. Marsikomu tega ne bo več mogoče. Je nekaj v vsakem človeku, česar jaz ne razumem. Vendar mu ravno to včasih jasno pokaže, da ga dan za dnem bolj pobira. Tisti doživljaji so to, ki človeka naganjajo, da stori nekaj, kar ga prekolje na dvoje. Mislil sem, da bo to čez svoja leta živeti. Pa je še nekaj družega. Drugi ljudje pravijo, dano mu je, prst božji je vmes. Le meni verjemi, v vsakem človeku je nekaj posebnega. Pes se gotovo še enkrat ženi, predno pogine. Nekaj podobnega je tudi s človekom. Ali udari čez mejo ravno pred smrtjo, ali umre radi tega, ker je udaril, kdo ve.“

„Kajdiž, ne silim vate, pač pa sem zelo radoveden, kaj te je tako zmračilo!“

„Pa naj bo, France — že davno sem hotel — možakar si, zato ti povem. Veš, pa nekaj opraviš zame. Eno pismo izročiš moji ženi, kadar poginem. Naj zve, zakaj je tako daleč prišlo. Ona je kriva; sam sem kriv; eh, prokleta, kdo ve, kdo je kriv.“

Kajdiž umolkne za hip. Čez ušesa potegne suknjo mesto odeje, da ga ne moti streljanje. Ves podvit leži.

„Letošnjo zimo smo pretolkli v gorah. Dan za dnem megla, sneg in dež. Streljali niso ne od one, ne od naše plati. Pa kaj bi streljal, ko si videl komaj pet metrov predse. Ležali smo v baraki pod grebenom, eni spodaj, drugi zgoraj. Kadar je deževalo, je curljala voda prav na nas spodaj. Vedno v temi smo se stiskali vsi smrdeči drug k drugemu, da se ogrejemo. Služba podnevi in ponoči. Po polnoči sem peljal stražo do pasu v snegu na mesto. Ko ga pripeljem na greben, naenkrat ne vem, kam naprej in kje nazaj. Snegovi so še tisti hip zagreblji sledi. Kolikokrat sem jo mahnil baš na drugo plat. Pridem do žičnih ovir, pa moram zopet nazaj v snegu. Časih sem ril in kobacal tako cele ure. Tri tedne smo živeli ob svojem, kar smo še prinesli s seboj in česar že nismo med potjo v gore pojedli. Za mesec dni so odkopali pota. Razpišejo dopust. Kajdiž, najstarejši, še nikoli dopusta. Čakam dva tedna. Ti ne veš, France, kaj je takrat tisti beli papir, ko ga imaš v roki, pa veš, da si prost, čeprav samo za štirinajst dni, da greš daleč proč iz jarka, kjer hodiš prosto, ješ, kadar hočeš, da pogledaš, kar je tvojega, svojo zemljo. Veš, zemlja to je tisto, greš dvakrat, trikrat, premeriš jo navskriž in počez brez strahu, tvoja je. Zdelo se mi je, kadar sem se spuščal nizdol, da ga ni boga nad menoj. Ko pridem na svoje polje, se do kolen pogreznem vanj, razjočem se od veselja in ponosa. Kar tresel bi se. Čudno. — Na ženo in otroke nisem pomislil. Kakor bi ne bili več tako moji kot prej. Poldrugo leto je ležalo med nami. Samo zemlja! Radi nje sem ves trepetal, da ne strmoglavim prej v prepad. Malo poprej si dejal, povrneš se ti in samo ti. Glej, to sem izkusil. Česar ni tako zvezanega s teboj, kakor je zemlja, to hira ali umre v samoti dveh let. Zemlja me je klicala, da jo razorjem, da jo posejem, da jo za pomlad uravnam. Ej, premalo časa je bilo! Kakor sem vodil jaz njeno, tako je polnila ona vse moje življenje. Žena pa je živela otrokom, otroci pa njej in sebi. Niso vpili po meni. Kakor bi to čutil naprej. Oni so se odvrčali od mene, jaz od njih. Včasih seveda s silo, ker bi počilo srce, če bi mislil na nje. Vedno bolj sem se zavedal, koliko bliže sem od dne do dne smrti, čimdalje mi usoda prizanaša. In vse radi lažje smrti. Glej, to se je maščevalo.“

Domača vas. Bela cerkvica, hiše krog nje. Vonj zemlje je vel izpod težkega snega k meni, ko sem gazil proti vasi. Tišina, veš, in mirne zvezde nad njo, to te objame s tako silo, da obstojiš sredi ceste, ne moreš misliti, da si doma, da stopiš v svojo hišo. Da je zopet čas, ko moreš reči, to je moje. Verjemi mi, da sem se s strahom približeval domu, da ne bi doživel kaj neprijetnega. Neverni Tomaž, do skrajnosti neveren postaneš. Vse sumničiš. Kako je bilo, ti ne bom razlagal na dolgo.

Prvi dan vsi krog mene. Oče, oče! Pripoveduješ, oni pripovedujejo. Trpe s teboj ob tvojem pripovedovanju, toda vedno spominjajo nase. Z ženo se pomeniš o gospodarstvu. Ne vprašuje te mnogo za svet. Grenka zavest se ti vsili takoj prvi dan: Za štirinajst dni si prišel na dopust. Kaj se utičeš v gospodarstvo! Mar veš, kaj bodo rabili čez pol leta? Oddahnit si se prišel, ne gospodarit. Stopiš na prag. Ne da bi pogledal ozimino, obseg pregledaš; saj tako ne žanješ ti. „Pa bi nesla še tiste mernike v malin“, praviš. Ona ugovarja. „Ne, lansko leto nismo imeli skoro ničesar, da bi sejali, prihraniti moramo letos, pravijo, da ne bo semen. Do tedaj bomo že nekako shajali s tem.“ Pa pristaviš, da si tudi ti slišal nekaj podobnega. „Tudi pri nas imamo zdaj mnogo slabši kruh. Ko bi imel vsaj enkrat v tednu tacega ko doma.“ Pogleda te žena, smiliš se ji, toda vidi, da ne more pomagati. — Popoldne bi se porazgovoril z njo, pa mora po prašiča. Že prejšnji teden ga je naročila; ne more odlašati; drugam bi ga prodali; ona pa ga tako zelo rabi. Peljem se z njo. Tudi tam so radovedni, kako in kaj povprašujejo. Piješ liter vina, žena kupuje prašiča. Domov se ji mudi! Ti pa nisi sedel že pol drugo leto med možmi. Praviš, da prideš pozneje. Tudi žena je teh misli. „Naj se malo razvedri, saj bo moral zopet nazaj.“ Ostaneš, piješ, možuješ s sosedi. Pozno v noč te zapeljejo domov! Žena je vesela, ker si dobre volje. Pogosti te. Pri večerji ti pove, da je ravnokar sklenila s sosedom kupčijo. Kar na lepem se ji je ponudila prilika, da kupi voz drv. Skoro bi jim pošle za zimo. Ti si vesel in jo hvališ. Otroci ti silijo na kolena. Sam postajaš otrok.

Tako gre dalje. Ne moreš v tir. Predolgo te ni bilo doma, popustiti moraš vajeti. Drugi odločujejo sami; klonijo glave pod bremenom, da ni tebe, da ne moreš nazaj, toda življenje jih bije, da morajo brez tebe. In ti čutiš, da so se navadili.

Pričneš pohajkovati. Malo delaš, malo piješ, a glavno breme nosi žena. Ti pa si namenjen nazaj, v življenje, ki — — — E kaj bi pravil, boš že skusil, kako se vračaš s takega dopusta. Če tudi nimaš ravno gospodarstva, skusiš drugje.

Pripraviti se moram, kar naenkrat se je zasukalo. V slovo te povabijo z ženo. Potegneš ga, udariš v silnih bolečinah ob mizo, pa se posmeješ.

Toda v duši vstaja nekaj groznega. „Kdo ve, če se povrnem? Kdaj se povrnem? Mar bo še moja tista njiva, po kateri škili сосед, ki pije s teboj. Ne ogoljufajo žene pri kupčiji? Polakomnijo se tvojega posestva. Izpod nog ti ga iztržejo, ker hočejo živeti. In ti? Si kakor izluščen grah. Iz stročnice te vzamejo, predno si dozorel. Segniješ. Ej, France, iz zemlje te izluščijo, rodbini iztržejo. Tebi odmerijo svoje življenje, njim zopet svoje in nikdar več se ne povrneš, kakoršen si bil. — Izluščen. — Piješ na žive in mrtve pred odhodom. Svariš ženo, ki čuti tvojo silno boleost, ko odhajaš, pa se ji smiliš.

Vidiš, tak sem se povrnil nazaj v gore, do pasu v sneg. Nisem se pogreznil v zemljo, komaj da sem jo obšel.“

Kajdiž umolkne za trenutek.

„Komaj sem se povrnil, sem pričel razmišljati, kaj naj storim. Vleklo me je domov, zaril bi se v zemljo, prijel vajeti, pa zagospodaril na široko. Nasprotno sem se odločil, nikdar več samo za par dni. Kmalu sem spredvidel, da to ne gre, da sem obsojen do konca. Pretrgati vse zveze, z domom, samega sebe izluščiti? Tudi to ni šlo. Najpodjetnejših dejanj sem se lotil, da najdem kroglo, pa mi ni bila namenjena. Naposled sem se udal prejšnjemu življenju, le odtujil sem se čimdalje bolj vsem. Lepe dni sem preležal na skalah sredi snega. Samo solnčna svetloba je užigala ledene gore, da nisi nič drugega zrl pred seboj, kakor belo, bliskajočo planjavo. Časi so se oči čisto zgubile v solncu in pred menoj je vzrasla moja njiva, zeleni travniki. Belina gora je odsevala v mojih očeh, ki so iz nje zgradile hišico z okenci. France, koliko sem takrat pretrpel. Ti ne veš. Rečem ti, da toliko jeze in divjega upora do življenja ne prenese tako lahko človeško srce. Kakor da me venomer ujeta gad. Zagrabil bi ogromno skalo, jo skalam iztrgal, ter treščil v dolino, da pogazi vse pod seboj; tako sem sovražil ljudi. Saj so me okradli za mojo zemljo, moje življenje. Ril sem semintja

do pasu v snegu, da sem obnemogel naposled obležal v zaduhli, osmrjeni baraki. Iz zgornjega nadstropja se skloni nekoč Trpinov Matija, veš, tisti, ki ga je granata podrla, ko je odhajal na dopust, pa me vpraša: „Kajdiž, kaj nismo končali? Prazne marne, da boš še hodil po svoji zemlji.“ Tako nenadoma mi je zastavil to vprašanje, kot bi se prebudil iz sanj. Glej ravno pred smrtjo je to razmišljal. Čudno so me takrat zgrabile njegove besede.“

Čez mesec dni, malo pred lavinami, so nas dvignili neke noči. Odšli smo v dolino. Tam počivali nekaj dni in nato odkorakali proti Tirolski. V južnem delu smo se ustavili za mesec dni, da odpočijemo ter se pripravimo na težke boje.

V Tirolah je bila že pomlad. Ko sem začutil tla pod seboj, zeleno zemljo, polja, gozdove, solnčne brajde, cvetoča bela drevesa češenj, se mi je zgodilo, France, v duši tako čudno, kakor bi tekel sok tistih poljan in cvetja po mojih žilah. Pri prvih belih rožah nisem hotel verjeti, da so še rože na svetu. Nekaj nadnaravnega, vsemu dozdanjemu življenju tujega, so bili zame vinogradi. Lepo obzidani vrtovi. Ljudje, ki živijo vedno v razkošju, ne čutijo tega. Meni pa je zadostil le pogled življenja in bil sem srečen, kakor že toliko časa ne. Samo da ostanemo trenutek! Vraga, človek, ki je obupal nad vsem ter mu je bila gora, široka požgana poljana edino prebivališče in ki še ni docela zbit, se mora okleniti življenja s tako silo.

Prvi večer nisem mogel spati. Za moštvo so napravili v vasici, ki ni mogla sprejeti vase vseh ljudij, barake. Toda sprehajali smo se lahko prosto okoli. Hodil sem ob reki pod večer ter motril pokrajino. Še lepše obdelana polja kakor pri nas. V brdih same brajde. Hiše skoro vodoravno krite. Ljudje živahni in veseli. Ženske se nosijo ponosno in so lepe, mlade. Zame je bila zemlja paradiz. Čudno, taka izprememba je delovala name tako silno, da sem pozabil na dom, ženo in otroke, na vse trpljenje, prestano v gorah. Par dni sem še hotel živeti, da grem potem, kamor mi je namenjeno. Otroci smo, otroci, France!

Veselačenje je pričelo. Pili smo iz čebrov težka črna vina. Denarja je bilo dovolj, kdo naj zapravi kaj v gorah! Že prvi večer je plesal Kajdiž kakor norec. Vseh se je lotila razbrzdanost; ne vem zakaj, mogoče zato, ker smo slutili, da gremo po smrt? Bili so redki, ki so hodili mračni in čmerni okoli. Pa napili so se vseeno.

Pijemo nekega večera. Stari Bradaška, saj si ga poznal, rdečebradca, je pil z nami. Sodček na mizi, v kotu harmonike, dekleta med nami. Sprva me ni ožgalo. Kaj boš, sem mislil. Star si, Kajdiž, ženo ljubečo, lepo ženo imaš. Kaj bi ti trenutki. Pa je ujedalo. Žena te je pozabila; ne bo te več; njiva je že prodana; izluščili so te. In veš, ko me je na tej strani ujedlo, sem zamižal in nagnil. Prijel sem dekleta in udaril. Stari Bradaška, ki ni pogledal nobene ženske, se je režal v kotu in vpil: „Bravo, Kajdiž, ti večni puntar, le daj, po kolenih jo daj. Še oženiš se, tako usekaš!“ Po naše sem držal dekleta, da je komaj soplo. Ves večer sem ji govoril na dušo.

Ko smo se proti polnoči odpravljali, mi je zašepetala vsa rdeča in razbeljena, naj jo obiščem. V sosedni vasi da živi. Oče je bogat kmet. Stisnem roko in kar plavam za drugimi, ki se majo ob vodi.

„Še en poliček
al' pa dva!“

tuli Bradaška. „Glej no Kajdiža, kdo bi si mislil“, godrnja sam pri sebi. „Kakor fant!“ Godrnjal je še vedno, ko se je slačil: „Prevzamem jo hudiču, staremu.“

Jaz pa sem se smejal pod odejo in smejal: „Ne boš je, Bradaška.“

Drugi dan na večer sem se odpravil na Margaretin dom. Med vinogradi je čepela vasica. Sključena od bogatije, rečem ti, stari skopulji podobna. Ne vem ali me je pričakovala, stala je na pragu. Postavil sem se! Novo obleko sem nosil, nove čevlje, nož pod bluzo, trdo sem stopal.

„Dober večer, Margareta, so oča doma?“ Ni se čudila moji nemščini, saj je lomila tudi ona, ker je bila taljanskega rodu. Malo zardela je in boječe podala roko.

„Pravila sem že očetu“, je šepnila, stopila pred menoj v hišo, ko se je prej še ozrla preko ramen po vasi, kdo vse ogleduje iz hiš. Lepe, močne ženske sem videl postaviti pred hišami.

Čednosti kakor v naših vaseh ni bilo, a premoženje se je bahalo. Vsepovsod so ležale stvari, ki bi jih človek pri nas dobro porabil. Tudi v Margaretini hiši je bilo vse razmetano. Vendar sem takoj spoznal, da je Margareta dobra gospodinja, samo da ji ni potreba paziti na vsako stvarico in najbrže tako tudi ni tu običajno.

Oče njen, dolgin, mršav človek, posebno ostrega pogleda, je sedel pri ognjišču. Vzel je

vivček iz ust, mi trdo segel v roko, ter me prè-meril od nog do glave. Fantina bi zmlél, midva pa sva se pomerila in zdi se mi, da sem mu v tistem trenutku zbil vsake pomisleke.

Beseda je sprožila besedo. Prvo je poskušal izvabiti iz mene, kaj bo to vojaštvo, če pride v njegovo vas, če plačamo, kar vzamemo? Kaj pomeni vse to?

Margarete nisem pogledal ves čas. Čim manj se brigaš za žensko, tem bolj si gotov. Pa kaj bi se pred starim brigal za njo!

Vprašam po gospodarstvu. Tako, tako, težki časi. Pripovedujem o svojem posestvu; koliko sem posejal, kako raste...

Stari vpraša, kdo obdeluje zdaj; pravim, da bratje. Naenkrat vem, kam meri. Sam potožim. Oženil bi se bil, to bi bilo najbolje zame. Pa pogledam Margareto. Rdeča je. Kot bi ne bilo vredno govoriti o tem; prestavim noge. Stari se zagovori. Odkrit postaja. Pripoveduje o rajnci. Margareta da naj prinese starega vina. Če ima še kaj večerje.

Margareta je seveda tega komaj čakala.

Trčiva s starim. Pogovor gre dolgo v noč. Ustanem in se poslovim. Margareta mi sveti. Krepko mi stisne roko. „Le misli kaj name“, se ji zasmejem. Ko grem mimo okna, ji utrgam nagelj.

Med potjo me je pa vendar malo grizlo. „Ženo, otroke si utajil.“ Toda veš, kakor bi me obsedel, še trdnejše stopam, še bolj pokonci nosim glavo. Topla noč, lepa polja, vse me obdaja s tako mladostjo, da bi najraje vriskal.

Grem mimo gostilne. Bradaška še pije. Stopim v sobo in naročim vina. Bradaška škili na nagelj.

„Glej Kajdiža, ženi se“, tuli in zbija po mizi, do smrti pijan.

Ko pridemo do ovinka, kjer se je voda prekopala čez cesto, zatuli Bradaška:

„To ti rečem, Kajdiž, če spiš le enkrat pri njej, te ubijem.“

„Le daj me“, si mislim. Tolažim ga in vlečem domov.

Par večerov hodim zaporedoma. S starim modrujeva in pije. Nekega večera, ko mi Metka zopet sveti, jo stisnem v veži k sebi in ji zašepčam: „Metka, bi hotela biti moja?“ Ne pustim ji odgovoriti, poljubim jo in skočim na cesto.

Ko se vračam domov, ne najdem Bradaške v gostilni. Po dvorišču hodi in vpije nad kuharji.

„V treh dneh gremo“, mi zavpije.

„Že dobro“, pravim in grem svojo pot. Tiste noči nisem spal. Mrzel pot me je oblil, ko sem pomislil, da gremo; morda baš to pot poslednjič. Nekaj slutnjam podobnega me je obhajalo. Nič nisem mislil na Metko, preveč resnobe je padlo na srce. Toda sredi premišljevanja me zopet ugrizne. „Izluščen od doma, od svoje zemlje.“ In to me je tako speklo, da sem sklenil storiti, kar sem se namenil. „Naj gre, kamor hoče, več kakor poginiti ne morem, toda še enkrat se pozkusim pri dekletu. Zavrgli so me doma, zemlja me ne posluša, naj bo, zapeljem jo. Tako sem premišljal do jutra. Ves sem se zagrizel v te misli.“

Drugo popoldne se oblečem, kolikor mogoče spodobno, postavim kapo postrani na glavo, zaviham brke, poiščem rdeč nagelj in stopam po cesti.

Premišljam, če me čaka. Že od daleč jo vidim, pa storim, kot bi je ne. Stopam hitro, mora se ji zdeti, da se mi nekam mudi. Gotovo pomišlja, kam. Da imam drugo. Pa če že ve, da odidemo. Tako premišljam ter jo režem kar čez travnik. Toda mesto na cesti v njeno vas se obrnem na bližnico v drugo vasico. Slišim, da me kliče. Malo se ozrem, obstanem, pa ji pokimam. Z roko me vabi. Jaz kar naprej.

Grem nekaj časa; veš, da mi je tolklo srce, norcu. Naenkrat začujem šum ženskega krila za seboj. Ustavi me vsa rdeča. Pravim, da grem nekam po slovo. Užaljena je. Radovednost jo tare. Postojim. Skoro jecljaje, mi pove, da je oče odšel po kupčijah, da ga do dne ne bo nazaj. Ona pa me je tako pričakovala. Vidim, da zmagujem. Še se obotavljam, potem pa jo primem pod pazduho in greva po bližnici na njen dom. Vino se je že smejalo na mizi. Narezala je gnjati in belega kruha. Sedim in jem. Dražim jo. Ona odgovarja, češ, da imam drugo. V sobi postaja mračno. Stisnem jo k sebi. Kar sem še fantovskega vedel, ji vezem v uho. Vse verjame. Obesi se mi krog vratu in me vsa solzna vpraša, če sem tisto resno mislil, da bi jo vzel.

Kaj bi klatil vse, kar sem ji natvezel. Dolgo sva sedela v temi. Pregovorim jo, da greva v njeno kamrico. Sedeva na postelj. In potem, France, že veš naprej. Le to ti povem, da tako pijan od veselja še nisem bil. Vsa voljna je bila in venomer se je smejala.

Že drugi dan proti večeru smo odšli.“

Kajdiža je prevzelo.

„Vidiš, France, to sem ti hotel povedati. Smrti nisem našel, niti rane, kakor vidiš, in vendar vem, da je končano z menoj.

Preveč me grize to življenje. Ne grize me morda, ker sem storil tako, toda to, da me je žena pozabila, da mi že leto dni ne piše. Najbolj pa me skeli moja zemlja. France, nikdar se nisem kesal Margarete, da sem ženo zatajil; ampak ker sem tako brez moči. Zdi se mi, da sem storil, kar je morala moja kri storiti; zdaj pa visim med nebom in zemljo.

Ampak napisal sem pismo ženi, vse ji obrazložil in to te prosim France, če se mi kaj zgodi, odpošlji pismo ti. Naj ve, kam je pripekljala ta blaznost tudi mene, v kateri žive zdaj ljudje. Večkrat sem že hotel odposlati, zdaj prosim tebe. Dokler živim, ne morem. Glej, France! sam sem skušal, kaj je sedanja blaznost. To ni strast, ni greh, le norija je, norija. Človek kar divja — ker nima zemlje pod seboj in nanjo pozablja.

Kaj ne, France, da odpošlješ. Naj zve!“

Obljubil sem. Med tem se je zdanilo. Na levo od naju je vse bolj grmelo. Tudi preko nas je že žvižgalo in zamolklo tulilo.

„So že pričeli“, pravi Kajdiž. „To bo ves dan.“

Previdno se je približala dnevna straža. Kajdiž nas je zbral in vrnili smo se v jarke. Tik pred gozdčikom so se že užigali plameni. Puhtela je zemlja. Pred nami je stopal malomarno Kajdiž, sključen kakor vedno.

II.

Na jesen smo se premaknili na Kras. S Kajdižem nisva več živela tako skupnega življenja. Vendar govorila sva skoro vsak dan, če ne drugače vsaj ponoči.

Na vernih duš dan ležimo v dveh kotlinah. Kajdiž je tičal s svojimi ljudmi v sosednji dolinici. Kakor hitro se je zdanilo, se poskrjemo v ozkih, v skalo vsekanih kotličih; nad nami je položenih par desk. Drug tik družega smo čepeli, da ni mogel človek dvigniti niti roke.

Krog in krog mrtva zemlja, puste skale. Granate so jim vdolble režeča se usta. Zelenje zbito v tla. Vasica nad nami porušena do tal.

Gosti oblaki rdečkastega, črnega, zelenkastega dima so zagrinjali dolino. Solnce je komaj prosevalo skozi gosti dušljivi pajčolan. V zraku je žvižgalo železo in skale, zemlja se je stresala

v drobovju. Nad nami je divjal tako silen orkan bobnečega, satanskega tuljenja, tako so trepetala vedno iznova naša telesa, da se niti misel ni zaskrila v možganih, kako je drugje v tistem trenutku. Ozračje dušljivo, da je v curkih tekel pot po obrazu. Štejemo minute življenja.

Kakor žareč drobec granate zažge možgane jasna zavest, da je konec. Človek ne more verjeti; srce se krči od groze; vedno silnejši grom, dušče ozračje mami zavest ter zagotavlja konec.

Semintja skozi grom divje stokanje ranjenec. Pred skalo prileti človeška roka.

Dolinica se zmaje. Pod nami se šibe tla. Gost dim nas objame.

Iz žarečega dima pridrve ljudje. Stiskajo se k nam. Ne govore, tulijo. Razmesarjeni obrazi. Ta grabi za napol odbito čeljust, družega se komaj drži roka.

„Kaj je, kaj je,“ sprašujemo, da se motimo.

„Vse mrtvo, vse mrtvo!“ odgovarjajo napol blazni.

„In Kajdiž?“

Bedasto me gleda ogovorjeni. „Tam leži, tam.“ Kaže na kraj groze.

Silijo na plan. Poblazneli se smejo; krvav je njih smeh.

V ozračju divja toča železa. Žvižga, tuli. Ob robu doline jih vidimo, kako jih melje.

Držimo se vsi prepoteni drug družega, da ne poblaznimo.

Tako štejemo minute do večera.

Ko se zmračí, popadamo onemogli ko snopi.

Na Kajdiža se tiste noči nisem več spomnil.

Par dni in preneso me v bolnico, kjer zvem od znancev, da je Kajdiž izgubil desno nogo. Vendar nisem mogel ničesar gotovega doznati, ker kmalu nato sem bil premeščen v ozadje, kjer sem se zdravil nekaj mesecev.

V tihih, toplih nočeh, ko postane nebo svetlo in utripajo bele zvezde kakor neizgovorjene misli v očeh, so zaveli južni vetrovi, zašelesteli v suhih vejah in v jutro je trepetalo v smejočem se solncu vsepolno zelenih metuljkov na njih. V zemljo so padla semena, ki so še tiste noči vzkli-la. Bele grudi deklet pa so bili prvi cvetovi pomladi.

Tudi mene je sklicalo. Pripravljal sem se na odhod v domovino. Kakor v sanjah sem se sprehajal zadnje dni po mestu. Rad sem postajal ob mostu ter se potapljal v ščemečo belino vode. Ljudje so hodili mimo mene kakor sence pre-

teklih dni, jaz pa sem v morju svetlobe pozabljaj na vse, da, celo na svojo prostost.

Predzadnje popoldne se zgodi, da stopi tik k meni človek. Oko ga je že iz dalje, še na mostu slutilo, ne da bi ga razločilo.

Z obema rokama sili vame.

„France!“ Oči njegove so kakor solnce jasne. Še celo brki se mi smejo.

Krepko mi stisne roko.

„Glej hudiča! Kajdiž! Kje se snideva in kako? Kdo bi mislil, da si tu.“

On pa komaj govori od radosti. Naenkrat gre oblak preko obraza. Zresni se, skale se oči, med obrvi se zapiči oster klin nagubanega čela. „Pa kako“, vzdihne. Z roko otipa leseno nogo, da jo mora objeti tudi moje oko.

„Samo, da si živ. Kam greš Nikamor No pa stopiva tja v klet, da ga spet enkrat potegnem.“ Skoro vlečem ga s seboj. Klet je prazna. Pomagam mu odložiti bergljo, na katero se je opiral. Sprva ne more ničesar. Zdaj je žalosten, zdaj zopet smeje se jeclja. Natočim, da trčiva. Šele vino ga umiri.

„Kako s teboj, France?“

„Na dopust se odpravljam.“

Pripovedujem svojo zgodbo, odkar se nisva videla.

„V ponedeljek grem tudi jaz. Pa kaj poreče zdaj žena, kaj otroci, ko pridem takle.“ Težka žalost zastre njegove oči. Stisne mi roko in zašepeče:

„Veš, prvi čas sem mislil, da zblaznim. Bilo je po tistem groznem dnevu. Ravno med nas je usekalo. Štirinajst jih je bilo takoj mrtvih. Jaz sem jo skupil v nogo. Železo. Zvečer me prineso nazaj še pri zavesti. Prosim, da mi iztržejo železo. Bolelo me je, da sem se tresel. Zdravnik pravi, da ne more in se zgodi to šele v bolnici. Potem se ne zavedam več, kako je bilo. Dobro se spominjam šele trenutka, ko sem se nekega jutra prebudil na postelji med drugimi. Bolničarka pristopi k moji postelji, ko vidi, da sem se predramil. „Ej, Kajdiž, vi boste pa še lahko hodili.“ Verjameš, da ji pravim: „Kaj ne bom hodil, saj imam samo nogo ranjeno. Ničesar nisem vedel — niti čutil. Hočem pogledati rano. Otipljem le

kos stegna in potem — prazno. Zgrudim se, zatulim od bolesti. Strgam obveze. Ne vem koliko časa sem divjal, prebudil sem se zopet čez par dni. In potem sem se polagoma vživel v to.“

Naslonil je glavo v roke, da nisem videl, kako joče.

„Kajdiž! Pij! Saj se še tako ne vrnejo.“

Zvrne in molči.

Naenkrat me zgrabi za roko. Živ ogenj pljuska v očeh.

„France, to je edino, kar me tolaži. Živel bom pa vendar še, živel!“

Široka postaja njegova beseda.

„Zdaj grem domov. Z leseno nogo grem na njivo. Nič ne de, da je lesena. Držala bo in jaz bom čutil zemljo, če se tudi lesena noga udere vanjo. Nakupim polja. Zdaj vem, kaj in koliko sejem. Zdaj vem za koga. Zase, za ženo, za otroke, veš za tista moja mala živčka. Povsod bom zraven. Sredi polj bom zopet hodil, ko gredo oblaki nad menoj, brez strahu, brez časa. Pomlad je in sejali bomo. Mastna zemlja bo krog mene. Ljubila me bo. Dvignem hišo, razširim posestvo, ej, niso strli starega Kajdiža!“ Ves je drhtel, kipeča kri je iz notranjosti prosevala v očeh.

„In pismo, Kajdiž?“ se posmejem. „Še veš, testament?“

„Hudič ga je vzel! Prav je tako. Vse sem pozabil. Kaj bi tisto zdaj, ko grem domov. Spet imam zemljo. Kar sem preživel, bo vzela zemlja. Tem bolj bo rodila.“

Glas njegov se je tresel od razburjenosti. Z vsem životom se je nagnil k meni.

„Otroci, veš, pa poreko nekoč: To je oče posejal, to je prikupil, hišo je dvignil. Pa z leseno nogo je prišel. Že zdaj vidim njih oči, kako bodo ponosne.“

„Pij, France! Niso in ne bodo strli starega Kajdiža! Prav si imel.“

„Tako je! Pa tistega ne pozabi, saj veš, Kajdiž. Da poveš s pestjo, kaj hočemo zdaj od življenja.“

„Ej, ne boj se! Glej! Tale bo govorila in samo ta, pa kar je tu notri.“ Krčevito prižme mojo roko na svoje grudi. „Zdaj pij!“

Trčiva, da cekinasto vino poškropi mizo.

Šop Trstenjakovih aforizmov.

Slovenci smo majhen narod z velikimi strastmi.

*
Patrioten aus Galanterie, die alles billigen, aber auch alles bewitzeln.

*
Priznavamo Ljubljano za sredino, pa ne pripuščamo, da bi samo tam bila politična modrost doma.

*
Kadar imam denar, nimam humorja.

*
Za slog mi ni dosti mar: resnična reč mi je bolj pri srcu, ko njena obleka.

*
Z narodom se ne igrajmo, posebno ne s tako ubogim, malim, kakor je slovenski.

*
Slovenska mladina! narod ti kliče: uči se, pridno uči, tebe čaka velika naloga; izobrazuj si um in srce, bodi moralna in značajna, saj vidiš, kako breznačajnost podira težko sezidano narodno poslopje.

Pri Slovencih je preveč občutljivosti in zavisti: toda pri nas mora biti, ker smo majhen narod, vsak narodnjak velik značaj.

*
Naša politična moč ne leži v navdušenih opozicijskih govorih, ampak le v soglasnih zahtevah vsega slovenskega naroda.

*
Politično zrel narod se nikdar ne zanaša samo na vladajoče moč, ki nam za časa svojega vladarstva utegnejo biti kolikor toliko pravični; toda po svojem propadu nam ne morejo več pomagati, ako si nismo sezidali sami čvrste trdnjave med narodom in za narod.

*
Politika slovenskih voditeljev je pomanjkljiva, ker mislijo, da leži naša politična akcija v ministrskih lopah.

*
Delajte pošteno in mi bomo zopet prišli do složnosti.

Pepelnica.

Zibajočih se bokov, stopal kot črnih, predrznih jezičkov,
oči v temi gorečih, v ustno zagriženih zob, nudečih kri,
životov tesnih in slutenih belih prsi rdečih vršičkov
hodite mimo po trotoarjih in parkih, ko dan se v mrak gubi.

Mnogi bíte za vami prašnih čevljev in v lica goreči,
iz mokrih, zastrtih oči gori jim plamen, žebeč in prikrit,
in vso glavo jim polnijo vaša stopala in vaši boki drhteči
in vaša kri in vaš čar, ki jih muči neznan, v svileno krilo zavit.

Nekaj nas pa je, ki gremo dalje, ki vemo, da lepa leta so mlada,
a da je kratka pomlad in še krajša slast, ki vaše telo
nam jo nuditi more, in da mi in ve in vaša naslada
in naši grehi hodimo isto pot: v zemlje črno temo.

Milan Pugelj.

Pastirjevo jutro.

Šumi, zveni zeleni les,
kot lilo bi srebro čez jez.

Planile zarje so iz sanj,
leskečejo smebljaje se,
na licih rožen pajčolan,
sprehajajo čez gaje se.

Iskri se rosa z javorov,
utrinjajo plameni se,
in milijoni biserov
užigajo ognjeni se.

Ovčic in jagnjet runast val
na jasi gozdni se beli,
nekje mehko žgoli piščal,
in smeh neba na vse strani.

In kot zidar ves oškropljen
si bišo dela škorec zal,
iz sinjih cvetov zimzelen
blazino tke, na njej bo spal
pastirjev sin z Ālenčico,
kraljico kralj-Matjaževo.

F. Golar.

Solnce in škrjanček.

Solnce gre na mlade njive –
Āli je doma škrjanček?
Dolgčas belim je oblakom,
in objema jih zaspanček.

Kje se skrivaš? Zardel je
pevec od nevestke planil,
skoro si je na osatu
prsa in nožice ranil.

– Kaj tod stika? Grem po kamen –
završi škrjanček, stresa
solnčne grive, gre po pesmi
kot po lestvici v nebesa.

F. Golar.

Poganka.

Maruša, pastiričica,
na mašu spi, kot šipek rdi,
na rožna njena ličeca
metulj se žameten spusti.

In njena nedra snežna
je sapica odkrila,
mehko jih poljubila
in odpibljala bežna.

In z neba se potočil
zlat dež na njen je mladi stas –
bog iz Olimpa skočil
je k speči pastirici v vas.

F. Golar.

Pan.

Nad gozdom zlata krona sije —
studenec čez zelene skale
razpenjene preлива vale,
navzdol v tolmun globoki bije.

Na smreko vzpenja se bršljan
in črne jagode ji nese,
iz jelševja reži se Pan,
od smeha divjega se trese.

Pod slapom šumnim kot labud
skrivaj se kopa gozdna žena,
bleščeča trda njena grud
je z bistrim curkom oškropljena.

F. Golar.

Na križpoti.

Na križpoti —
če te oko premoti —
zatisni si z dlanjo lažnjive oči!
Glej — kamor pogledaš, vse v cvetu,
življenje življenju v obraz se smeji.

Na križpoti —
kadar te žalost zaloti,
vzemi si srce iz prsi na dlan!
Naprej in nazaj in na desno in levo
s smehom pozdraviš nesrečo in revo
v svesti, da nisi le ti goljufan.

Tako na križpoti
so stali že tisoči stoti
in eden in drugi v obupu je pal.
H prišel je Spak, se smejal pod bremenom,
pobratil se s sabo, z ljudmi in vremenom —
in, kot je bil majhen, je vendar obstal.

Ivan Albreht.

Doma.

Šum listja, ki grabijo ga z bregov
pod bukvami in kostanji;
in topli sopuh od brazd in volov
v jesenski hlad jutranji;

in po borovju okleščinem duh
in po šumeči otavi —:
to zdaj je moj vsakdanji kruh,
rženi in črni in zdravi.

Janko Glaser.

Moji dnevi.

V bregu pod mano se gredo je zrelo malinje,
jaz sem ležal in čakal na tvoje stopinje;
toplo sijalo je solnce lepe jeseni —
tiho zoreli so moji dnevi zeleni.

Janko Glaser.

Amor ch' al cor gentil: ratto s'apprende.

Benevolenti — dr. Avg. Žigon.

... denn er weiß nichts von Versaccenten und Caesuren.
Schuchardt, Romanisches u. Keltisches, 229.

O naturi akcentov v italijanskem najstercu, ter posebej še o njegovi cezuri sem v letošnjem „Slovanu“ moral, ker je moja razprava tako nanesa, v „Levstikovo delo za Prešerna“ kar se je le dalo ob kratkem vplesti nekaj le posamnih, le najnujnejših podatkov, ter moral obsežni, ker subtilnih fines bogati problem odpraviti res dobesedno — le mimogredé. Le toliko sem smel tam, (da ne preobtežim razprave, ki je imela povsem drugo pot, svoj dalje streméči cilj, ker svojo zgodovinsko ost!), — ter prav nič ne več o tem problemu si dovoliti kot toliko, kar je in kolikor je zahtevala namera, da bi razložil smisel tiste Prešernove opombe, ki mi jo je bilo namen vporabiti zoper Levstikov **jamski** popravek „z mečem ognjenim“ iz l. 1866, a nadalje še izkoristiti jo za domnevo, da je tisti rokopis svoj bil Prešeren nekoč spisal za urednika Kranjske Zibelize M. Kastelea, ki da ga je potem od njega samega pa dobil za svojo vporabo — Levstik. Ni mi torej ni zdaleka smelo biti na misli, da bi se tam kaj bolj poglobil v tisto poglavje o Prešernovi metriki, ampak skrbeti mi je bilo, da se ne izgubim v kaka subtilnejša vprašanja ter da ostanem le pri označbi glavnega principa njenega, češ: da — ni nemški, ampak romanski. Toda, ni za hip pa nisem v svoji dobri veri žal pomislil, da bi mi utegnil kdo zlorabiti tisti moj kratki ter poljudni, le mimogredé vpleteni migljaj o zeló subtilnem dejstvu — kar po vsej sili spet zoper Prešerna. Nič meni, če bi ga le zoper mene, pa bodi zoper delo ali osebo, — posebej, če razvidim, odkod

to. Ampak zgodilo se je, glej, — kar siloma naravnost spet zoper Prešerna, ki „v grobu tihem molčí“; zoper delo njegovo, ki ga je zapustil svojemu rodu kot dar svojega bridkega življenja. Ne jaz, ne moje delo, ampak **to** delo, ta naš Prešeren, nepoznan a stoinstokratno zaničevan, — ta narodna last naša je tu spet tisto dejstvo, visoka vrednota, ki leti tu spet nanjo vdarec, i. takrat celó bajé po mojem zadolženju opravičen vdarec izza grma iste učenosti kakor zadnjič. Mimogredé sem bil namreč zadnjič v „Slovanu“ zavrnil moža, ki je hotel z golim drznim vprašanjem ničevdski „v nič“ raznesti Prešernovo umetnost ter tako-le preslepiti, sam slep, naše mnenje o njej, češ:

„Kdo ne sluti, da je ritem v Prešernovih stihih: Mož in oblákov vójsko jé obójno, ali: Čoln vstávi, kjér je góstih (!) sénc temníca, ali: Pred, kó greš v Oglej, čéz goró zeléno, ali: Že, Črtómír je tréba sé ločiti, ali: Bog jé moj up, gozd jé moj dóm in dalje v Jenkovih stihih: Zaslúžim sí cekín — k zlatárju sé podám itd. itd. **nedostaten?** Ti zgledi kažejo jasno, kako moramo tudi v slovenščini gledati, da postavljamo v tezo zloge z enako dolžino. Kdo ne čuti, da se rabi za izgovor besedice ‚se‘ manj časa ko za besedo ‚mož‘, ‚čoln‘¹⁾ itd.?”

In dalje:

„V Prešernovem stihu: Gorjancev jezik poptujč' vavši je zlog ‚ptujč' v padu. Kdo pa ne čuti, kako težak je ta zlog! To je voz težkega kamenja, ki skoraj ne more naprej.“

In še dalje:

„Ni res, da so nenaglašeni zlogi kratki in da je slovensko merilo zgolj naglasno. To bi lahko pojasnili z nebroj vzgledi. Naj zadostujejo že **navedeni**. Naša umetna pesem gre svojo pot in povdarja celo enklitike! Non cúramus sylábarum quantítatem!“

¹⁾ V tej besedi je soglasnik č, ki ga je že Marko Pohlin štél za dva. (P. Marcus, Kráynska Gramatika, 1768, str. 177.) — To modrost je pristavil hebrejski učenjak pod črto! Če bi le rajši omenil: ali „čoun“ ali „čol + [e]n“!

In končno:

„V luči tega nauka se vidi, da ni ritem v navedenih Prešernovih in Jenkovih stihih niti naraven niti umeten, ampak **svojevoljen**. Enakomeren ritem, ki se ne ozira na kratčino in dolžino zlogov, ki postavlja celo enklitike med vzdige, ni pravi ritem.“

Izkazal se je mož kajpada s temi stavki svojimi v tej zadevi velikana učenosti, in dokazal je o sebi, da je kot kritik res vzor finega literarnega čuta, — brez dvojbe! Toda, kaj se ogorčeno zadira, če je njegovo široko vprašanje izzvalo ponižen odgovor? Če si ga ni želel, naj bi pač ne bil vprašal! Dovolil sem si namreč ugovor, da žal ne slutim nič takega v tistih Prešernovih „stihih“ kakor je v njih izsledil fini literarni čut — brez dvojbe, kakor je to dokazal sam, v teh zadevah kajpada veleučenega kritika na kvar Prešernu in ž njim naši umetni poeziji; ampak tiste Prešernove „jednajsterce“ da je uživali, sem rekel, sebi na veselje in Prešernu na pravično čast — v smislu Prešernove umetnosti tako-le:

— || u u — u — u || u u — u
Móž || in oblákov vójsko || je obójno
Končála tédna nóč, || — — — —

in:

Žé || Certomír || je tréba se ločíti ||

in:

u — u || u u — u — || u — u |
Coln vstávi, || kjer je gósta sénc || temníca |.

in:

— u u — || — u u — || u — u
Bég je moj úp, || gójzd je moj dóm || pričjóči |.

in:

Préd, || ko gréš v Ogléj¹⁾ || čez góro zelêno ||.

Kje je tu ostala še kaka Prešernova enklitika „v tezi“, pod glavnim ritemskim naglasom? Kje še kaka „svojevoljnost“ tiste vrste v njih, kakršne jih dolži gorenja učenost? Kje tu še kak: „Non cúramus syllábarum quantítatem?“ In to je bilo vendar bistvo vprašanja!

Toda, ni mu dalo miru, — oglasil se je kritik spet; toda ne, da bi zagovarjal svoj nemški princip ob Prešernu; in tudi ne, da bi ga pošteno brez vseh izovinkov preklical; ali, kakor bi se spodobilo, če mu srcé ni dalo molčati, opravičil svojo zmoto; ampak zdelo se mu je prav in primerno, da se v neki umetniški zadevi spet kar tako na slepo brez globljega premiselnega zaletu z negativno besedo — v Prešerna, navzlic prejeti lekciji spet ves brez strahu, da bi ga, (kakor nekoč Kopitarja in za njim poslej

¹⁾ Ker ima l. 1836 Prešeren v prvem natisku „Kerfta“: „Pred ko greh v Aglar || zhes goro selêno“ |.

še dokaj drugih, med njimi tudi njega samega že enkrat), pa zdaj utegnil še drugič Prešeren izpričati, češ: „nápčen sí očítar“: „Zoílus alter ades!“¹⁾

Nastopil pa je zdaj z listino v roki, ter nam zdaj ob njej prav kakor prvič brez nje, iznova srečno izvil iz trte, da je, ker baje v dveh drugih (ko ne v tistih pet prvič inkriminiranih jednajstercih) pomanjkljiv, — **zató** spet in vendarle „Prešernov metrum in ritem tupa tam (!) etwas schwach, ker je [Prešeren!] naglašal enklitike, kar [Prešeren!] sam priznava!“²⁾ In še več: Prav jaz da sem šele dodobra izpričal to nedostatnost Prešernove umetnosti s tisto objavljenjo listino, ki da sem jo „popolnoma krivo“ razložil.³⁾ In vsled tega da sem jaz šele pravi Prešernov „Zoílus alter“, — ne pa on s svojim nemškim podvržkom! Toda, — kje sem jaz Prešernovi umetnosti sploh kaj očital?⁴⁾

Ali tak „učenjake“ zasluži — še obzira?

Zato — ta moj članek, ki bi ga sicer ne bilo; povedati mi je, da po tisti veleškodljivi, po tendenci svoji načelno negativni, zvitorepski, le svojo priznavajoči, le za negativnostjo tiščéči, pozitivno delo ubijajoči ker sebično sovražni mu metodi Jeranovi in Bleiweisovi ne bo priboril ne nam nikoli nič zdravo-pozitivnega, ne pridobil sebi ni znanstvenik ni kritik pozitivnega „imena“, a ga tudi ne vzel nobeni katerikoli si bodi pozitivnosti: zato tudi ne Prešernu, ki je res — „ime“ med nami, trdno in veliko ime po svojem resno globokem, krepko samotornem, kar se le dá pozitivnem delu, da klobuk pred tem delom z glave, pa bodi še tako visoka! Prav takó, kakor ga je nekoč si snel pred njim sè svoje — do prevzetnosti visoki Grün, a z velikim javnim taktom sè svoje bogate glave

¹⁾ Prešeren, Literarische Scherze I.

²⁾ Čas 1917, str. 303. — Salve, sophista!

³⁾ Čas 1917, str. 302. — Resnica pa je, da sem jo v bistvu razložil prav! Le nikar ne krivi dejstev s pretiravanjem, da dobiš s tem vodo na svoj mlin!

⁴⁾ Čas 1917, str. 303: „Ako mi dr. Avgust Žigon očita, da pripisujem Prešernovemu ritmu ‚beraško revščino‘, vprašam, kdo pripisuje Prešernu večjo beraško revščino:

ali tisti, ki pravi, da so v njegovem metru nedostatnosti, ki jih je sam spoznal,

ali tisti, ki pravi, da ni Prešeren tistih nedostatkosti niti spoznal?“ — Kaj dr. A. Pavlica za to svoje zvitorepstvo zasluži, nočem še danes tu javno izreči; ampak eno mu pa povem: da je za-me tu v tem stavku po duhu svojem stopil do vseh svojih globin nag pred moje oči, ter da sem tu spoznal, kako sem zadnjič po krivici prizanašal!

pa tudi sam nemški Schönbach, ki je vedel, dasi ni tega povedal nam, — zakaj! Ponižno proučevati je nam svojega bogatega Prešerna, da doumemo vso pozitivnost njegovo, ki je imamo v njem še za sto let zadosti, — ne pa se vanj sovražno ali topoglavo zadirati, kakor so se po krivici že dovolj pri nas doma v njega zadirali Kopitar, Jeran, Bleiweis — in omejeno zaletali mnogi drugi vanj še za njimi! Vedite ter na svojo korist ne zabite, da je še zdaj Prešeren za sto let — pred nami vsemi! Ko pa si bomo izčrpali vse, kar je v njem pozitivnega: dobro, potem se lotimo brez sovraštva še — njegovih „nedostatnosti“, njegovih „negativnosti“! In korist naša bo potem tudi ob teh — velikal

1. Teorija.

Naglasil sem v tistem, s stališča moje razprave tam postranskem, dasi záse važnem poglavju o romanskem principu Prešernove metrike, — da je za italijanski najstercer cezura „hrbtenica v verzu“: neka stalna zakonitost na prav določenem mestu njegovem, — ali za četrtem ali pa za šestim zlogom najstercer. In stalna zakonitost da sta v italijanskem najstercer tudi dva, „le dva fiksna, neizpremenljivo trdna akcenta, — tik pred cezuro in pa tik pred sklepom verza: na 4. in 10. zlogu (kjer je cezura za četrtem), ali pa na 6. in 10. zlogu (kjer je cezura za šestim) v verzu“.

In to da je — vsa arhitektonika italijanskega najstercer, sem rekel. Vse, kar je drugih, torej vse ritemske posebnosti izven teh da so pa „svobodni svet muzikalnega posluha in notranjih ritmov poetove individualnosti, — ter ritemskih sposobnosti jezika kot tvarine v poeziji.“¹⁾

Pa sem dostavil na tistem mestu še Minorjevo besedilo o dejstvu. In zakaj to? Da bi beseda tega strokovnjaka pojasnila ter znanstveno dopolnila ob kratkem pa trdno moj prepoljudni opis, ki naj bi dobil ter imel v tisti veččakovi besedi svojo stvarno kontrolo, če bi bil kje nejasen ter stvári sami nezadosten; a mu poleg tega pa še dostavila važen odstavek — v tistih Minorjevih številkah. Toda nele zato; ampak tudi, da bi prav brez vsake druge besede kar se le dá taktno opozoril nadalje tistega literata, ki se nam je zoper Prešerna delal tako

¹⁾ Slovan 1917, str. 142.

trdnega in veččega ob Minorjevi veliki knjigi: kateri odstavek veljá in govori v njej za tiste inkriminirane najstercer Prešernove; da bi bil moral torej slovenski literat, ki išče resnico, nam ta odstavek poiskati ter nam ga, posebej ko po svoji lastni izjavi „spoštuje velikega Prešerna“,¹⁾ — navesti tam ob tistih Prešernovih najstercerih namestu vseh drugih Minorjevih stavkov, če bi bil — ne rečem Prešerna, ampak le — Minorja res tako poznal kakor se dela, ter bi tega res imel vsega sam samostojno v svojih rokah in v glavi svoji, ne pa le odlomkoma si ga črpal — iz Schlöglvih študij o hebrejski metriki! Negledé vsega tega pa sem predvsem sodil, da je tisti odstavek Minorjev po svoji točni vsebini in po natesnoma zbiti obliki vreden sam kot tak prenosa v našo knjigo, ki naj ga v njej spozna ter prouči tudi naša kritika, posebej naše prešernoslovje! Zato sem torej navedel tam, kakor ga za kontrolo zdaj tu spet, — naslednji odlomek iz Minorja:²⁾

„Der Endekasilabo besteht aus elf Silben, er hat also immer klingenden Ausgang. Die Cäsar kann männlich oder weiblich sein, sie ist im Gegensatz (zu dem weiblichen Versschluss) meistens männlich, und fest nach der vierten oder nach der sechsten Silbe, meistens nach der vierten. Accent (Uebereinstimmung von Wort- und Versaccent) wird nur in der Cäsar und am Versschluss gefordert: also entweder auf der vierten und zehnten, oder in selteneren Fällen auf der sechsten und zehnten Silbe.“

Do tu je kritika moj citat videla. Ponovila ga je, — toda le do tu! Ali je prezrla nadaljnji odstavek zato, ker je najvažnejši?

Citiral sem namreč nadalje še to: „Im übrigen kann sich der natürliche Accent freie Geltung verschaffen und die grösste Mannigfaltigkeit des Verses ermöglichen. Die typische Form, das Schema, wäre also

— — — — — / | — — — — — / —
oder
— — — — — / | — — — — — / —
1 2 3 4 5 6 | 7 8 9 10 11.

Am häufigsten kommen in der Erfahrung die folgenden Accentstellungen vor; die Ziffer bedeutet die Nummer der betonten Silbe.

¹⁾ Ne vem sicer kje in kako, toda v literarni praksi svoji ga proketo slabo! To „spoštovanje“ je sicer „ad hoc“ nastopilo nenadoma šele „post festum“ — v „Času“ 1917, str. 300.

²⁾ Minor J., Neuhochdeutsche Metrik 1. izdaja: Strassburg 1893 — (ker druge sedaj nimam pri rokah!): str. 245/46.

Bei Cäsar nach der vierten Silbe:
4. 6. 10. 4. 8. 10. 4. 7.(8). 10.

Bei Cäsar nach der sechsten Silbe:
2. 6. 10. 3. 6. 10. 6. 7.(8). 10.

Aus diesen Schemen ergibt sich, dass niemals mehr als zwei Accente unmittelbar, ohne Pause, zusammentreffen, und auch diese nur in seltenen Fällen in der siebenten und achten Silbe. Wir sehen auch, dass der Versrhythmus in der zweiten Hälfte der Strophe weit mehr festgestellt ist als in der ersten Hälfte.* 1)

Enajst zlogov, ter vedno ženski sklep. Zareza možka in ženska, ponajvečkrat možka, — ter stalno ali za četrtrim ali za šestim zlogom, a ponajvečkrat za četrtrim. Naglasa v jednajstercu stalno fiksna — le dva: v zarezi ter na koncu verza, — na 4. in 10., manjkra na 6. in 10. zlogu (ker da namreč cezura za šestim ni tako pogosta kakor za četrtrim).

To da je vsa zakonitost, — pravi Minor. „Im übrigen (tega nisem brezmiselno podčrtal!) kann sich der natürliche Accent **freie** Geltung verschaffen und **die grösste Mannigfaltigkeit** des Verses **ermöglichen**.“

A z dvema akcentoma, ki sta po svojem značaju strogo in stalno **jamska**, italijanskega jednajsterca v praksi pravzaprav ni! Ampak poleg tistih dveh stalnih je v „endecasillabu“ najmanj še tretji, dasi so pogosti štirje, nikoli pa ne v njem več kot pet akcentov. V vseh teh oblikah jednajsterca (s tremi, štirimi ali petimi naglasi) pa je poleg tistih dveh stalnih — precej stalen še eden naglas: a ta, tretji, nikakor ne v smislu jamskega ritma stalen kakor sta „glavna“ dva, ampak v tem oziru prost, ali jamski ali pa trohejski! Načelo, ki veže in določa torej prva („glavna“) dva akcenta, ne veže več tega tretjega, ki o njem še govori Minor. Določen je ta v popolnoma drugem, le v tem smislu namreč, — da je fiksiran na gotove zloge v jednajstercu: pri cezuri za četrtrim najbolj pogostoma ali na šesti, ali na osmi, ali (trohejsko) na sedmi zlog, včasih pa poleg naglasa na sedmem zlogu v istem verzu tudi na osmem, kar dá pa že štiri akcente ter jamskega in trohejskega neposredno tik drugega za drugim, da dobimo obliko: [— — — 4 || — 7 || 8 — 10 —; pri cezuri za šestim pa najbolj pogostoma ali na drugi, ali (trohejsko) na tretji, ali (spet trohejsko v jamskem verzu!) na sedmi zlog, kar

1) Kar je podčrtanega, sem (sebi in drugim) podčrtal jaz.

dá obliko: — — — — 6 || 7 — — 10 —¹⁾; a namestu tega na sedmem da je dobiti tudi precej stalno naglas na osmem zlogu — pri cezuri za šestim.

Tako Minor. Ali bo sedaj razumljivo, zakaj sem vzel zadnjič iz Minorja v svoj članek, tja pod črto, še naslednji citat, — ne da jih še bolj obmejim ter utesnim, ampak le da ž njim teoretično pojasnim podstavo gorenjih glavnih določb Minorjevih o laškem jednajstercu, rekši:

Prim. tu še Minorja, I. c. pg. 246: Schuchardt hat mit Recht gegen die Meinung angekämpft, als ob der romanische Vers ein lediglich silbenzählender sei. Er ist allerdings an eine bestimmte Silbenzahl gebunden, die noch besser eingehalten wird als im Deutschen. Aber neben der Silbenzahl macht sich auch das Streben nach dem gleichen Rhythmus in Versen derselben Gattung kenntlich: der Endecasillabo ist fast immer **jambisch** [o —], selten trochäisch [— o].

Bila je to pravzaprav opomba edinole za znanstvenika, ki ve, kaj in kje je bistvo problema, ter — ne lovi muh! Zato sem opombo pristavil svojemu poljudnemu članku pod črto. A posebej mi je bilo namen opozoriti, da pojdi, kdor si hoče še kaj več teoretične besede o jednajstercu italijanskem, poleg navedenega Minorja — pogledat še Schuchardta, ki mu tu Minor le dobesedno sledi.

Ponovila je kritika tudi ta citat, a — spet zelo „strokovnjaški“ le deloma: izpustila je tu ravno in zelo srečno prav prva dva stavka njegova! Zakaj? Ali zato, — ker je Schuchardt tu premalo važen?

Da sem pa za ta citat skril važno besedo, ter zanj zagrnil celo poglavje, ki bi bilo prav tisti kritiki zelo potrebna šola, izpričaj lastno Schuchardtovo besedilo, ki je Minorjevi zbito kratki besedi šele prava luč, — njen važni komentar! Schuchardt namreč piše:²⁾

(Teorija:)

In Versen derselben Gattung erscheint immer derselbe Rhythmus angedeutet. Der beliebteste italienische Vers, der *endecasillabo piano*,³⁾ ist jambisch **gefärbt**; er kann völlig zu einem jambischen, nie zu einem trochäischen Verse werden. Seine **zwei Hauptaccente**⁴⁾ sind **die** eines jambischen Verses; der eine ruht fest auf der zehnten Silbe, der andere

1) Prešeren: Al tje, kjer svet Antón || Jézusa várje.
A Dante: Amór ch'al cór gentí || ráto s'apprénde.

2) Schuchardt H., Reim u. Rhythmus im Deutschen und Romanischen. (Im neuen Reich 1873, ter — v zbirki: Romanisches und Keltisches. Berlin 1886, pg. 229.)

3) t. j.: ženski jednajsterec.

4) Prim. o tem zgorej Minorja!

schwankt zwischen der vierten, die aber begünstigt wird, und der sechsten. An **allen übrigen** Stellen braucht die Wortbetonung **nicht** mit dem Rhythmus des jambischen Verses übereinzustimmen. An einer derselben, vor oder nach dem ersten Hauptaccente unterscheidet man noch einen **jambischen oder trochäischen** Nebenaccent.¹⁾

(Prehod:)

Welche **Mannigfaltigkeit**²⁾ wird durch die Verschränkung rhythmischer Geschlechter erzeugt! welches Werkzeug dem Dichter in die Hand gegeben, die wechselnden Stimmungen und Gedanken oder nur diesen Wechsel überhaupt **in der metrischen Form** zu **versinnbildlichen**!

(Vzgleđi — dokazi:)

Petrarca schildert zu Beginn eines Sonetts, wie er, in Gedanken versunken, die einsamsten Gefilde durchmisst, und er bedient sich dazu fast reiner Jamben:

Solo e pensoso i più deserti campi (4, 8, 10)
Vo misurando a passi tardi e lenti (4, 8, 10)
E gli occhi porto per fuggir intenti, (4, 8, 10)
Dove vestigio uman l'arena stampi. (4, 6, 10).

Man vergleiche³⁾ damit die erste Strophe von Ariosts dreizehntem Gesange:

Ben furo avventurosi i cavalieri (6, 10)
Ch' erano a quella età, chè nei valloni, (4, 6, 10)
Nelle scure spelonche e boschi fieri, (3, 6, 10)
Tane di serpi, d'orsi e di leoni, (4, 6, 10)
Trovavan quel che nei palazzi altieri (4, 8, 10)
A pena or trovar puon giudici buoni (6, 7, 10)
Donne che nella lor più fresca etade (6, 8, 10)
Sien degne d'aver titolo di beltade. (2, 6, 10).

Besonders lebendige Wirkung, gleich der Brandung zwischen entgegengesetzten Wellenströmen,⁴⁾ übt die unmittelbare Nachbarschaft der beiden ersten Accente aus, wie hier im sechsten Verse⁵⁾ und im Anfangsverse des Furioso:

Le donne, i cavalier, l'arme, gli amori.⁶⁾

Da je temeljna podstava ritmu v laškem „endecasillabu“ — jambski ritem, o tem

¹⁾ Svojemu kritiku naj povem, da je ta opis naravnosti klasičen po svoji globokosti! In pričakujem, da bo v njem vsaj debelo mu tiskane besede **videl**!

²⁾ Smrt torej — „enakomernosti“!

³⁾ Kot kontrast, kot nekaj povsem drugačnega namreč!

⁴⁾ Podčrtal jaz, kakor sploh vse, kar je v tem citatu podčrtanega! A to besedilo tu zgorej posebej zato, — da opozorim svojega kritika, kako uporablja, kdor opisuje ritme (ῥίθμος) v verzu, primeroma o tekoči reki, ne pa — o vagi. Od tega je ločiti, kdaj pa kdo opisuje „ethos“ verza; in v takem slučaju — bi bila tam tehtnica in nje življenje na svojem mestu! Ali pa morda kritik misli, da jaz tiste „vage“ v tistih verzih res nisem videl in nikoli ne slišal? No, sicer pa prav, da sem mu odprl jaz uho vsaj za eno stran Prešernovih verzov. Le retoričnih vzklikov naj zaradi tega pa nikar še ne dela, ker nima do njih še prav nobene pravice, dokler je v tej stvari le učenec!

⁵⁾ Podčrtal sem tisti verz kritiku tam jaz.

⁶⁾ Ariosto, Orlando Furioso. — A nista li v Prešernu tista preporna verza prav te vrste? In še marsikateri njegov!

priča tista dvojna zakonitost tega verza: da ima glavno zarezo za 4. ali za 6. zlogom, a posebej pa da ima tista edina dva fiksna, „neizpremenljivo trdna“ akcenta svoja na ravnih zlogih 4. in 10. (pri cezuri za četrtem), ter odnosno na 6. in 10. (pri cezuri za šestim); to bistveno dejstvo je razumljivo edinole iz jambskega ritma kot temeljne podstave italijanskega jednajsterca. In to je smisel torej Minorjeve besede, ker to vsebina Schuchardtovega ugovora.

Ali me bo vsaj zdaj moj kritik — moj uporno-glavi učenec! — razumel ter hotel (ali mogel) razumeti prav? Nikjer drugje ni v italijanskem jednajstercu od vsega kraja že „misliti na jambe“ kot edinole na 4. in 10., odnosno (kakršna je pač cezura) na 6. in 10. zlogu. In nič res, da je v njem iskati po pet povdarkov, ampak v prvi vrsti le tista gorenja dva, ki morata biti edina brezpogojno jambiska ali (kar je isto) na ravnih zlogih: in sicer eden pred, drugi za cezuro, — po eden torej jambski na vsakega izmed obeh dveh „taktov“ verza jednajsterca. V toliko je „endecasillabo“ — „jambisch“, kakor pravi Minor, ali kakor še bolje Schuchardt: „jambisch gefärbt“! Vsi drugi akcenti njegovi se lahko „gnetó, pnó in tarejo“, ker so prosti, ali jambski ali trohejsko mešani, „nur Variationen einer und derselben Grundfigur“,¹⁾ kakorkoli to pač zahteva tisto „popolno sozvočje med vsebino in obliko“. In prav nič ni potreba, da bi jih moralo biti ravno pet v verzu, ampak poleg gorenjih dveh „glavnih“ je nujno potreben le še eden, ki povéj ter odloči, je-li tisti verz ostal jambski ali pa se je niansiral trohejski. In če jih tudi resda nastopi lahko po več, ter recimo: celó po pet v verzu, ki so morda ter smejo biti in so pogostoma res vsi jambski, pa to še nikakor ne upravičuje, da bi kdo n. pr. skandiral ter potvoril, kakor se je zgodilo, — po nemško Prešernov verz: „Beg jé moj úp, gozd jé moj dóm“²⁾, ki ga je pravilno čitati vse drugače, dasi tudi s petimi, le da ne z nemškimi, ampak romanskimi akcenti: Bég je moj úp, || gójzd je moj dóm || pričjóci|. ³⁾ Kakó v Prešernovih jednajstercih torej nikakor ni aprioristične „enakomerne konstrukcije metra“, ki da jo le tu in tu „prevrne notranji ritem“; in kakó ni nič res, da je Prešeren le tu in tu „namenoma od-

¹⁾ Schuchardt l. c. pg. 231.

²⁾ Čas 1917, str. 96.

³⁾ Slovan 1917, str. 196.

stopil od enakomernosti jamskega ritma*; a kakó slednjič moj kritik nikakor in nikoli ne bo rešil svojega trhlelega čolna z vednim in ponovljenim še, dasi zelo ohlapnim sofizmom, trdeč ponovno spet, da „značaj jamskega ritma je v Prešernovih verzih zelo jasen“,¹⁾ kar je res in spet dodná ni res, ker treba vedno vprašati in ugotoviti, kje in zakaj; a tudi ne rešil svojega voza z naknadnimi šepavimi popravki, „da je v Prešernovem enajstercu skoraj brez izjeme (!) jamski metrum, ker kažejo Prešernovi stihhi (kateri?!) odločno teženje po tem metru“,²⁾ — vse to je menda zdaj trdno in jasno dopovedal za vse žive čase njegove mojemu kritiku — (ne jaz! ampak) vsaj Schuchardt, ko mu Minor ni mogel, rekši: „Im übrigen kann sich der natürliche Accent freie Geltung verschaffen.“

Pa kaj je v okviru tiste jamske zakonitosti, recimo: jamske podstave laškega jednajsterca v italijanski poeziji praktično mogoče ter faktično v rabi, naj nam po svoje pové tudi še nekoliko neki tretji teoretik, — tisti Biagioli, ki ga nisem ravno brez namena citiral ohlapnemu kritiku tam pod črto iz Čopovega pisma Saviju z dné 7. marca 1828, kjer vprašuje Čop: „Was halten Sie von Biagioli's Theorie des italienischen Verses in seiner Grammaire italienne, wenn Sie dieselbe kennen?“ Moj kritik ni slutil, da sem s tem brez vsake druge besede tudi njega nekaj jaz, žal da pretaktno, vprašal! Biagioli, po rodu Italijan, znani izdajatelj Petrarikovih „rim“, se je lotil italijanskega jednajsterca teoretično od druge strani ter po drugi metodi kakor sta se ga Schuchardt in Minor; ne pri cezuri, ampak nekam bolj poljudno ob različnem številu njegovih naglasov. Da pa spoznamo tudi to šolo, naj podam tu še Biagiolijevo teorijo, ki jo je izrekel, porazredivši italijanski jednajsterec po številu akcentov v naslednje skupine, tako-le:³⁾

I. [endecasillabo s tremi akcenti]:

1. Súrgono innumeràbili faville.
2. Dipinte di miràbil primavèra.
3. Impediva la vista è lo splendòre.
4. Seminatór di scàndalo è di scisma.

¹⁾ Čas 1917, str. 301.

²⁾ Čas 1917, str. 299.

³⁾ Biagioli G., Grammaire italienne. Cinquième édition. Milan 1824. Pg. 374. (Čopova biblioteka, štev. 1212 ima izdajo: Paris 1819).

Kar je Valentini transkribiral zelo pregledno:¹⁾

1 — — — — 6 — — — 10 —
 — 2 — — — 6 — — — 10 —
 — — 3 — — 6 — — — 10 —
 — — — 4 — 6 — — — 10 —

II. [s štirimi akcenti]:

1. { 1. L'isola sacra all' amorosa Dèa.
2. Il cièl nascònde tenebròso vélo.
3. L'òra del tèmpo e la dòlce stagiòne.
4. Amòr monstròmmi il leggiàdro sembànte.

A Valentini (na str. 46):

1 — — 4 — — — 8 — 10 —
 — 2 — 4 — — — 8 — 10 —

vpoštevši v tem tudi Biagiolijeva vzgleda pod 3 in 4.

2. { 1. Mèntre con la maggiòr stizza del mòndo.
2. Le dònne, i cavalièr, l'arme, gli amòri.
3. D'amoròso disio l'ànimo càldo.

Ter Valentini:

1 — — — — 6 , 7 — — 10 —
 — 2 — — — 6 , 7 — — 10 —
 — — 3 — — 6 , 7 — — 10 —

3. { 1. Quàndo ritòrnerà la dòlce amica.
2. Di sdègno e di furòr nel sèn ribòlle.
3. Disperàto dolòr che 'l còr mi prème.

In po Valentiniju:

1 — — — — 6 — 8 — 10 —
 — 2 — — — 6 — 8 — 10 —
 — — 3 — — 6 — 8 — 10 —

III. [s petimi akcenti]:

1. Quàsì obliàndo d'ire a fàrsi bèlle.
2. Amòr, virtù, pietà nel còr m'accènde.
3. Amòr ch'al còr gentil ràtto s'apprende.

Kar je Valentini izrazil takole:

1 — — 4 — 6 — 8 — 10 —
 — 2 — 4 — 6 — 8 — 10 —

odavši pa k Biagioli-ju med 2. in 3. še en primer: | Sín nella stélla régia súa || Plúto spavènta | (Tasso, Gerusaleme liberata, spev II., stanca 1.), ter zatò pomnoživši svojo lestvico tako-le:

1 — — 4 — — 7 , 8 — 10 —
 — 2 — 4 — — 7 , 8 — 10 —

To poglavje sem torej célo zagrnil znanstveniku in kritiku za tisto nedolžno vprašanje Čopovo z dné 7./III. 1828. A če primerjamo Biagiolijeve določbe z Minorjevimi, se nam li ne razodene, da jih ima pravzaprav vse tudi že ta strokovnjak v svojem lakonskem besedilu, — le da res bolje deljene v drugačne skupine po cezuri za četrtim in šestim! In sicer v formulah, ki ne uvažujejo tistih gibljivih raznoličnosti v prvem delu verza tam pred cezuro, ker je

¹⁾ Valentini Franz, Gründliche Lehre der italienischen Aussprache, Skansion und Betonung der Italienischen Verse. Berlin 1834. (Čopova biblioteka, štev. 1210). Pg. 45/6.

te označil Minor s kratko besedo: „Wir sehen, daß der Versrhythmus in der zweiten Hälfte — weit mehr festgestellt ist als in der ersten Hälfte“; ter rekši: „Im übrigen — freie Geltung“!

Eno pa treba naglasiti ob vseh treh tu navedenih teoretikih: da niso v njih še nikakor ne izčrpani vsi možni ali vsi kdaj uporabljeni, ter niti ne vsi najlepši slučaji italijanskega jednajsterca, ker je vsem trem bilo namen, da ugotové le glavne stalne tipe — njegove čudovito gibke oblike. Biagioli je dodal sicer svojim trem skupinam še 74 obrazcev raznih variacij dotičnih naštetih vzgledov svojih; a vseh 74 ne pomeni bistvene pomnožitve tipov, ampak le razglabljanje njihovih finés. In posebej ni ne v Minorju ne v Schuchardt u ne v Biagioliju (odnosno v Valentiniju) zatorej ni besedice o poredkih, recimo izjemnih oblikah laškega jednajsterca, — ter zlasti ne n. pr. o „tekoči“ cezuri na sredi verza!

Zató je to za nas poglavje záse, nam važno poglavje, ki si ga moramo mi v odnosu do Prešerna ogledati še posebej, oslonjeni — kakor Minor, Schuchardt, Biagioli — ob italijansko prakso.

2. Praksa: Dante in Prešeren.

Pravilen je italijanski „endecasillabo“ po dosedanji teoriji torej: če ima 1.) poleg jednajstorice zlogov ter 2.) ženskega konca še 3.) pravo cezuro, možko ali žensko, — za 4. ali 6. zlogom; ter 4.) tista dva fiksna, jambška povdarka pravilno na 4. in 10. (kjer je cezura za četrtrim), odnosno na 6. in 10. zlogu (kjer je cezura za šestim).

Toda, je li s to pravilnostjo pa tudi že zagotovljen — dober verz?

S tretjim povdarkom se pravzaprav že začenja tisti „svobodni svet individualnega umetniškega čuta za ritme“ v laškem jednajstercu. Minor poizkuša sicer iz prakse vsaj za nekoliko „najbolj pogostih“ slučajev določiti tudi ta povdarek, ki ga je pravzaprav vsaj ponekoliko ter vsaj deloma tudi še šteti za neizogiben pogoj „pravilnosti“ v endecasillabu, ker z dvema samima akcentoma jednajsterca v praksi ni.

Toda, je li pa že vsaj z določenim tretjim naglasom tudi neomajno zagotovljen — dober verz?

Nikakor; ampak odvisno je v tem oziru tu v jednajstercu s tremi kakor tudi v jednajstercu s štirimi in petimi sploh vse od take ali take vse-

bine njegove, — z drugo besedo: prav od tistega individualnega čuta umetnikovega za ritme! Zató je endecasillabo poetu prav lahko zeló — nevaren verz. Nekaj premalo tistega „čuta“ ali kakor po vsakdanje pravimo „posluha“, — in jednajsterec mu ne bo „pel“, ampak razpal v prozo!

Vsak poet, pravi rojeni poet ima svoje ritme že sam v sebi. To dejstvo je velik del — naravnost njegovega bistva! In da dobi tem svojim ritmom, tej vsebini svoji poet pravo vnanjo obliko, ter da jih iz sebe prav „vpodobi“ v vidni materialni tvarini svojega jezika, to je glavna zahteva in glavni pogoj — *conditio, sine qua non!* — v poeziji ter njeni umetnosti. Italijanski endecasillabo, ki pušča veliko (ker pravzaprav že od tretjega povdarka dalje malodane vso) svobodo osebnosti individualnosti poetovi, vstreza zeló tej zahtevi ter omogoča poetu, da razvija v okviru njegovih zakonitosti vendarle svoje individualne ritme skorajda do poljubnosti, — če se mu le ne protivi jezik kot dana mu tvarina. Mojstra ritmike zahteva torej ta dana verz kakor malokateri drugi, da mu je kos ter da ga obvlada iz svojega; sicer ne bo nikoli izoblikoval iz njega navzlic vsem teorijam — dobrega verza, ker se tu izjalové ob taki zahtevi vsa teoretična navodila, da odpovedó svojo pomoč podporno popolnoma: le sam iz svojega si mora tu poet-umetnik s svojim čutom najti, kako treba!

Fernow¹⁾ podaja v odstavku „Dimensionen des Endecasillabo“ najpoprej naslednjo običajno teorijo o laškem jednajstercu:

„Der endecasillabo kann drey verschiedene Arten der Dimensionen annehmen:

Die erste ist, wenn außer der zehnten auch die sechste Sylbe den Ton hat, wie in nachstehendem Verse.

Passa la nave mia colma d'obblio;²⁾

sagte man statt dessen: Passa la mia nave colma d'obblio, — so würde man durch die Verrückung des Akzents den Vers zerstören.

Die zweyte Art der Dimension des endecasillabo ist, wenn, außer der zehnten Sylbe, auch die vierte und achte den Ton hat, wie in folgendem Verse des Petrarca:

Voi ch'ascoltáte in rime spárse il suono.³⁾

Um sich von der Nothwendigkeit des Tonfalles auf den bezeichneten Sylben dieses Verses zu überzeugen, verändere man die Ordnung der Wörter und lese: Voi ch' in rime spárse

¹⁾ Fernow C. Ludw., Italienische Sprachlehre. 2. Auflage. Tübingen 1815: pg. 746/747. (In: I. izdaja = Tübingen 1804: pg. 760/762).

²⁾ Torej vzorec: 6. || 10.

³⁾ Torej vzorec: 4. || 8. 10.

ascoltáte il suóno — so wird man nicht mehr einen Vers, sondern eine Zeile Prosa lesen.

Die dritte weniger gebräuchliche Art des endecasillabo ist, wenn der Ton auf die vierte, siebente und zehnte Sylbe fällt, wie in den beyden nachstehenden Versen:

Ch' i' mi sia tárdis al soccórso leváta. (Dante.)

Che 'l fa gir óltre, dicéndo, oime lásso. (Petrarca. ¹⁾)

wobey außerdem zu merken ist, daß nach der vierten und siebenten Sylbe ein Abschnitt (= cezura!) seyn muß; nämlich so, daß das Wort entweder mit der vierten oder siebenten oder mit der fünften und achten Sylbe (= ženska cezura!) endige, wie in den beyden oben angeführten Beyspielen geschieht.

Die erste Art der Dimension giebt dem Verse einen ruhigen, ernsten, — die zweyte giebt ihm einen mäßig bewegten, kraftvollen und zugleich gefälligen, — die dritte giebt ihm einen lebhaften, schwungvollen, feurigen, fröhlichen Gang, welcher daher vorzüglich dem Dithyrambus angemessen ist.*

In tu pa potem še dostavlja Fernow, tako-le nadaljevaje: „Diese hier aufgestellten Regeln für die Dimension des endecasillabo sind die, welche man gewöhnlich in den Lehrbüchern der italienischen Poesie aufgestellt findet; sie sind aus den Werken der älteren Dichter, vorzüglich des Petrarca und des Dante abstrahirt.

Aber die Meister in der Kunst harmonische Verse zu bilden, welche nach jenen gedichtet haben, haben sich **nicht** immer so genau an diese Regeln gebunden; denn man findet auch häufig **andere Arten der Tonstellung** in ihren Werken, sobald sie **nach der Absicht des Dichters den Ausdruck befördern**, oder, nach seinem Gehör, **einen harmonischen Gang bewirken** können; daher findet man den Ton bald auf geraden, bald auf ungeraden Sylben, bald sind die Betonungen einander näher, bald ferner, wie die Absicht oder das Ohr des Dichters sie ordnet.

Vorzüglich ist Ariosto in diesem Punkt sehr willkürlich verfahren; häufig findet man bey ihm den Tonfall auf der dritten Sylbe, z. B.:

Ch' al novíssimo di forse fia désto.

Già potréste sentír come rimbómba.

E scorréndo pe' bóschi talor prése.

und auf der zweyten Sylbe; z. B.:

Signór, nell' altro cánto io vi dicéa.

Poi piú d'apprésso e la possánza estréma.

Vedér da' mónti sdruciolárne mille.

und selbst auf der ersten; wie in folgenden Versen:

Trátessi l' arme e spárse al cámpo avéa.

Tál contra Orlándo l' émpia turba crésce.

Svélte le piánte e risonár facéa.

Zuweilen findet man auch den Ton auf allen geraden Sylben z. B.

Ch' a púgni, ad úrti, a mórsi, a gráffi, a cálcii.

je nachdem der Ausdruck es erfordert. Diese wenigen Beyspiele können hinreichen zu zeigen, welche Willkühr dem italienischen Dichter auch in diesem Theile der Versifikation verstattet ist, wenn er, wie Ariosto, Harmonie und Ausdruck glücklich zu vereinigen weiß.*

¹⁾ Torej vzorec: 4. || 7. || 10.

Izrazitost torej in pa muzikalna harmonija verza, naglaša Fernow, sta dve mogočni komponenti, ki zelo vplivata na povdarke ter jih naravnost samostojno določata v laškem jednajstercu. Z drugo besedo: širša je tu praksa od teorije, in teoretična pravilnost laškega jednajsterca še ni vse mojstrstvo njegovo!

In s tem smo pri svoji stvari. Preko teorije nam je iskati — odločitve o dobrem verzu v praksi italijanske poezije, kakor nam je to tudi Prešeren sam namignil s svojim citatom iz Danteja: „Amor ch' al cor gentil ratto s'apprende“!

Preprosta je seveda vsa stvar, dokler se jednajsterec giblje v mejah običajne „pravilnosti“ svoje ter ne prestopa svojih navadnih oblik. A preden sodimo zapletene izjeme, nam je gotovoda dodobra spoznati prej te!

Nič ni posebnega n. pr. v naslednjih Dantejevih verzih, ki so povsem „čisti“ jednajsterci ter ne prestopajo nikjer „norme“.

1. s cezuro za četrtilim:

a) možko (brez in z elizijo):

Ogni villan | che parteggiando viene. (Purg. 6./126).

Venímmo poi | in sul lito disertò. (Purg. 1./130).

Raccomandò | di questo fior venusto. (Par. 32./126).

Ch' a poëtar | mi davano intelletto. (Purg. 22./129).

Come l'augello, | intra l'amate fronde. (Par. 23./1).

Piu volte il mondo | in caos converso. (Inf. 12./43).

Si vuol tenere | agli occhi stretto il freno. (Purg. 25./119).

Dell' Universo | in su che Dite siede. (Inf. 11./65).

b) žensko (brez in z elizijo):

Questo superbo | voll'essere sperto. (Inf. 31./91).

Bruto con Cassio | nello Inferno latra. (Par. 6./74).

Lo sommo Bene, | che solo a sè piace. (Purg. 28./91).

O gente umana | per volar su nata. (Purg. 12./95).

Apparechiava | grazioso loco. (Purg. 26./128).

Mosse Gregorio | alla sua gran vittoria. (Purg. 10./75).

I quali andavano, | e non sapén dove. (Par. 13./126).

Deh non contendere | all' asciutta scabbia. (Purg. 23./49).

Ed ecco piangere | e cantar s'udíe. (Purg. 23./10).

Per cui tremavano | ambedue le sponde. (Inf. 9./66).

2. s cezuro za šestim:

a) možko (brez in z elizijo):

Questi non víde mai | l'ultima sera. (Purg. 1./58).

Le donne e i cavalier | gli affanni e gli agi. (Purg. 14./109).

Attento si fermò | com uom che ascolta. (Inf. 9./4).

Ma io ti solverò | tosto la mente. (Par. 7./22).

Gia di bere a Forlì, | con men succhezza. (Purg. 24./32).

O cacciati del ciel, | gente dispetta. (Inf. 9./91).

Nuovi tormenti | e nuovi tormentati. (Inf. 6./4).

Levate mi dal víso | i duri veli. (Inf. 33./112).

E spregiando natura, | e sua bontade. (Inf. 11./48).

Quívi era men che notte | e men che giorno. (Inf. 31./10).

Vidi quatro grand' ombre | a noi venire. (Inf. 4./83).

S'apparechian di bere: | o buon principio. (Par. 27./59).

b) žensko (brez elizije, in z elizijo):

Quanta ignoranza è quella, | che v'offende! (Inf. 7./71).

Anime fortunate | tutte quante. (Purg. 2./74).

O somma Sapientza, | quanta è l'arte. (Inf. 19./10).

Se la vostra memoria | non s'imboli. (Inf. 29./103).

Abraam patriarcha | e David re. (Inf. 4./58).

Non per saper lo numero, || in che enno. (Par. 13./97).

Io dico d'Aristotile || e di Plato. (Purg. 3./43).

Che libito fe l'icito || in sua legge. (Inf. 5./56).

Dell'onor di Cicilia || e d'Aragona. (Purg. 3./116).

Disceso giù da Fiesole | e già era. (Par. 16./122).

Pa slednjič tudi še ni nič posebnega, če prestopa najsterec t. zv. „pravilnost“ v tem smislu, da nima le ene, le tiste „glavne“ cezure za 4. odnosno 6. zlogom, ampak njih — po dvoje. In sicer takó, da poleg „glavne“ še po eno.

Poleg cezure za četrtrim še po eno pred njo ali še bolj pogostoma za njo tam v drugi, daljši polovici svoji (za 7. ali 8., redkokedaj že za 6. ali še za 9. zlogom), dasi včasih, a le izjemoma tudi oboje, — v istem verzu torej po eno pred ter po eno za seboj:

Tal, | che per lui || ne fia la terra aperta. (Inf. 8./130).

Che, | per veder || gli aspetti disiat. (Par. 23./4).

E tu, | figliuol, || che per lo mortal pondo. (Par. 27./64).

Al Padre, | al Figlio, || allo Spirito Santo. (Par. 27./1).

Taciti, | soli, || senza compagnia. (Inf. 23./1).

Uomini fummo; || ed or | sem fatti sterpi. (Inf. 13./37).

Onde ti venne? || Ed io: | La larga pioia. (Par. 24./91).

Ditel costinci; || se non, | l'arco tiro. (Inf. 12./63).

L'altro è Orazio || satiro, | che viene. (Inf. 4./89).

Sotto la mazza || d'Ercole; || che forse. (Inf. 25./32).

Come 'l signor, || ch'ascolta quel, || che pisce. (Par. 24./148).

E sta in su quel, || più che 'n su l'altro, | eretto. (Inf. 14./111).

Al su, | mi di, || e se vuoi | ch'io t'impetri. (Purg. 19./95).

Venimmo, | alpestro, || e per quel | ch'ivi er' anco. (Inf. 12./2).

Filippi, || Greci, || Ormanni | e Alberichi. (Par. 16./89).

Nadalje poleg cezure za šestim še po eno pred njo za 1. ali 2. ali 3., včasih celo za 4. zlogom, redkokedaj po eno za njo, — in malokedaj oboje hkrati:

Deh, | se riposi mai || vostra semenza. (Inf. 9./56).

O, | se' tu quel Virgilio, || e quella fonte. (Inf. 1./79).

Un, | crocifisso in terra || con tre pali. (Inf. 23./111).

Amor, | che al cor gentil || ratto s'apprende. (Inf. 5./100).

Amor, | ch'a nullo amato || amar perdona. (Inf. 5./103).

E caddi, | come l'uom || cui sonno piglia. (Inf. 3./136).

Eterna, | maledetta, || fredda e greve. (Inf. 6./8).

Anime sante, | il fuoco; || entrate in esso. (Purg. 27./11).

Dell'animo, | col viso, || d'esser meco. (Inf. 23./83).

Se tu sei or, | lettore, || a creder lento. (Inf. 25./46).

Or ti riman, | lettor, || sovra il tuo banco. (Par. 10./20).

E qual è quel | che cade, || e non sa como. (Inf. 24./112).

Lo dolce Padre mio, || ma disse: | Scocca. (Purg. 25./17).

Ella sorrise alquanto, || e poi: | S'egli erra. (Par. 2./52).

Rotéando cantava, || e dicea: | Quali. (Par. 19./97).

Dimmi, | Maestro mio, || dimmi, | Signore. (Inf. 4./46).

E poi, | continuando, || disse: | Quivi. (Par. 21./113).

Pripomniti pa je tu že izrecno, da so tudi v italijanščini vsi taki najstercerki le izjema, ki imajo po več kot edinole dve cezuri; šteti ni takih najstercercev več v „normo“, ampak že med „nenormalne“, ki imajo za svoje tri ali celo štiri cezure že neki svoj, prav poseben, izjemen povod.

Ne bilo bi pa potemtakem še za „nenormalnega“ označiti najstercerka, ki ima sicer le dve cezuri, toda nobene ne za četrtrim ne za šestim, — ampak po eno nekje tam v prvem delu pred 4., drugo pa v svoji drugi polovici nekje po 6. zlogu: čeprav — tak „endecasillabo“ ni po določbah Minorjevih!

In stvar je tudi tu še vedno zelo preprosta.

Kadar naglas v najstercerku preskoči predpisani ravni, po normi jambski, t. j. četrtri odnosno šesti zlog ter povdari petega ali pa doseže že sedmega, kakor n. pr.:

O Virgilio, | Virgilio, | chi è questa? (Purg. 19./28).

O Pistoia, | Pistoia! || che non stanzi. (Inf. 24./10).

Con la qual giostrò | Giuda; || e quella ponte. (Purg. 20./74).

Finchè | 'l Poëta mi disse: || Che pense? (Inf. 5./111).

Cerbero, | fiera crudele | e diversa. (Inf. 6./13); —

ali pa kadar se navzlic „normalnemu“ jambskemu naglasu na četrtem ali na šestem raztegne dotična beseda s tem naglasom preko petega (t. j. preko ženske cezure za četrtrim!) tja do šestega zloga (t. j. do „tekoče“ ali „zdrkle“, trozložno-daktilske cezure!) — odnosno preko sedmega brez elizije (t. j. preko ženske cezure za šestim!) tja do osmega zloga (takó, da dobimo za šestim „tekočo“, daktilsko cezuro!¹⁾), kakor n. pr.:

Ell'è || Semiramis, || di cui si legge. (Inf. 5./58)!

E questi | 'l Arcivescovo | Ruggieri. (Inf. 33./14).

Ringrazia | il Sol degli angeli, | ch'a questo. (Par. 10./53); —

¹⁾ Naglašam: brez elizije! Ker ta dozdevno neznatni moment, en sam zlog, je tu kriterij, ki odloča ali ima dotični endecasillabo žensko cezuro za šestim:

Io dico d'Aristotile, || e di Plato,
ali pa tiče pod drugo arhitektonsko normo z dvema cezurama, ki ni izmed njih nobena ne za četrtrim, ne za šestim:

Quanto || in femina fuoco d'amor || dura. (Purg. 8./77).

O || ben creato spirito, || ch' a' rai. (Par. 3./37).

Neka ostrá meja je tu, ki loči svet od svetá, in ki jo je torej posebej povdariti ter ostro paziti nanjo, da se izognemo pomotam in blodnjam.

tedaj je vedno iskati dve h cezuri v endecasillabu, ki pa ni izmed njih nobena ne cezura za 4., ne cezura za 6. zlogom! Ampak prva izmed takih dveh cezur preseče verz ter zaustavi s pavzo ritem njegov tam v 1. polovici poljubno za vsakim katerikoli zlogom: za prvim, drugim, tretjim ali celo četrtem odosno petim, kakor to pač spozna poet-umetnik svobodno po svojem čutu svojim ritmom za najprikladneje; v 2. delu verza, tam onkraj 6. zloga pa nastopi zarez ali za 7. ali 8., zelo poredkoma, res le izjemoma v poredke posebne namene še za 9. zlogom.¹⁾

Ne kaže, da bi navajal še drugih primerov za ta dejstva. Vzemi si Danteja, vzemi Petrarka v roko sam ter poglej si sam njihove verze!

Pač pa naj namesto njih povzamem tu za sklep iz Biagiolija njegov shematični pregled cezur, ki so v italijanskem najstercu mogoče, kakor ga je sestavil v tisti že omenjeni lestvici 74 tih obrazcev:

Biagioli uči najpoprej, da v laškem endecasillabu ni po ena sama cezura mogoča le za 4. in 6., ampak tudi sama za 2. in sama za 8., — torej potemtakem za vsakim ravnim zlogom; za neravnega števila zlogom pa edinole za sedmim:

samo torej za 2.: možka in ženska,
samo potem za 4.: " " "
za 6.: " " "
za 7.: " " "
za 8.: " " "

In na to temeljno trditev opira Biagioli naslednji zistem: k cezuri za 2. zlogom podaja le še en sam slučaj: cezuro za 2. in 9. zlogom v najstercu. Torej:

2. + & —
2. 9.

K naslednjim štirim cezuram pa naslednjo lestvico:

4. + & — ²⁾	6. + & —	7. + & —	8. + & —
2. 4.	3. 6.	7. 9.	4. 8.
4. 6. —	4. 6.	5. 7. 9.	2. 4. 8.
2. 4. 6.	6. ³⁾		6. 8.
4. 7.	2. 6.*		4. 6. 8.
4. 8.	4. 6.*		2. 4. 6. 8.
2. 4. 8.	2. 4. 6.*		
4. 9.	6. 8.		
2. 4. 9.	4. 6. 8.		
	2. 4. 6. 8.		
	6. 9.		
	2. 6. 9.		
	4. 6. 9.		

¹⁾ Zato je brati naslednji Prešernov verz torej takó: „| Perdjála || čédnosti sva || njé in tvôje |* — z dvema cezurama: za 2. in 7. (Prim.: Slovan 1917, str. 196, kjer je prva cezura izostala.)

²⁾ Ta „plus & minus“ pomeni možko in žensko cezuro.

³⁾ Ta zvezdica za 6. pomeni možko cezuro, ki jej sledi onkraj nje takoj (trohejski) naglas na 7. zlogu, kakor n. pr. v Dantejevem „Amor ch' al cor“, ali pa Prešernovem: „Al tje, kjer svet Antón | Jézusa varje“.

Če pomislimo, da je to teorijo, ker Biagiolijevo knjigo imela Čopova šola v rokah, tista šola, ali recimo bolje: tista akademija „Krajnfike Zhbelize“, akademija, ki je bil njen poet — Prešeren, bo razumeti, za kaj navajam tu za sklep to teorijo Biagiolijevo.¹⁾

A zdaj pa, kritik moj, — klobuk z glave, ker zdaj prestopiva k „imenu“, ki si ga „z drzno-avtoritativno obsodbo bil brez objektivnega razloga“, t. j. — popolnoma po krivici!

Vstvaril je Prešeren globoko molitev Centralni Praglobočini; sonet iz dobe, ki o njej priča sam: „Sercé je môje | biló oltár“; sonet z akrostihom:

Matevžu Langusu.

Marsktéri rómar || grè | v Rím, || v Kompostêlje, | 2,4,|6,*7,|10.
 Al tje, | kjer svét Antón || Jézusa varje, | 2,|4,6,*7,10.
 Tersát obíše, || al svéte Lušárje | 2,4,|[7,10.
 Enkrát v življénji, || al Marfjno Cêlje. | 2,4,|8,10.
 V podóbah || glédát' hrepení || vesélje | 2,|4,8,|[10.
 Življénja rájskiga. || Sled || sénce zárje | 2,4!|7*!|8,10.
 Unstránske glórije, || vísnjeni v oltárje | 2,4,|6,10.
 Ljubézni vérne || ohladí mu želje. || 2,4,||8,10.
 Ah ták || podóbo glédát' me || devíce, | 2,|4,6!|10.
 Nebéške njé lepóte | séncó, || sánje | 2,4,6,|8,|[10.
 Goljúfne, || v ktérijh kómej síéd || resníce, | 2,|4,6,8,|10.
 Ukáz želj || vléče || v tvôje domovánje; | 2,3*,4,|6,10.
 Sercé | obúpa || mánj moré pušice, | 2,|4,|6,8,10.
 Ur | krájši ték, || tam mílji || pèrs zdihvánje. || 1,|2,4,|6,8,10.

Zdela se je oblika tega soneta dobi Levstikovi trda ter naravnost neužitna: pogrešali so v njem enakomerno gladkih „blagoglasnih“ verzov.²⁾ A to dokazuje le, da niso tu izsledili obliki njene „skrivnosti“: njenega oblikotvornega načela. Kajpada so jim ti verzi morali biti kar nekam vrtoglavi ter vsi raztrgani, ko so jih merili in brali napačno kakor verz „z mečem ognjénim“ po nemški normi enostavno „enakomernih jambov“, ne pa po romanskem pravilu, ki je vendar bilo tu Prešernu regulativ, ko je prav

¹⁾ Da imam prostora, bi o tem Biagiolijevem poglavju govoril tu še kaj več; a odložiti mi ga je tu, — in s tem morda za vedno! Naj ga povzame — kdo drugi, če ne sedaj, pa „kdo rojen prihodnjih“.

²⁾ „Ta sonet ima čerke rajnega živopisca — Matevža Langusa, sicer pa lepoglasja Petrarkovega malo in dosti ni dosegel. Uže prvi verz je terdokožen.“ (Fr. Levstik, Nekoliko težjih reči v Prešernu: Slovan 1914, str. 383). — „Ta sonet Prešernov, natisnen na 153. strani njegovih Poezij (1847), izraža sicer veličastno misel, a po svoji dikciji je neokreten in umeti ga je najteže med vsemi soneti Prešernovimi.“ (Fr. Levec, Langus in Prešeren. II.: Lj. Zvon 1882, str. 568). — In V. Steska navaja tudi to sodbo Levčevo v Dom-in-Svetu 1904 (str. 399).

v tem sonetu vstvarjal in tudi res vstvaril Prešeren nekak višek svoj romanske ritmike.

Biser je v Prešernovi umetnosti — ta umetnina! Kakor meditacijski ritmi, ki povdajajo besedo za besedo, kakor da premišljujejo vsako posebej in zase. Izrazitost, povdaranje misli je tu tendenca ritmov, ne pa gladko zvonki, na marš ubrani brenki. Daj, beri ta sonet po akcentih njegovih, ter daj, beri njegove cezure takó, da si pustiš ob vsaki njeno velepomembno tišino z velikim odmorom res zabrneti v samem sebi, v svoji zavesti! Premagaj prvo odpornost, in odkrije se ti naravnost nov svet, da kar ostrmiš!

Ne morem žal tu z besedo opisati ritmov tega soneta Prešernovega od verza do verza. Opozorim naj le, kako je Prešeren v drugem verzu strogo posnel tisti stoti verz iz V. speva Dantejevega „Pekla“: „Amor | ch' al cor gentíl || ratto s'apprende“; in kako je tretji verz zlil ter strnil s četrtem brez vsakega odmora, da je nastal za cezuro || do prve naslednje zareze za njo — nov samostojen jednajsterec brez vsake cezure: „al svéte Lušárje enkrát v življênji“, — jednajsterec v jednajstercu, ki nastopi v njem tisti trohejski naglas na 7. („svéte“) kot jambski povdarek na 2. zlogu; a konec četrtega verza, glej, pa je vsled tega vpostavka formalno kar naravnost kakor nadaljevanje začetka tretje vrstice: „Tersát obíše, || . . . al Marijno Célje“, — popolen jednajsterec zase!

V naslednjih štirih verzih, ki so v sonetu pravzaprav po pravilu in rimah formalna enota zase, pa srečamo krepko piko, globok odmor za šestim zlogom družega jednajsterca, — pred to zarezo pa daktil v cezuri! Za njo sledi med dvema cezurama sama zase, en sam zlog, krepko povdarjena beseda „Sled“, ista beseda, ki jo umetnik povzame niže doli v drugem delu svojega soneta spet s krepkim povdarkom pred cezuro (v 11. jednajstercu). Ali je to slučaj, ali pa — zavestna umetnost?

In le eno naj še naglasim: Glej, kako v 9. verzu umetnik preseče, spet z daktilom pred cezuro („podóbo glédat me“) — stavek, ki ga povzame šele v začetku 12. verza s težkimi akcenti (voz kamenja, ki skoraj ne more z mesta, kaj ne!); a vmes pa je vpel v tesne braní dve h jednajstercev, ne da bi skalil jasnost misli, tisto približno označbo o podobi „devíce“, — preklasični odmev k velemojstrski paraleli tam v prvem

delu soneta: „sled — sénce zárje unstránske glórlje“! Vsa ta umetnost pa je bila mogoča le, ker je umetnik s tistim daktilom pred cezuro vzbudil ter krepko napel jasno pričakovanje: „podóbo glédat' me“; toliko pričakovanje, da ti ga ne zabrišeta ni cela dva jednajsterca; — pričakovanje, ki ga umetnik povzame ter mu mojstrsko zadostí tam s tistimi težkimi akcenti takoj na prvem mestu v začetku 12. verza: „ukáz žólj vléče“; z akcenti, ki povdajajo vsako besedo zase!

In sklep? Glej, dva tehtna čisto jambška verza, — z izredno mnogimi zarezi! A prav te cezure pričajo, da tadva verza, čeprav jambška, nista verza z nemškimi, ampak iz romanskega načela razrastlimi se jambi! In to je velika razlika: ali enakomerni nemški, ali iz pravil italijanskega „endecasillaba“ v smislu romanskega čuta vznikli jambi. Tu in tam jambi, a vendar vse nekaj družega, ker tu jambi, vzrastli iz romanske metrike, sekani z romanskimi cezurami! Jambi v „endecasillabu“, „der zu einem jambischen Verse (kakor pravi Schuchardt) werden kann“!

Ali se zdaj razumeva?

Toda, kar pa je tu pod perspektivo pričujoče razprave v gorenjem sonetu Prešernovem pravzaprav „punctum saliens“, — je krepka, neutajna, z odločno piko očitno markirana „tekoča“, trozložna daktilska cezura pred šestim zlogom v „endecasillabu“!

| Življênja rájskiga. || Sled || sénce zárje. |

Kaj ne, tu ni nikake enklitike v verzu. Kaj ne, očitna je cezura za šestim. Iz tega, kaj ne, je razvideti torej jasno, da je Prešeren s posebnim povdarkom prav odločno izrekel tu neko voljo svojo, češ: hoté imam tu daktilsko cezuro pri šestem zlogu!

Ali — ni pa to res nekaj preko določb Minorjevih? Prav kakor n. pr. že tisti pravzaprav še preprosti jednajsterec: „Bég je moj úp, | gójzd je moj dóm | pričjóči“, — čigar metrično obliko pa zove sam Bernhardi „eine der lieblichsten“!¹⁾

¹⁾ „Unter den einzelnen Abtheilungen (namreč: izmed predelitev jednajsterca z dvema cezurama na tri dele ali „takte“) ist folgende eine der lieblichsten:

— 00 ' | — 00 ' | 0 — 0; überhaupt aber lieben die Dichter in diesem Verse sehr den Choriamben' (t. j. zvezo troheja + jamba: — 00 —!). Takó: Bernhardi A. F., Sprachlehre. I. Theil: Berlin 1801; II. Theil: Berlin 1803. (Tu: II. 391: Viertes Buch: „Sprache als Organ der

O dveh cezurah v „endecasillabu“ namreč Minor ne razpravlja ter nima zanje nikakih posebnih določb; ko pa govori o eni, tisti t. zv. glavni cezuri njegovi, uči in določa Minor, da velja pravzaprav le možka, dasi je v rabi sicer tudi ženska za četrtim in tudi za šestim; o daktilski cezuri — pa nima ni besede!

A Prešeren — pa v svoji praksi kakó?

Fernow hvali predvsem tisto obliko laškega jednajsterca, ki ima le tri naglase, in sicer na 4., 8., 10. zlogu; ta: „wird für den elegantesten und wohlklingendsten gehalten“. Poleg te oblike dopušča tudi jednajstercé z glavnim povdarkom na 6. zlogu; a blagoglasen da je ta le, če ima možko cezuro: „doch wird auch dieser elegant und gefällig, wenn die Sylbe, auf welcher der Ton (= povdarek) ruhet, auch das Wort endigt“. In tu pa zdaj nadaljuje Fernow:

„Im Gegentheil wird er weniger Harmonie und Haltung haben, wenn der Ton auf eine Sylbe fällt, mit welcher das Wort nicht endigt; aber immer wird es eine üble Wirkung machen, wenn der Ton mehr als eine Sylbe bis ans Ende des Wortes nach sich hat, weil dann der Abschnitt (= cezura), welcher den Ruhepunkt des Tonfalles begleiten soll, verloren geht; wie in folgenden Versen:

S'accórdan le dolcissime paróle;

Poi col ciglio men tórbido e men féro;

solche Verse nähern sich der Prosa.*¹⁾

Tako Fernow — o italijanskem jednajstercu.

A — Prešeren pa? Kakó, da Prešeren prav tako trozložno, daktilsko cezuro ljubi? Ali ni, kakor da je Prešernovo delo nekak zavesten protest, kljubovanje zoper to teorijo, ki jo ima Fernow o italijanskem „endecasillabu“?

In tu smo zdaj pri cilju svoje poti — v smislu tistega Dantejevega verza:

Amor ch' al cor gentil ratto s'apprende,
ki nam ga je navedel Prešeren sam, češ, da mu je bil vzorec v njegovi praksi — za naslednja dva njegova jednajsterca:

× Dva jésna Kéruba s mézham ognjénim.

× Deb' ne rassháil je v vednim trepéti.

Problem je tu: „tekoča“ cezura pri šestem zlogu! In zakaj? Ker imata gorenja dva verza Prešernova „tekoča“ (ali „zdrklo“) zarezo pri šestem zlogu, za njo pa daktil, oziroma horiambsko ritamsko figuro [— 0 0 —], kakor sem to naglasil ter označil zadnjič v „Slovanu“ (na str. 141) tako-le:

Poesie*). Knjiga, ki je izšla pred Prešernovo dobo ter jo je imel (op sam v svoji knjižnici (gl.: (opova biblioteka, šte. 1429); slavno delo, ki je o njem gotovo že kaj slišal tudi moj kritik, — dobri poznavatelj Minorjeve „Metrik“-e.

¹⁾ V navedenem delu, na str. 751 (II. izdaje).

Vzemiva si s ponižno ljubeznijo torej préd-se vse tri verze: oba s križcem označena dva Prešernova in pa navedena Dantejevega! Preberiva si jih po Prešernovih povdarkih in po naturi laškega verza! In kaj se nama razkrije?

Dva jés- | na Kéruba || s mézham ognjénim |
Amor | ch' al cor gentil || ratto s'apprende |
1 2 | 3 4 5 6 | 7 8 | 9 10 11

Deb' ne | rasshá- lil je || v vednim trepéti |.

Kritika mi je očitala, da sem zmotno čital „gentil“ brez naglasa.¹⁾ Povedati moram torej zdaj tu, da sem tisti „gentil“ pustil tam kakor zdaj tu n a m e n o m a, ne pa zmotno brez naglasa. Razvil sem teorijo, navedel Biagioliija, ki sem imel v njem poleg drugih tudi gorenji Dantejev 100-ti verz (I., 5./100) skandiran z akcenti. A da sem naglas na „gentil“ vendarle opustil, — to mi je tam pomenilo celo posebno poglavje o Prešernovi metriki; važno, a subtilno poglavje o neki izjemni kvaliteti, ki ga tam nisem mogel razviti, a ga pa hotel vsaj omeniti ter opozoriti tam nanj prešernoslovje, češ: tu je mesto brez naglasa na šestem zlogu, in to pomeni nekaj! Eno je, če navajaš Dantejev verz sam zase: češ, tako in tako je brati ta verz; drugo pa, če ga že uporabljам v neki primeri, hoteč v tej primeri ž njim nekaj prav določenega že naglasiti ter ugotoviti: enakosti, — kjer so; a kjer jih ni, — pa — ne!²⁾

¹⁾ „Naposled se moti dr. A. Žigon, ki postavlja besedo gentil v Dantejevem verzu v pad, ker je tu krepak akcent: gentil in za njim možka cezura.“ (as 1917, str. 302).

²⁾ Res, da je ta enakost akcentov le v prvem verzu Prešernovem popolnoma taka, kakor sem jo markiral v Dantejevem; v drugem verzu Prešernovem pa naglasa na 2. zlogu, ki bi odgovarjal Dantejevemu „Amor“, — ni! A kakó naj bi bil to tam v tisti kratki formuli posebej označil, kako to tam ločil, kar je v enem, a v drugem verzu pa ni? Vsled te stiske sem stvar tam pustil v njeni skrajni primitivnosti, da se ne zapletem v subtilnosti, sodeč: 1.) saj bo vsakdo, kdor pozna naturo italijanskega jednajsterca, s a m spoznal, da tisti akcent na 2. zlogu ni norma, ampak prosta volja poeta-umetnika; in spoznal nadalje: 2.) da ni tisti akcent na 2. zlogu, in sploh ves prvi takt jednajsterca ne, — ampak sè stališča razprave tam pravzaprav le drugi takt jednajsterca („z mézham ognjénim“) bistveni in preporni fakt. Ne v celoti, ampak le pod gotovo perspektivo sem razpravljal tam o Prešernovem jednajstercu, — in to opravičuje popolnoma, če sem se ter da sem se omejeval in izogibal tam vsem podrobnejšim vprašanjem, prav kakor problemu o „tekoči cezuri“ Prešernovi pred šestim zlogom; perspektiva pa, ki me je tam vodila, je bila tista opomba Prešernova, kakor sem jo tam umel; in razlaga te opombe (kakor sem jo tam umel), me ni silila, da govorim posebej o neenakostih, ampak le — o enakostih. To je bilo moje stališče tam, ki pa se je poslej nekoliko premeknilo!

Neenakosti nisem naglasil; — namenoma. Pa ravno te mi je naglasila kritika — s komentarjem po svoje. Poglavje pa o njih, ki sem ga zadnjič v „Slovanu“ zatrl ter prihranil si ga za drugo priliko, je prav ta pričujoča razprava: vse, kar sem v njej podal ter razvil dosedaj, in pa še vse ter posebej še to, kar bo v njej še poslej sledilo. Vse to — je pomenil meni tisti nenaglašeni „gentil“, ki mi ga je kritika očitala!

Fakt je ta:

Kar ima Dantejev verz, ki ga Prešeren navaja kot svoj soodnosni vzorec, ritemskih posebnosti v svojem drugem delu tam za cezuro, je Prešeren vse v navedenih dveh svojih verzih posnel do skrajnosti točno. In tudi cezura za šestim je v obeh dveh verzih Prešernovih kakor v Dantejevem vzorcu. V drugem delu vseh treh verzov je ni nikake razlike, — ampak popolna enakost.

Drugačna, precej drugačna pa je stvar v prvem delu Prešernovih dveh in pa v Dantejevem (kot vzorec navedenem) verzju — tam pred cezuro. Do pičice strogo in natančno se drži Prešeren v drugem „taktu“ svojih dveh verzov Dantejevega vzorca, da tu in obakrat tam — isti ritem; v prvem „taktu“ verza pa je razrahljal Prešeren to strogost, šel prosto po svoje svojo osebno pot, ter v vsakem izmed svojih dveh jednajstercev izoblikoval dotični prvi „takt“ v mejsebojno si drugačnem ritmu, obakrat drugačnem pa tudi v primeri z Dantejevim vzorcem:¹⁾

¹⁾ Minor, l. c.: „in der zweiten Hälfte — weit mehr festgestellt als in der ersten“. Torej v prvem večja svoboda kakor v drugem!

ko naglaša namreč Dante čisto jambski svoj 2., 4., 6. zlog s cezuro za 2 tim in 6 tim, ima Prešeren v prvem izmed navedenih dveh verzov svojih tam pred cezuro naglas le na 2. in 4., v drugem pa le na 4., obakrat brez vsake zareze za 2. zlogom! Toda vse te razlike v Prešernovih dveh verzih so še povsem dopustne, docela so skladne ter kar nič si ne v nasprotju ni s teorijo ni s prakso italijanskega endecasillaba. Le primerjaj tu zgorej uvodoma ti podana dejstva, — in sodi! Glavna razlika obeh dveh Prešernovih jednajstercev pa je v primeri z Dantejevim vzorcem tista, ki sem jo bil zadnjič označil z nenaglašenim „gentil“: v obeh dveh Prešernovih jednajstercih — nenaglašen šesti zlog tik pred cezuro za šestim, kar dá obakrat, dva krat zaporedoma, tik pred cezuro za šestim — daktil, „tekoč“ premor, kjer ima Dante v svojem endecasillabu krepak možki sklep s povdarkom na „gentil“; in sicer tekoče „zdrkli“ premor — vsej doslej spoznani teoriji o laškem endecasillabu v brk, pa tudi praksi italijanske soodnosne umetnosti navzlic!

*

Ali se zdaj razumeva? Ali se mojemu blagohotnemu kritiku svita, kakšno poglavje sem si mislil ter ga prešernoslovju naglasil za tistim svojim nenaglašenim „gentil“? A kam, gospod, pa — tvoja pot?

Toda, tu se zadeva zapleta ter zahteva že svojega posebnega poglavja!

V Ljubljani, novembra 1917.

(Drugi članek — drugič, zase.)

Pesem.

Ti, ki te slutim sred noči srebrne,
ko mesec kakor pajek zlat
prepleta mrak s svileno mesečino,
ko duša čaka, vsa nebeška plat
skrivnostno nagne v njeno se globino,
in v glavi misel zašumi
in plane kri in zakipi —
in jaz te več ne slutim,
jaz te čutim:
to si ti, to si ti!

Ti, ki te čutim v vsakem gibu svojem,
v vsakem dihu, ki te vsepovsod
zagledam, ko zaprem oči in grem
v dolino sanj —
in ko zbudim se, vem,
za komur večno mrl bo moj dan
in kogar ni,
ne bo nikdar ga
in ga bilo ni:
to si ti, to si ti!

Milan Pugelj.

Volkodlak.

Spisal Fran Govékar.

(Konec.)

VIII.

Zelo mi je bilo mučno. Nerač sem šel: zdravnik nisem, Fanchetta se ločiti ne mara, — kaj naj torej storim in še rečem? Ž njim si ne želim nikakršnih stikov več: odslej more posredovati le še sodišče. V take familijarne afere in škandale se ne vpletam nikoli, — opasne so, nehvaležne . . .

Slučaj me je potegnil za pričo v tragedijo tega zakona. Dovolj neprijetna uloga, zlasti ker prisiljena. Da bi se angažiral zdaj, ko je dozorelo to nesrečno razmerje do katastrofe, še bolj zanjo in proti njemu, se mi je zdelo nemožno.

Nevoljen, zamišljen sem torej odhajal z doma, ugibajoč le, kako naj se odtegnem zlepa, ne da bi se pregrešil proti dolžnostim, ki mi jih je nalagalo prijateljstvo do Fanchette in nekdanja kolegijalnost s Konradom.

Pred hišnim pragom pa sem trčil ob vitkega gospoda s kučmo na glavi in v paradnem kožuhu.

„Strela jasna, ali si ali nisi?!“ je zakričal. „I kajpada si!“

Bil je dr. Rado, zdravnik z Gorenjskega, nekdanji šolski tovariš, neugnani šaljivec, pevec, plesalec, večno veseli krokar, kot nekdanji ‚vandrovček‘ neločljivi pajdaš Konradov.

Podal sem mu roko. Rad sem ga videl, ker sem občudoval njegovo neusahljivo mladeniško porednost, živahno dovtipnost in življensko igravost. Toda vselej sva se hitro ločila: njegova tovarišija mi je bila prehrupna, njegov milje krčma in nočna kavarna.

„K tebi sem hitel!“ mi je pripovedoval. „Ali še ljubše mi je, da te najdem izven doma.“

„K meni?“ Ustavil sem se in hotel okreniti. „Sicer me kličejo . . . ampak izvoli —!“

„Nikakor . . . Če dovoliš, te spremim . . . E, sitna zadeva . . .“

Vajen sem bil, da so se mi pridruževali na ulici ljudje s slabo vestjo, in takoj sem zaslučil, da ima dr. Rado posebne želje, ki so v zvezi z mojim časnikarskim poklicem. In dr. Rado je bil nocoj očitno čisto brez humorja.

„Zašel sem v škandal, ki se je preko noči brez mojega sodelovanja razrasel v senzacijo,“ je pravil in koračil poleg mene z neprikrivano nervoznostjo, „Gotovo ti je že znano . . . in mogoče imaš pripravljen za svoj dnevnik že cel roman.“

„O tebi? — Prav ničesar ne vem . . .“

„Žal mi je za Konrada, toda mene nikar ne vlačí v javnost!“ je prosil. „Na tvoje staro prijateljstvo apeliram . . . tovariši smo si bili . . .!“

Pomiril sem ga: zasebne afere in senzačni škandali v mojem političnem dnevniku ne najdejo nikoli prostora. Poslušam pa jih rad, si jih zapomnim ter jih včasih celo leposlovno obdelam in presnujem, če se mi zde značilni kot ilustracija slovenskih modernih razmer. Beletrija ni za noben narod le umetnost, nego je tudi intimna zgodovina narodnega, socialnega, političnega in kulturnega življenja.

„Kar tule v kavarno stopiva!“ sem mu dejal, ko sva dospela do prvega vogala. „Pravkar sem na poti h Konradovi ženi . . . ti pa mi poveš zdajle, kako je bilo!“

„O, kakšen slučaj! Baš k nji greš!“ se je čudil Rado.

„Slučaji igrajo v življenju vse večjo ulogo, kakor jim smemo beletristi dovoljevati, če nočemo, da nas kritiki preveč ne raztrgajo!“

„Res . . . res . . . Ampak: predvsem! Povej gospej, da jo prosim oproščenja!“ je govoril dr. Rado, zbežan ob moji hladnosti. „Nisem kriv, da sem moral biti priča takim prizorom. Če bi bil slutil, da je kaj takega mogoče, bi ne bil nikdar šel v njegovo stanovanje!“

V beznici ob umazanem dvorišču so se bili sešli Konradovi vinski tovariši: kazensko vpokojeni železniški pristav Žlogar, večni koncipijent dr. Mokrič, sollicitator Šemè, zdravnik dr. Rado in odvetnik dr. Konrad. V Malkini izzivajoči družbi se je razvilo veseljačenje do orgijastičnega besnenja. Alkohol je zatrl v Konradu vsakoršno samospoštovanje, v Malki pa vsak sram. Tovariše, vinjene do onemoglosti, je njuno brezstidno vedenje le zabavalo. Žvenket čaš, razbijanje steklenic, zaglušno rjovenje prepevajočih, kričečih, se prepirajočih sopivcev, vrišč Malkin, grotesknost blodno eksaltiranega Konrada so ostavili v dr. Radovem spominu le temno sliko. Niti se ni spominjal več, kako so zašli na Konradovo stanovanje. Kakor mučen, težak sen se mu je dozdevalo vse, kar je doživel v pretekli noči.

A predno so se zavedli, kaj počno, so bili v jedilnici, se valjali po zofi, foteljih in po tleh po debeli preprogi, se krohotali, objemali, pili likerje in prigrizovali piškote.

Dr. Konrad je na zofi pestoval Malko. Nankrat je vstal, držeč jo v naročju, in začel kričati:

„Nimam žene! Ti si moja edina žena, Malka! Hej, prijatelji, vidite, od danes naprej hočem živeti le z njo!“

Vsi so se mu smejali, toda hkratu so se zavedli, da so pozabili Fanchetto. Kje je? Prav blizu nekje mora biti. In vse to razgrajanje mora gospa poslušati. Začeli so ga miriti, in Malka sama se ga je otepala. „Ne govorite neumnosti, gospod doktor!“ je dejala in se mu trgala iz rok. To pa je Konrada le še huje razbesnilo.

Posadil je Malko na tla, se zaletel v duri v sosednjo sobo in jih odprl na iztežaj. Bila je spalnica. Električna svetilka je gorela nad posteljo, na kateri je ležala Fanchetta. Ko so se odprle duri, si je z obema rokama zakrila obraz, Konrad pa je stopil k nji ter kričal:

„Spravi se odtod! Pri tej priči vstani, — pojdi in ne vrni se nikoli več!“

In psoval jo je, bil s pestmi po odeji ter jo grabil za lase. Fanchetta se ni niti genila, niti oglasila.

Pijani grohot tovarišev pa je utihnil, — Malka je hipoma izginila in za njo so se odplazili drug za drugim. Ničesar ni opazil Konrad, nego rjovel je dalje vedno besneje, vedno blatneje in strašneje.

Dr. Rado, ki je ostal edini, je pristopil in potegnil prijatelja od neme žrtve: „Za boga, Konrad! Pusti jo, osvesti se — saj ne veš več, kaj počneš!“

Tedaj pa se je zgodilo: togotno je zgrabil odejo, jo potegnil ž nje in vrgel daleč od sebe po spalnici. In okrenil se je ter klical: „Žlogar... evo ti je! Tu jo imaš: odstopam ti jo... evo, vlačuge...!“

Ostrmel je, ko je videl, da ni v jedilnici nikogar več, potem pa se je raztogotil: „Ti si jih odpodila — zaradi tebe so odšli!“

„Ne zaradi gospe!“ je ugovarjal Rado. „Zaradi tvoje sirovosti so odšli in zdaj odhajam tudi jaz. Sram te bodi! Ne pozna se več.“

In dr. Rado je zbežal po stopnicah, za njim pa je kričal in preklinjal Konrad, da je planila vsa hiša po konci, da so postajali na ulici razburjeni ljudje ter je pritekel stražnik. Škandal je postal javen.

Potolažil sem dr. Rada, da se zaradi škandalov v hiši, kjer stanuje Konrad, že nihče več ne razburja in da jih pozna vse mesto.

„Oprosti me pri gospe“, je prosil dr. Rado, „in povej ji moj svet: loči naj se takoj, ker njen soprog je očitno izgubljen!“

„To sem že storil in storim vnovič“, sem odgovoril, in ločila sva se...

Hitel sem k Fanchetti. Sprejela me je njena teta, suha, blede, plaha starka.

„Prosim, potrpite nekoliko“, je dejala in me vedla v ozko sprejemnico. „Svak je pravkar dospel z vlakom, in zdaj je po dolgem času zopet enkrat s hčerjo sam.“

„Njen oče je že tukaj?“

„Že dopoldne sem mu brzojavila v Maribor in Celje. Slučajno je bil v Celju in odpeljal se je nemudoma. Lehko si mislite, kako je prestrašen in razburjen.“

Mirno je pripovedovala, z glasom žene, ki ji daje tudi v največjem živčnem razrušenju izredno silo spomin na lastne, davno prestane izkušnje. Toda premagovala se je, ker okoli ust ji je bolešno vztrepetal in iz oči ji je sršnil včasih jezen pogled.

„Nesrečo sem zvedel šele pravkar.“

„Tudi jaz sem zvedela nesrečo šele okoli desetih, ko je prišla pome Fanchettina kuharica. Bila sem spočetka zbegana... odposlala sem brzojavko, sprejela zdravnika, ki je odredil, da se ubožica takoj prepelje k meni. A iskanje voza,

pripravljanje sobe za bolnico, njeno prevažanje... vse je trajalo strašno dolgo. K sreči sem srečala vašo gospo, da sem ji mogla povedati, da vas želi Fanchetta takoj videti."

Ona me želi videti! Zelo me je dirnilo. Pred dobrim polletom je nisem niti poznal, a zdaj misli celo po taki katastrofi name. Na Dunaju blizu Raimundovega spomenika sem se videl v duhu zopet ž njo in čul njen nizki zvonki alt, ki je drhtel mehko iz najglobljega čustva: „Ali mi hočete res biti prijatelj? Edini!“ —

En smehljaj, en pogled, ena sama kretnja je izvršila kontakt med najinima dušama. Hitra instinktnost, ki izvira iz posebno tenkega čustva, vodi žensko po potih simpatij in antipatij. Zato se sklepa ž njimi prijateljstvo hitreje in zaupneje, kakor med nami moškimi, ki se vzlic svojemu ostrejšemu, obotavljajočemu, kritično opazujočemu razumu tolikokrat zmotimo v svojih zvezah.

„Vi edini ste ji prav svetovali, naj se loči! Vsi drugi smo jo mirili, ji prigovarjali... Saj smo upali, da se vendar navadita drug drugega, Kakšne nade smo gojili gledé njega, ki je bil nadarjen, energičen, nad vse simpatičen mož! In oba sta bila par, krasen in zdrav, ki ga je bilo veselo vsako oko," je govorila teta.

„Zadnje mesece ste pač tudi vi že obupavali nad njim?"

„Ne, tudi še ne. Mislila sem, da je Konrad pač zašel zopet v periodo neznosnosti, ki pa mine, kakor so prešle vse druge. Ej, moški imajo še hujše muhe ko ženske. In Konrad je tip muhastega moža. Še vselej se je skesal, priznal s solzami v očeh svojo krivdo in si znal s povečano ljubeznivostjo iznova osvojiti izgubljeno zaupanje. Ej, tudi moj rajnik je bil tak."

Zmajal sem glavo ter jo pogledal poln začudenja. Je li možna tolika zaslepljenost?

„Ah, gospod, v vseh zakonih včasih grmi in treska, da zasije potem solnce tem gorkeje. Ženske znamo hitreje odpuščati. Zelo občutljive smo, a mnogo več prenesemo ko moški."

„A njegovo pijanstvo?" sem ugovarjal.

„No, dà, pijanstvo! Toda med našim narodom ni pijančevanje izjemen, nego je zelo vsakdanji greh. Baš med največjimi našimi talenti je dosti pijancev, ki pa so kot ljubimci in možje baje najboljši ljudje. Niti ne govorim o naših nizkih slojih. Toda pijanci v naših inteligentnih krogih so tako pogosti, da lahko rečem: alkoholi so skoraj vsi naši najboljši duhovi. Ni li res?"

Nasmehnila se je bridko, a dobrotno, kakor bi mislila na marsikakega izmed svojih znancev.

Strmel sem. Njenega naivnega optimizma nisem razumel. In jezilo me je obenem njeno smehljanje. Evo heroizem robstva naših žen! sem si mislil.

„A da se on vlačí z drugimi ženskami? Da jo celo pretepa? Da ji s svojim brutalnim ljubosumjem neprestano pije kri, ali vsega tega niste vedeli?"

Prestrašeno se je vzravnala. „Odkod veste vi to? — Meni ni kaj takega nikdar povedala! Ah, ti otrok, ki mi tega nisi zaupal!"

„A če bi vam bila povedala? — Kaj bi storili?"

Plaho, v zadregi me je gledala, povsila glavo, skomizgnila z ramo ter začela jokati.

„O Bog! Če bi mi povedala!" je ihtela. „Kaj naj bi storila? Ženam je trpljenje — mučeništvo usojeno. — Toda — vsaj izjokali bi se bili skupaj, in — reva bi bila trpela lažje!"

Razumel sem starko: tudi za njo je ležala s solzami in krvjo poškopljena trnjeva pot mukotrpnega življenja — žene mučenice. „Ej tudi moj rajnik je bil tak!" je povedala pravkar. „Tak: sirovež, brutalnež, pijanec, ki mu je bila žena le predmet, ne enakopravno in enakovredno bitje. Predmet, stvar, vzeta za zabavo, naslado, zaradi udobnosti in za strelvod, v katerega smejo brez odpora treskati viharni izbruhi moževe bestijalnosti. — I, kaj pa! taka je pač tradicija: tisočletja je bila takšna usoda naših žen in kako bi se mogla premeniti? —

V sobo je stopil napol civilno, napol kmetiško oblečen visok, širokopleč mož zdravo zarjavelih lic in gostih, čisto belih las.

„Ali si ti vedel, da jo pretepa, da se vlačí z drugimi ženskami? Za boga, niti slutila nisem!" je javkala starka.

Oče mi je molče krepko stisnil roko.

„Skoraj ničesar nisem vedel, le slutil sem marsikaj, danes vem vse. Kmalu bi bilo prepozno! O, Marija, stara sva, zato nisva razumela, kaj se godi s Fanchetto!" je dejal in sedel kakor silno utrujen.

„A gospod je vedel vse! Zakaj se li nama ni zaupala! Tebi očetu — meni teti? — Ali je nisem ljubila, kakor bi bila moja najdražja hčerka? O, o, kako nehvaležni so otroci! Tolažila bi jo bila... posredovala med njima..."

„Nehvaležna bi ji bila le midva, če bi ji očitala njeno tenkočutno obzirnost, draga moja“, je dejal resno in odločno Fanchettin oče. „Ali se ne zavedaš, da sva baš midva največ kriva te nesreče? Ali nisva bila midva najbolj navdušena zanj? Le spomni se! Ali ji nisva prigovarjala na vso moč v to zvezo, dasi jo je parkrat hotela razrušiti? Midva, starca, sva bila lehkomiselnata, kjer bi morala tisočkrat premišljati. Kakor ne sklenem nobene večje kupčije, tako brez misli sem dal iz hiše hčerko edinko, in ti me nisi utegnili niti svariti! Tvoja društva, tvoji odbori, kajpak, za vse sva imela skrbi in časa... o, midva — le midva sva kriva in njenega zaupanja resnično nisva zaslužila več!“

Starec si je zakopal prste med svojo belo gosto grivo, sklonil glavo nizko, skoraj med kolena, in vse silno telo mu je zadrgetalo.

Niti besede ni mogla odvrniti teta Marija, le naslonila se je na mizo in blede kot stena je strmela na svaka nekaj hipov, potem pa so ji začele curljati iznova debele solze druga za drugo ter se ji je vlil cel potoček po licih.

Stopil sem k oknu. Na ulici je ležala debela megla in električne žarnice so se videle kot kosmate velikanske snežinke.

„Ne kupčija, ne denar, ne slava, ne ugled, vse, vse to skupaj ni nič: — človek, otrok, sreča otrokova je prvo!“ se je po dolgem molku oglašil starec. „A jaz, a ti se tega nisva zavedala! Glavno, najvažnejše v svojem življenju sva pozabila: Fanchetto! Zato je bilo vse najino dosedanje delo neplodno, tratenje časa, in zato stojim zdaj pred lastnim otrokom kot grešnik, ki se mu niti odpustiti več ne more!“

In zopet je zadrgetalo njegovo kakor hrast močno telo. Bil je blede, veke so mu drgetale, a jokati ni mogel.

„Čemu sem se ubijal vse življenje, nikdar miren, nikdar zadovoljen, da nagrahim čim večji kup? Zato da sem ob tem skoro pozabil svojega otroka, ki je danes nesrečnejši in ubožnejši kot zadnja pohorska pastirica? — Ko je umirala tvoja blagopokojna sestra, moja nepozabna, angelsko dobra ženka, mi je dejala: „Anton, skrbi le za Fanchetto! Njena sreča bodi tvoja življenska naloga! Ne misli nič družega, ne išči nič družega, kakor da bo mogla nekdanj tvoj hči v svoji polni sreči reči: imela sem dobre, modre starše!“

Planil je na noge, raztezal roke nad svojo belo glavo in ječal:

„Moja žena! Kako sem izpolnil svoje obete! — Vrgel sem svojega otroka v šape zveri, v žrelo volkodlaka, ki s plemenitim imenom in z inteligentno masko zakriva svoje bestijalne instinkte! Slab oče sem bil, predraga. Pa sem si domišljjal, da sem vzor vsem očetom.“

Težko mi je bilo govoriti. Čutil sem, kako upravičena je bila njegova samoobtožba in kako utemeljen je njegov kes. Vendar sem ju tolažil, sileč se k prepričevalni zgovornosti in išoč opravičeb, ki sta toli hrepenela po njih.

„Ah, pojdite zdaj k nji in vlijte še v njeno srce žarek nade, da more biti še vse zopet dobro! Saj je mlada, in življenje leži šele pred njo!“ je prosil starec.

Peljala sta me k Fanchetti. V sobi je vladala skoraj tema; le mala žarnica, zastrta z zelenim senčnikom v obliki razcvele povodne rože, je motno razsvetljevala zglavje postelje, na kateri je ležala bolnica vznak in negibno. Močno je dišalo po karbolu in zdravilih.

Na čipkasti blazini je ležala njena glava, obdana z gostim vencem črnih las, z zavezanim čelom; oči ni niti odprla in njeno lice je bilo mrtvaško blede. Le desnico je dvignila z modre svilene odeje.

„Pozdravljeni!“ je dejala jedva slišno. „Sedite k meni! Pustita naju sama, papa — teta!“

Odšla sta tiho, potrta.

„Ne mučite se, milostiva!“ sem ji rekel. „Pozvali ste me, da tolažim gospoda očeta in gospo teto... to sem pravkar storil in hočem še storiti.“

„O, uganili ste... Da, prav zato sem vas prosila k sebi! — Dà, tolažite ju... oče obupava... bojim se zanj.“

„Zakaj jima niste že davno razkrili svojega mučeništva, kakor ste ga meni?“

„Samo vam in spovedniku! Teta bi ne razumela, a oče? Sami ste videli, kako ga je potrla. Zanju je bilo še danes prezgodaj! Pomagati ni mogel nihče, čemu bi trpela še oče in teta zaradi moje krivde? — A zdaj je konec.“

„Torej zdaj se ločite?“ sem vprašal naglo.

„Dà, moram se. Že zaradi očeta. K njemu se vrnem... Dobite mi odvetnika in mu v mojem imenu poverite tožbo. — Oče pa naj se z vso afero prav nič ne razburja. Ureditte vse sami, saj veste vse. Če bom prisiljena, povem pri razpravi še več.“

In zopet je dvignila desnico. Odpuščala me je.

„Vse storim, milostiva.“ Vstal sem in se doteknil njene desnice, ležeče negibno na odeji.

„Recite prijateljica! Saj ste mi bili tako dober prijatelj... hvala, hvala vam!“ Stisnila mi je roko...

Težki dnevi so sledili. Fanchetta je obležala in njena bolezen je grozila postati opasna.

Ko sem izročil odvetniku tožbo za ločitev zakona, sem obvestil tudi Konrada. Prijatelja sva bila nekdanj, in hotel sem se izogniti očitanju, da ravnam zahrbtno ali izdajsko. Šele čez par tednov mi je odgovoril:

„Dragi! Prav si storil. Tako je najbolje. Ženska je govno in mi smo govnači. Vrag vzemi vse skupaj!

Tvoj Konrad.“

IX.

Moja žena je zahajala k bolnici poslej vsak dan. Globoke simpatije, ki so ju vezale že prej, so se v tej dobi premenile v vroče prijateljstvo.

Fanchetta je poslušala ženino pripovedovanje o razmerju, ki vlada med nama in otroki, ko pravljičjo o pričakovanem, a za večno izgubljenem lastnem rajju.

„Prav tako sta živela moj oče in mati“, je vzdihala, „in prav tako sem si mislila svoj zakon: mož in žena ena misel, eno čustvo, skupna skrb, skupna radost. Mož vedno isti nežni, obzirni ljubimec, poglobljen še z neomajnim, do skrajnosti požrvovalnim prijateljstvom, — žena do poslednjega diha sladka ljubica, modra tovarišica, zvesta prijateljica... v dolžnostih in pravicah enaka. O, da, tako sem sanjarila, da bova živela s Konradom. In kakšna je bila istina!“

A prišli so dnevi, ko je zlomljenega telesa in duše čutila le topo ravnodušnost propadanja, usihanja. Takrat je le molčala, zrla predse bledega, mrtvaško upalega obraza z očmi, polnimi studa in groze, kakor bi gledala prizore, ki ji ledené kri in jo davijo, da drgeče ko šiba na vodi ter ji pohaja sapa... To so bili popadki psihoze, ki je je nismo mogli rešiti, dasi smo se trudili, da bi ji dali čim največ moralne utehe...

„Čitala sem nekje o staroverskih izbrancih usode“, je dejala enkrat po taki krizi, „ki so se morali udeležiti nekih verskih misterijev. In potem se niso mogli bedniki nikoli več nasmehniti. Vidite, tudi z mano se zdaj godi tako.“

Često je poskušala biti napram moji ženi brezobzirno iskrena, in vendar ni našla nikdar odvažnosti, da bi ji povedala vse. Z zgražanjem se je prekinjala in vikala:

„Ne, ne, — ne morem, ne smem govoriti, draga gospa! Mati ste troje odraslih hčera, a napram meni ste vendarle nedolžna deva z dušo belo ko nedotaknjena lilija.“

Tudi sam sem jo posetil včasih. Napol ležeča, napol sloneča je počivala na postelji blede ko brez krvi, drobna, slaba ko šibko dekletce.

Kako se je izpremenila po jedva osmih mesecih: na Dunaju živo zdravje, bujna krasota, zdaj okostnica, v kateri je le brlel plamenček duše! Mrzlična utrujenost je visela na njenih motnih očeh in prelepih ročicah, ležečih mrtvo na modri odeji. Zdelo se mi je, ko bi se doteknil teh prosojnih, krhkkih prstkov, da bi se razsuli v prah.

Oče pa je dejal: „Hej, dekle moje, kmalu bo zopet pomlad! In takrat pojdeš z mano na pohorsko solnce. Boš videla, kako h tro ozdraviš pod našimi smrekami in na trati, kjer te opoji in okrepi vonj milijonov naših cvetic! Hej, Fanchetta, nič ne maraj: še bova hodila skupaj po naših goricah, vesela, pojoča, vriskajoča kakr nekdanj! Ali še veš, kako srečna sva bila takrat?“

„Da, da, papa... krasno, najkrasneje je bilo takrat!“ je odgovorila in okrenila obraz k steni, da bi ne videl njenih solz.

V salonu je padel oče ob zofi na kolena, zaril svojo belolaso glavo v blazine ter ihtel:

„Lažem ji... in ona ve, da lažem! Joka se... čuti, da je izgubljena!... Nikdar, nikdar več ne bo videla našega Pohorja!“

Po mestu pa je tiste dneve migalo nešteto jezikov in se naslajalo ob izredno tolsti delikatnosti Freitalovega zakonskega škandala. Kamorkoli sem prišel, povsod je krenila govorica kmalu v to strugo. In muzali so se moški, mežikali, se posmehovali, dame pa so bile — ali so se vsaj delale — začudene, ogorčene.

„Srečo imaš, Leskovec!“ mi je dejal znanec. „Dozdaj si bil njen prijatelj, zagovornik, branitelj — poslej ji boš lahko tolažnik...“

„Kaj neki zahteva ta ledenik od moža?“ se je razburjala mlajša dama baročnih oblik, ki je imela za moža marastičnega izmozganca. „Čemu se je možila, če si je želela le cmevkanja plato-

ničnega pesnika, ne pa objemov res zdravega orjaka?"

„Da, da, usoda združuje često povsem nasprotujoče si nature in okuse!“ sem ji pritrdil.

Druga pa je modrovala:

„Žena je po svoji narurni pasivnosti in svojem večnem podrejanju možu že od prvega dne zakona obsojena na mučeništvo. Jaz sem se tega zavedala še kot nevesta, zato me skušnje v zakonu niso mogle razočarati. Priroda sama je izrekla nad nami prokletstvo fizičnega in duševnega suženjstva, ki mu ni konca do naše smrti. Žena je žrtvenik ljubezni ali pa — sploh ni žena.“

„Čemu žrtvenik, milostiva?“ sem se usodil ugovarjati. „Ljubezen je vselej svobodna, vesela, radovoljna; ljubezen žrtvovana pa je izsiljena, uropana, silno žalostna — in potem se sploh ne sme več nazivati — ljubezen!“

„Ali!“ je oporekala dama in se strokovnjaški nasmehljala. „Čula sem, da tekne ‚izsiljena, uropana‘ ljubezen v marsikaterem zakonu prav posebno pikantno... da so brutalni ljubimci navadno zelo veseli možje!“

„Mogoče, nisem zvedenec“, sem se branil; „toda to vem, da je bil zakon gospe pl. Freitalove ena sama velika tragedija: on strast brez duše, ogenj brez posvečenja srca, valovanje zverinske sle, omamna groza nepretrganih zločinov, — ona drgetajoča robkinja, trpinčen otrok, stvar brez svobode in časti: — favn in vila!“

„Kragulj in golobica! Zelo apartno,“ se je šalila dama, ki je hotela biti duhovita. „Pravzaprav nič novega. V mitoloških časih menda celo nekaj vsakdanjega, če smemo soditi po tolikih slikah in kipih svetovnih galerij.“

Zevsove avantire z Evropo, Ledo, Danao in z drugimi klasičnimi damami so moderno Ljubljanko očividno zelo zabavale, toda jaz sem pobeignil in si zato nakopal novo sovražnico.

Štirinajst dni nato je tudi Freitalov zakonski škandal utonil v novih velikih dogodkih, ki so zanimali slovensko stolno mesto. V časopisih se je pravkar razvnela nova tekma, kdo koga za ničnejšo neznatnost globlje potisne v blato in kdo doseže rekord v originalnem sumničanju in psovanju... Po krčmah in kavarnah je valovilo razburjenje; glavna tabora sta se razcepila, pojavili so se nezadovoljneži, nazivani z najhujšim zaničevanjem ‚nezanesljivci‘: edini efekt besne borbe pa se je lahko videl le po kletih, kjer se je mahoma posušilo mnogo sodov vina...

Predpust je potekal jako živahno. Plesov in maškerad ni bilo konca, vsaka krčma je priredila vrsto zabav, gostilničarjem je zorela pšenica in rodoljubnih mačkov je bilo mnogo tednov polno vse mesto.

In tako ni opazil nihče, da je Malka popolnoma izginila iz krčme ter se preselila za stalno v Konradovo stanovanje. Dr. pl. Freital je prerojil v njeni in svojih pivskih bratcev tovaršiji noč za nočjo, vedno hrupno vesel, ciničen, pripovedujoč brezkončno svoje anekdote in nikdar — trezen.

Fanchetti pa se je medtem vračala telesna moč in tudi njeno živčevje se je okrepljalo. Ljubezniva skrbnost in postrežljivost tete Marije, družba dobrega, nežno pozornega očeta in umetnost zdravnikova so pripomogle, da je mladost zmagala nad grozečo smrtjo. Nič je ni več žalilo in vznemirjalo, vse odurnosti in sovražnosti so morale ostati onstran praga tetine gostoljubne hiše. Ničesar ni zvedela o svojem možu. Njen obraz je izgubljal bledico, iz njenih oči je izginjal izraz strahu in gnusa, njeno telo je pridobivalo sile in lepote. Zopet se je mogla nasmehljati in se razgovarjati mirno o svoji preteklosti, a tudi že kovati načrte za bodočnost.

* * *

Polagoma je minila zima, bližala se je pomlad, Fanchetta je že mogla včasih za kratko dobo sestiti za klavir in igrati ali pa na ogrevalnem se solncu posedati s knjigo v roki. Hiše ni ostavila vso zimo in tudi poslej je ostajala le na tetinem vrtu, kamor ni prihajal razen moje žene in mene noben tujec.

Tam nama je pripovedovala že lahko o svojem prestanem trpljenju. Kakor bi govorila o nekem povsem tujem, objektivno opazovanem življenju, je razgrinjala zaveso za zaveso, ki je zakrivala doslej njeno najintimnejše razmerje do moža in ki ga je skrivala sama z zgražanjem vedno iznova užaljene sramežljivosti. Poslušali smo jo, sedeči tihi med grmovi cvetočega španskega bezga, in uživali tragedijo njene ljubezni.

Ciničen pustopašnik, brutalen, neukrotljiv temperament, srce pusto, prazno, brez sanj, je živel Konrad le za neizčrpno in neutolažljivo polnost. Brezobzirno je ubijal delikatnost njenega srca in gazil po nežnočutnosti njene duše, polne romantičnih sanj; naturnost je davil z divjaško perverzno, priprostost je dušil z rafiniranostjo,

iskal je razkošja z boleščjo in si izmišljal najjedkejših strasti in boleštnih slasti.

In tako se je moral razbiti ta zakon vsled odpora dveh popolnoma različnih natur. Odpor, ki se je razvil v Fanchetti, je bil idiosinkratičen protest vseh njenih čutil, strah pred nasilstvom instinktiven beg vse njene ženskosti. Fanchetti je postalo jasno, da stoji do vratu v blatu; zdelo se ji je, da se ji je vsa nečistost Konradovih objemov razlila v kri in jo zastrupila z nepremagljivim gnusom. Zazdelo se ji je, da se odigrava ž njo nekaj še dosti žalostnejšega nego je pogreb ob živem telesu; — imela je občutek mučenice, ki se je z grozo in neizmernim strmenjem pravkar uverila, da je grda laž prav tista svella ideja, za katero se je dala pribiti na križ. Postalo ji je mrzko lastno telo, a v vsej svoji bedi, ječeča pod neznosnim bremenom pokore in kesanja, se je zavedala, da je kriva vsega največ sama.

Lehkomiselno je bila sledila svoji slepi zaljubljenosti, vredni topoglave goske, in svoji ničemerosti, da postane soproga obletavanega lepega plemiča. Zato je Fanchetta mrzila sebe, svojo kratkovidnost in budalasto čestihlepnost; zamrzila pa je tudi lastnega očeta in teto, ki sta jo pomagala pehati v propast, kamor je silila v svoji naivnosti, mesto da bi jo bila kot zrela, izkušena človeka svarila in jo rešila.

In v tej zavesti lastne krivde je Fanchetta dolgo iskala le kazni in pokore ko edino uteho svoje bede. Prenašala je soprogova nasilstva z istim asketskim samozatajevanjem, s katerim je preklečala cele ure v molitvi na goli zemlji v cerkvi ali v svoji spalnici.

Toda končno je zmagal gnus celo nad njeno spokornostjo in samozatajevanjem. Vsa njena življenska moč se je uprla sirovemu silovanju, in naenkrat ni mogla razumeti več, kako je bilo sploh možno, da je bila tako dolgo top rob, ki vlačí molče za sabo težke in sramotne verige. Umrta je njena ljubezen, izginilo je sočutje, celo usmiljenja ni imela več ž njim, — vso pa je napolnilo sovraštvo in zaničevanje. Zgadir se ji njegov diš, zastudil vsak njegov smeh, zoprna ji je bila tudi njegova spekulativna prijaznost.

Tako je postala mrzla in nepristopna napram vsem njegovim dejanjem in besedam, nema in gluha za vse, kar se je tikalo Konrada.

On pa je s svojo divjo krvjo in mrzlimi možgani trpel poleg nje. Prvotna pikanterija, ki jo je ko blaziran Don Juan užival v Fanchettini

hladnosti in odpornosti, spominjajočih ga bojevitosti uporne device, se je Konradu hitro izpremenila v kruto užaljenost. Zavest, da ga soproga — zaničuje in mrzi, je bil strašen udarec po njegovem samoljublju in samozavesti. Ničemerni, na svojo telesno lepoto, na svojo kri in svoje ime ponosni sladostrastnik je bil dotlej vajen le robskega poniževanja ženskih žrtev. In njegov gnev se je razrasel takoj v ljuto sovraštvo. Nobeno sredstvo mu ni bilo dosti kruto proti njej, noben čin dosti brezobziren, nobeno roganje dovolj sirovo, nobena psovka dovolj odurna, noben sunek v njeno srce zadosti globok. Kmalu niso izbruhi njegove zlobe poznali ne meje ne konca. Čutil se je prevaranega in oropanega v svojih pravicah. Ker je poznal le eno sorto ženstva, je bil prepričan, da ni njegova žena nič drugačna. Zato pa jo je sumil tajnih pregreh ter je videl v vsakem moškem svojega tekmeca. Trpel je vse strašne muke ljubosumnosti in užaljene ljubezni, ki je bila zanj le telesna, sirovo primitivna, a zato tolikanj bolj divja in boleštna.

Pogrezajoč se vedno globlje v alkoholsko strast, ni mogel nikdar trezno in mirno premisliti pravih vzrokov svoje zakonske nesreče ter si je domišljal, da ravna pravično in pošteno, ako se za svojo prevarano ljubezen čim ljuteje maščuje ter krivko čim huje kaznuje. Zavedal se je le svojih moških zakonskih pravic, ne pa tudi dolžnosti ter je hotel doseči z absolutistično silo kar se mu ne daje radovoljno, suženjsko.

O vrednosti ženske je imel pač nazore, ki mu jih je dala njegova vzgoja. Konradov ded, graščak, je z igralkami in cirkušimi jahalkami spravil vse posestvo na boben ter je kot alkoholič v nastopajočem deliriju streljal na svojo ženó, Konradovo babico. Ded mu je umrl v blaznici, babica v inštitutu za ubožane plemkinje. In Konradov oče je bil po svoji hudobnosti razupit respicijent finančne straže, ki je po petintridesetletnem službovanju stopil v pokoj z naslovom komisarja. Mati Uršula, rojena Pezdirjeva, je prišla iz uboge kmetiške kočé na Notranjskem ter je bila očetu vse življenje zaničevana dekla. Ne pisati, ne čitati ni znala krepka, možko vzrasla in lepa žena, ki jo je zlobni oče zatajeval v javnosti, a mučil in preziral doma. Narodila mu je enajstero potomcev, ki pa so razen Konrada pomrli vsi že v otroški dobi.

Ob takih vzgledih je vzrasel Konrad in postal mož. Ko sva bila sedmošolca, mu je umrl

oče, in tudi jaz sem šel za pogrebom. A ko sem se vrnil domov, mi je dejal nekdo:

„Danes bi ne bilo napačno umreti, zakaj vsi hudiči imajo danes čez glavo dela s Freitalovo dušo!“ — —

Ko so odcveteli ljubljanski kostanjevi drevoredi, so se lotili na sodišču Freitalovega slučaja. Fanchetta se je odpeljala v zaprtem vozu enkrat samkrat k sodniku in izročila popolno pooblastilo svojemu odvetniku.

Potem je izreklo sodišče ločitev Freitalovega zakona. K razpravi je prišla cela vrsta prič, med njimi neštene Fanchettine deklet, dr. Rado, Konradovi pivski tovariši, teta Marija, Fanchettin oče in jaz. Le Fanchette ni bilo. Odpotovala je že na Štajersko, na svoje ljubljeno Pohorje . . .

— — — — —
In predlani pozimi je umrl Konrad. Pobrala ga je jetika. Ničesar ni storil za svoje ozdravljenje, nikamor se ni hotel izseliti, in zdravnika so mu vsilili njegovi prijatelji, ko je bila vsaka pomoč že izključena. Toda še okoli njegove smrtne postelje so stale steklenice z najmočnejšim vinom in žganjem. Pil je, dokler je mogel požirati in umrl sam — brez tolažnika.

Tudi Malka ga je bila zapustila, ko se ni mogel več geniti in ko je zavladata v njegovem stanovanju beda in groza.

Zjutraj ga je našla stara hišnica, ki mu je prinašala pijačo in jed; bil je že okorel. Prižgala mu je svečico, odprla okna, pospravila steklenice in šla uradu naznanit, da je odvetnik dr. Konrad pl. Freital ponoči umrl . . .

Za pogrebom smo stopali — za tremi delegiranimi zastopniki stanovske zbornice — Žlogar, Šeme, dr. Mokrič, jaz in nekaj starih žensk, ki ne izpuščajo nobenega pogreba. Toda oficijalni zastopniki so krenili že pri drugem cestnem križišču v stran, pri kapelici na Friškovcu pa je tudi dr. Mokrič dejal svojima tovarišema: „Dosti je! Pa pojdemo, da ga zvrnemo na njegov spomin!“

In šli so.

V gosti mlaki cestnega blata in snega so obtičale tudi stare ženske. Majale so svoje glave, zrle za vozom s krsto par hipov, potem pa so se razkropile.

Sedel sem v naročeni voz, ki me je čakal pred železniškim mostom ter se peljal za krsto in duhovnikom. Sam.

Ko so spuščali Konradovo krsto v jamo, pa sem se spomnil njegovih besed, s katerimi je

zaključil svojo anekdoto o nesrečnem Ivanu Brdniku, ko smo bili na Dunaju:

„Kot berač je bil pokopan . . . Sam, od vsega sveta pozabljen in zapuščen, kakor pasja mrhovina . . . Vidiš, tako poginjajo slovenski talenti! — Hm, vsi poginemo . . . tako ali tako — saj je vseeno!“

* * *

Lani nas je posetila Fanchetta prvič, odkar je ostavila Ljubljano. Zopet je bila zdrava in krasna. In sreča ji je kipela iz oči, ko nam je pripovedovala o razgledih preko Pohorja, poraslega z večno zelenimi šumami bukev in smrek, preko hribcev in dolin Slovenskih Goric in Dravskega polja, izza katerega zro vinorodne Haloze. Povsod vinogradi, zidanice, bele cerkvice in stari gradovi.

S svetlo, niti ne z najtanjšo meglico zastrto dušo hodi s svojim očetom po tem raju, koder prepevajo kosi in kukavice, trkajo po deblih zeleni detlji ter skačejo od vrha do vrha debel verice. Vse hribce in doline prehajata z očetom, oba vesela ter zdrava ter večkrat prepevajoča kakor brat in sestra, zopet polkmeta, a zato zopet srečna . . . o, kako srečna!

A vendar! Hipoma se ji je zmračil obraz in dejala je, ozrši se v nemo vprašujoče oči moje žene:

„Da, srečna sem zopet, — a dobra nisem več, ljuba gospa!“

„Vi da bi ne bili več dobri? Ne verjamem,“ je ugovarjala moja žena. „Zakaj trdite to o sebi?“

„Dopoldne sem bila na pokopališču pri Sv. Križu. Spemila sem teto Marijo na grob strica Ivana. In hotela sem iti na Konradov grob. Pomislite, niti za njegov grob nisva vedeli! Vprašati sva morali šele grobarja . . . V rokah sem nosila vrtnico, ki sem jo menila položiti na njegov grob. Toda ko sem stala ob gomili, zarasli s plevelom, me je zgrabilo nekaj za srce. „Ne položi rože!“ mi je dejal glas v duši. In zgrozila sem se sama: zakaj bi je ne položila? — Gledala sem na grob topo, mrzlo, brez čustva. Laž bi bila moja roža na njegovi gomili! Niti solza se ni zgenila v mojih očeh in v srcu — — nič, nič . . . Hladna sem odšla od groba in — rože nisem položila! Zdaj vidite: zla sem postala — tudi dobrote ni več v moji duši!“ je pripovedovala.

Zaihtela je in zaman si je pritiskala robec na oči: solze so ji drle iz njih druga za drugo . . .

„O Bog, saj sem ga ljubila . . . ljubila nepopisno!“ je jecala. „In vendar . . . in vendar . . .! Zakaj je moralo biti tako?“

„Vidite, še ste dobra, ljuba moja“, je dejala moja žena in jo objela, „vedno ste bili dobra in taka tudi ostanete.“

Od zgodnje pomladi do zime je Konradov

grob bujna greda opojno dehtechih, v vseh bojah razkošno cvetočih rož.

Ah, težko, polno krutih zagonetk je naše življenje, in edina roža v njegovi peščeni, s trnjem in osatom pokriti puščavi je ljubezen. Gorje mu, kdor je ne najde! Trikrat gorje, ki jo je našel, a ni znal ali mogel uživati njene lepote!

Družba.

Mi pijemo . . . Iz naših krajev vino
se žari.

Gospa, dovoli mi: Kako gorijo
ti oči!

Gospa, tvoj mož je naveličan
in izžit,
nasitil ga je, čuj, ljubezni tvoje
pikolit.

Tako vse mine: mlada roža
in nje noč.

Najslajšega dovolj ti, milostiva,
bo nekoč.

In pojdeš v grob; tedaj, vzemimo,
stopim nanj,
premislim tvojo dobo, tvoje mrake
in tvoj dan.

Zapazim črno točko; ah, oprosti
mi smebljaj!
To tisti greh je, tista noč, oči je tistih
to sijaj.

Kako veliko bilo je, krasno, sijajno,
sama slast!!
Zdaj tukaj si . . . Kako je vsa neznatna
tista strast!

Tako si zmisлил sem . . . Moralo sivo
vrzi proč!
Nocoj nas kliče kri . . . nocoj nam vriska
tista noč!

Milan Pugelj.

V daljavo.

Povej svojim prsim, draga,
ko šla zvečer boš spat
in sama boš v sobici svoji,
da srečen sem in bogat.

In da sem sklonil k tebi,
se nad bogastvom tem
in nežno na zglavje belo
legel k tvojim lasem . . .

Janko Glaser.

Večer.

Gospodični Marici S.

Nocoj pa spet čutim tvoj nežni pozdrav,
skozi mrak, skozi noč mi šepče
in nosi mi iz nedoglednih daljav
vse polno sanj blažene sreče . . .

In davni večeri spet pestro žive,
v razkošju kipečem sva sama,
da želje – kot cvetke pomladi – drhte
in večnost krog naju, nad nama . . .

In ti si boginja nebeških krasot,
a jaz sem ti drug, tvoj edini,
kot mimogrede se še čuje grohot
minulosti, dvomov v davnini.

Ivan Albrecht.

Mačeha.

Spisal dr. Ivo Šortli.

Ko je Ana prečitala njegovo pismo, ji je roka omahnila, a brez vzdihovanja je strmela dolgo pred se. Potem je vstala, odšla v kuhinjo k materi in ji molče izročila list.

Mati pa krute vesti ni mogla tako sprejeti. Skraja je le vikala in tudi psovala, potem je glasno zaihtela.

„Ti grdi cigan, ti, — če bi drugega ne bilo, dve leti tvojega življenja ti je ukradel!“ je tarnala. „Koliko si imela v tem času lepih ponudb! Ti si pa le čakala in čakala kakor verna duša. O, saj sem ti tolikokrat pravila, da s temi študenti ni nič: dokler študirajo, jim je dobra taka sirota, potem se začnejo ozirati po denarju. Ti pa le, da on ni tak in da ni tak. Zdaj imaš . . .“

„Kaj pomaga stokati, mama!“ se je hči žalostno nasmehnila. „In kar praviš zaradi tistih lepih ponudb, veš sama, da ni bila nobena zame . . . Tudi če bi ne bila čakala njega, bi mi ne bil šel nobeden teh ljudi k srcu. In kar tako . . . rajši nič!“

„Bog ve, kako še boš . . . Kaj naj te pustim samo na svetu? . . . O, ti grdi — — —“

„Pusti ga, mama! Kar je napravil, je napravil . . . Bog mu daj srečo, — jaz mu gotovo ne bom več na potu . . .“ je vzdihnila hči in je odšla na vrt.

Zakaj čutila je, da ji je vendar neizrečeno hudo. In komaj je bila v utici, ko jo je premagalo . . .

Še nekaj tednov so ji bila lica nekoliko bleda in oči kakor trudne; potem je dobil čisti obraz zopet svojo tiho mirnost in v pokojnih očeh je zopet sijala globokomodra daljna luč.

Tudi mati je polagoma nehala govoriti o tem. Prej bo pozabila ubožica, si je mislila. Zakaj čutila je, da hči tiho trpi . . .

Zadela ju je pa še nova nesreča. Stari nadučitelj, kateri je bil prišel v vas za njunim pokojnim soprogom in očetom, si je bil vzela, samec, le eno sobo od velikega stanovanja in jima prepustil vse ostalo; pa hrano sta mu dajali ter pri

tem celo nekaj prislužili. Zdaj se je oglasilo toliko oženjenih prosilcev in samo eden, gospod Kogoj, udovec z le enim otrokom, da sta se opravičeno bali, ali se ne bo treba umakniti in si iskati še stanovanja drugod. Ali gospa ni držala križem rok in posrečilo se ji je, da je bil imenovan Kogoj, s katerim se je bila že prej vse domenila.

Na slabše sta prišli tako le toliko, da je bilo treba prevzeti šestletnega sinčka novega nadučitelja ne samo v oskrbo, nego skoro že v odgojo. Zakaj nadučitelju zdaj izpočetka cele dneve ni ostajalo časa, da bi se bil sam pečal z njim. No, deček je bil res tako ljubezniv in srčkan, da jima je bil za veselje in ne za skrb. Posebno z Ano sta bila neprestano skupaj in njej je bil malček že čez malo časa kakor bratec, ki si ga je vedno tako želela.

Novi nadučitelj je bil še mlad mož, le nekaj čez trideset let. Vendar pa je bil zelo resen in moški. Učiteljica Zorka, s katero sta bili z Ano nekaki prijateljici, je menila celo, da je pustež prvega reda. Ani se ni zdelo tako. Zorkino glasno govorjenje in smejanje jo je čudno vznemirjalo, čim sta bili le nekoliko časa skupaj. Tako ji je bilo, da jo je težko pričakovala, a skoro ljuta ploha njenih besedi ji je vselej iznova zbudila potrebo po počitku. Saj je bil tudi mali Slavko nemiren in kričav; toda njegova živahnost je bila nekaj čisto drugega in ji je dobro dela kakor vršenje dreves ali šumenje valov in kakor vse ono, kar je bilo v skladju s temi tihimi travniki in šumami, harmonično oživiljenim s ptičjim petjem in žgolenjem, pozvanjanjem čred in daljnim ukanjem koscev. Zorkina živahnost pa je bila v to skladje, rezala vanj in ga drobila. Pa tega ona sama še občutila ni. Da, ker je ležal ves ta tihi svet popolnoma izven nje, je občutila celo potrebo, da ga uprav ona oživi z glasnim in naglim govorjenjem, s smehom, petjem, s čimerkoli. In ker se ji je zdelo, da je je same premalo proti toliki ogromnosti, je nezavedoma iskala poma-

gačev, zaveznikov. In zato so ji bili taki mirni in tihi ljudje ne samo nepotrebni nego celo nasprotni, ker so to zoperno tišino še sami krepili in podpirali. In ker je Ana vse to čutila in s srcem razumela, se ji Zorkina sodba o Kogoju ni zdela čudna, za njo samo pa še manj merodajna.

Celo vedno bolj ljubo ji je bilo, če je nadučitelj v zadnjem času čim pogosteje proti večeru prisedal k njej, ko je na klopici pred hišnimi vrati pletla ali šivala in se je otrok sam ali s tovarišiji lovil po vrtu. In ko je končno razumela, kako namerava, ji je bila misel samo prijetna. Tako bo potem dan za dnem sedela tu na ti klopi in se ji ne bo treba bati, da jo bo kdo preganjal in tudi ne čutiti, da je takorekoč le po milosti tu. In gori bo opravljala mati svoje posle, in vse bo kakor doslej. In tudi deček se bo igral prav tako tod okrog . . . In če dobi nekoč malega bratca ali sestrico, bo tem slajše uživati to njihov igro . . .

Zato se je prav začudila, kako se je materi stemnil obraz, ko ji je prvič namignila. Kaj bi tu ne bilo prav?

„Mačeha boš!“ je temno odgovorila mati.

„Mačeha! Pa saj to ravno hočem! Pokazati hočem, kaj je lahko tudi mačeha otroku!“ je vzplamtela. „In komu mačeha? Ali ni zdaj Slavko že, kakor da mi je najmanj brat? Pa mi bo tudi še sin!“

„Sin ti ne bo nikoli! Dovolj bi bilo, če bi ti ostal brat. Pa ti še to ne bo, če boš imela svoje!“ je počasi in mračno govorila mati in še bolj hitela s svojim pomivanjem.

Hči je nevoljna in žalostna in čudno oplášena odšla nazaj na vrt. Zakaj ji mati svojih pomislekov ni povedala drugače, če jih je že morala imeti? Razgovorili bi se bili, ona sama bi jo bila o vsem izprašala, še ugovarjala bi le zato, da bi tem več izvedela in potem pretehtala in premislila. Tako pa je bilo, kakor da so se mahoma in za vedno zaprla v ti stvari vrata med njima. Zakaj niti ona, niti mati ne bosta več začeli o tem govoriti. In tako si bo zdaj sama šebi prepuščena pripravljala svojo usodo. In vendar mora imeti mati razloge za te svoje trpke besede. Za njimi se skriva ena onih težkih življenskih ugank, ki jih človek slutiti na vseh straneh, čeprav preže še tako čudno daleč, a obenem blizu za griči . . . Čudno, — če bi si hotela napraviti novo obleko, bi se pomenile do zadnje gube in zadnjega gumba, in lahko in prijetno in prijazno bi

tekla beseda, — zakaj stopi v tako težkih rečeh ta tujina celo med one, ki so si najbližji? Spomnila se je očeta, njegovega prijaznega, tako čudno mirnosvetlega in širokega lica med gosto črno brado s tistimi toplo v srce prodirajočimi očmi; in ostro jo je zbolelo, ko se ji je prikazal zdajci na istem mestu njegov že nekoliko sesedli grob. A vse to je bilo brez vsakega očitjanja do matere, — samo v tem je bila grenkost, da bi bil oče vsem pokazal mehko pot iz srca v srce . . .

S skoro brezčutno resignacijo se je prepustila usodi. Da bi ji kdo mogel povedati, zakaj naj se bori proti njej, prepričati jo, vzbuditi ji ta odpor, samo bi se napravilo, da bi onemu mirno rekla ne. A tako so ji počivale roke mrtvo v naročju in zgodilo se bo brez nje, kar ji je namenjeno. Zakaj vedela je, jasno je videla, kako bo, ko pove nekega dne materi, da je odločeno. Mati bo ponovila iste besede, tudi če bo govorila malo druge, toda tiste ne bo vmes, ki bi je bilo pol dovolj, da bi jo potegnila nazaj, mogoče od jezera bridkosti in grenkosti, ki mu stoji nevede na bregu, s poti okrog in okrog njega, ki je do smrti ne bo konca, kakor jih je videla že toliko hoditi po njej in kakor je sama spremljala po njej rajnko sestro, dokler se ni sirota z grenko-zadovoljnim nasmehom zgrudila . . .

2.

Z resno prijaznostjo ga je sprejela, ko je prišel pod noč iz vasi in sedel k njej.

Pogledal ji je v oči in molče prijel njeno roko. Tako sta dolgo sedela in molčala.

„Časih mi je tako težko — —“ je tiho začel. „Časih mi je tako težko, da bi se razjokal. Ampak ne iz jokavosti . . . tudi ne po kom in po čem . . . Nego razjokal bi se, prav dolgo dolgo in globoko, da bi se mi splala vsa ta strašna teža s srca . . . In ti, Ana, ti me delaš še posebno žalostnega . . . kakor da se mi je ločiti od sestre ljubljene, ki me zdaj zapusti, če pomislim, da boš morebiti v kratkem moja . . . In hotel bi da bi bilo med ljudmi še nekaj drugega nego to, kar omenjamo zakon . . . kaka drugačna vez . . . Tako, veš, da bi te ne mogel nikdar več izgubiti, a bi vendar ne bila moja žena . . . Nekaj kakor nekako pobratimstvo ali posestrinstvo bi morali ustvariti . . . Samo otroku da bi lahko rekel: „Poglej, to je zdaj tvoja mamica, za vedno . . . In odslej bo vedno pri nas . . .“ Ampak potem vendar zopet mislim, da je ni več ženske na svetu, ob kateri

bi čutil tako . . . Ti moja bela, lepa, čista sestrica!“ je zadržtel naenkrat in ji je burno poljubljal obe roki, glavo sklonjeno globoko nad nje.

Počasi mu je vzela desnico in mu je šla z levico čez lase.

„In vendar se bojim . . . se bojim, da me ne boš prav umela,“ je povzel, ko se je bil zravnal. „Bojim se, da porečeš: „Kaj bi s tem smešno žalostnim patronom?“ . . . Ah, saj nisem žalosten. Ali pravzaprav: v moji žalosti je toliko globoke sreče, toliko tihe sladkosti . . . Žalosten sem, a ne nesrečen . . . A bili so tudi časi, ko sem bil nesrečen brez žalosti . . . In dolgo dolgo časa nisem bil ne srečen, ne nesrečen, ne žalosten, ne vesel, in kakor mrtev . . . Šele kar poznam tebe, se je ta siva megla okrog mene dvignila in je vse kakor belo cvetje na črnem baržunu . . . Ali ne tako, kakor pravijo: „do nebes vriskajoč in do smrti potr,“ to je: zdaj eno, zdaj drugo; nego vse je hkratu . . . Tako čudno me kliče in vabi življenje; vse tisto pa, kar je za mano, me temno gleda iz daljine, ah, tako še bližnje daljine . . . Očita mi, mi kaže s strogim prstom nazaj na mrtvo pot, ki sem jo hodil doslej. In če se nenadoma ozre moj otrok vame, mi je, kakor da vidim ta trdi ukaz tudi v njegovih očeh . . .“

Ustavil se je . . . In prestrašen je spoznal, da se tako sam predaja onim neusmiljenim močem tam za seboj . . . Tudi ona jih bo zdaj videla in se jih bo prestrašila . . . Zakaj čisto natanko je že čutil, da ni ona od ljudi, ki sami hodijo svojo pot in lahko še druge vodijo s seboj . . . Ali prav zato bi se lahko zgodilo, da bi v očeh oblasti, ki vodijo njega, videla zapoved, da se jim ne bliža in da prepusti njega samemu sebi in njim.

In res je zdaj počasi izpregovorila:

„Tudi jaz se otroka bojim . . . Ne otroka . . . nego mama mi je danes rekla čudno besedo, ko sem ji povedala . . . „Mačeha boš!“ je rekla in nič drugega . . . Kaj je to — mačeha?“ . . .

Povesil je glavo in je molčal.

„Vse popoldne mi je šlo to po glavi, pa ne morem priti do dna“, je povzela. „Nikdar nisem prej premišljevala o tem . . . Poglej, Slavko mi je bil doslej vedno kakor mlajši bratec, čisto natanko tako, — če bi danes umrl, sem si rekla, bi ga sama oblekla kakor bratca in bi prav tako jokala po njem . . . Zakaj bi stopilo naenkrat nekaj med mene in njega, če bi mu imela biti še vse več? Kdo je izmislil to grdo, to hudobno besedo: mačeha, da človeka mrzaj pretrese, če se ji približa?

Povej ti, — ali mi moreš ti razložiti, zakaj me je groza še same pred seboj, če se zagledam, kako bom tudi jaz . . .“

Počasi se je dvignil in počasi je rekel:

„Tudi jaz nisem še nikdar mislil o tem in tudi jaz ti ne vem odgovora kar tako . . . Ampak obljubim ti, da bom poskusil premisliti do dna . . . Samo tako mi je že danes, da se mi zdi še beseda mačeha kakor nova beseda, vsa sladka in ljuba, če pogledam v tvoji tihi, ljubi, čisti obraz, In ker sem to čutil tako od vseh začetkov, ker sem vaju videl neprestano skupaj, tesno drugega ob drugem vajina obraza, tvoj in mojega otroka, in nikdar tvojega brez njegovega, mi je tudi nova beseda brez strahot. Samo preveč čudno, preveč sreče se mi je zdelo, da bi bil že kar prvi ženski obraz, ki sem ga zagledal, ki so skrili njenega pred menoj, da bi že kar za prvim ovinkom našel, česar bi si ne bil nadejal najti nikdar več, — samo to mi je bilo preveč podobno snu in se nisem upal nikdar prav verjeti . . . In zato se mi zdi zdaj tako naravno, ko je, kakor da se zopet odmika, pogreza v nič . . . Ampak vsa groza nad tem, me ne bo zadrževala, da bi ne poskusil pogledati v temo in izslediti v njej grozno glavo. Meduzino glavo mačeha . . . Če je . . . In če se mi odkrije, ti brez ozira na vse drugo povem . . . Ali mi zaupaš, Ana, ali mi zaupaš tako kakor . . .“

Počasi je vzdignila svoje velike oči vanj in brezkončna vera je sijala iz njih. In dala mu je obe roki in je rekla:

„Zaupam ti, kakor le more duša duši zaupati!“

3.

Nadučitelj Kogoj je preživel tisto noč težke ure. Hotel je razrešiti to stvar, kakor da nima ž njo prav nobenega posla: razrezati najprej vse vezi, ki so vodile od njegovega srca tja, postaviti se s temnim obrazom in strogimi očmi pred uganko in izreči potem rabsodbo.

Vse tiste trpke pripovedke o mačedah iz prvega detinstva so šle mimo njega in celo stare gozdne čarovnice so se mešale vmes; iz življenja in čitanja so mu vstajale zlobne mučiteljice nedolžne dece pred spomin; ali tam na oni strani, kamor so misli vedno iznova uhajale, je stala klopica, na njej je sedelo mlado dekle in njemu na kolenu njegov sinček, veselo se smejoč in z obema ročicama njej krog vratu . . . In polne usmiljenja in dobrote so bile dekletove velike oči in gladki

obraz poln milobe. Taka je bila rešitev te težke uganke o mačehi . . .

In kakor so mu bile zbegane oči, ko je prisedel drugi dan k Ani na klop, upiral jih je vendar mirno v njen obraz in se ni bal srečanja z njenimi.

„Kakor da hočem zakriti solnce, je bilo vse moje delo“, ji je rekel z mirnim nasmehom. „Celo jato hudobnih čarovnic sem pognal pred njegov jasni obraz, — ko sem pogledal zopet tja, je že sijalo visoko in čisto kakor prej. Zakaj zate ne veljajo ti mračni zakoni, zakoni teme, solnce moje, ne morejo veljati. Če še ni bilo izjeme, in vendar so bile, — boš ti izjema, Ana. Mirne vesti zate, za otroka in zame, ti rečem: Bodi mu mati!“

„Tudi meni je tako! In prav take mirne vesti, ti dam roko!“ je prikimala in mu je iztegnila desnico.

Ko je potem povedala materi, — je ni doletelo nobeno očitjanje več. Komaj da je žena zavzdihnila.

„Kakor misliš, otrok moj!“ je rekla. „Dober človek je in pošten. In vem, da ni iz norčije, če se je odločil. Bog daj, da bi se nikdar ne kesala! Kar se pa otroka tiče, je vsaj to dobro, da ima po materi, kar mu bo treba, in da ne bo pobiral iz skledе vajinim, če vama jih Bog da.“

Zopet so Ano te zadnje besede čudno zazeble. Ali bi ne bila ista skleda za vse, tudi če bi oni ne imel svoje? . . . Ali bo res sedel že prvi dan kakor gost in tujec ob njej? Ali so res tako neizprosno trde postave življenja? Ali tako se ji je zdelo, da veljajo vse te postave vendarle samo tako počez in da morajo biti še poti mimo njih. Zakaj ljudje so v svoji splošnosti hudobni in v dobroto premalo verjamejo, da bi dali besedo še tej. Tudi ona ne bo prevrnila zakona o mačehah — samo eno bo pokazala, ki ni, kakor jih je bilo tisoče pred njo in jih bo za njo: izjemo!

In vendar bi jo bilo morda iznova prestrašilo gostobesedno presenečenje in nato glasno začudenje prijateljice Zorke, da ni vedela, koliko le dobro skrivane zavisti je bilo v teh besedah. Zakaj zdaj ji je bilo šele popolnoma jasno, da se je tudi Zorka nadejala . . . In le toliko večjo vrednost je dobil ženin v njenih očeh . . .

Izvršilo se je potem vse tako brezšumno in preprosto, kakor je bilo po njenem in njegovem srcu. Radostno je zaploskal Slavko z ročicama, ko mu je atek povedal, da bo gospodična njegova nova mama.

4.

Deček je hodil že v šolo, in oče je letos nalašč prevzel prvi razred, da bi imel njegove prve korake pred očmi. In kakor je pričakoval, je kazal malček res nenavadno razumnost.

In tako so tekli mlademu paru dnevi mirno in čez vse prijetno. In Anino srce se je čim nežnejše oklepalo otroka, kakor da mu je hvaležna za njegov del na tej lepi sreči. Zakaj popolnoma je razumela moževe besede. „Če nismo mi odrastli dobri, smo le glumci, ker si s svojo hudobijo tudi sami grenimo življenje, — dober otrok pa je dar božji. In če mu vračamo njegovo dobroto, mu je pravzaprav ne plačujemo, ko niti ni njegova zasluga, nego Bogu samemu se zahvaljujemo zanj in njemu vračamo svoj dolg v otrokove roke . . . Posebno če sirota nima matere in je podoben enemu tistih drevesc, ki so prenešana s svoje žarke domovine v cvetličnjake na sever ter prežive tam vse dneve morebiti v voljni toploti, a za vedno ločeni od svojega edino osrečujočega solnca.“ Čudno grenko so jo bile zadele te besede, uprav ker so bile povedane tako preprosto in ni bilo nobene osti v njih in tudi ne nobenega nauka. Ali ravno zato tudi se je potem v njenem srcu oglasilo še čisto usmiljenje in vzkipelo v novo, tiho, a trdno obljubo, da bo temu ubogemu drevescu dajala vsaj luči, če mu že vse toplote ne bo mogla dajati . . . In ker se je tako ljubo obračalo k njej, se ji samo iztegalo vse iščoče naproti, ga je skoro burno oblivala z vsemi lepimi žarki iz svojega srca . . . In je natančno občutila vso to njih lepoto; zakaj ni je bilo hinavščine v njenih prsih niti proti sebi sami in se je tudi zavedala tega čudnega, skoro strastnega valovanja svojega drugače tako brezstrastnega srca . . . In imela je to valovanje za znake vstajajoče materinske ljubezni do tega ljubkega malega bitja . . . In z radostnim hrepenenjem človeka, na rosni planjavi stoječega, je čakala, da stopi solnce izza gore . . . Zakaj pričakovala je, da bodo žarki potem nad vse silni in taki, da omamijo to razpokajočo se dušico in da stoječa vsa zlata v njih sladkem objemu, še čutila ne bo, da leži na tem zlatem traku iz srca v srce na sredi temen in težek grob in da gre trak sam iz luči skozi temo v luč, kakor pretrgan po tem črnem holmcu, pretrgan, zlomljen, zatemnel in na tej strani že ves slaboten, zasenčen in bled . . . Take nade je tkalo njeno plemenito srce, lastne dobrote pijano; in že se je videla tam daleč na sredi življenja, ko

bo iz dečka zlahoten mladenič in mu poreče s sladkim in le proti ljudski nespameti rahlo porogljivim nasmehom, njemu in svetu: „Poglejte me — mačeha sem bila!“

Take lepe nade je tkalo njeno srce. In tako svetla je bila slika, da ni videlo drugega to njeno lepo srce. Pod njim pa je tkala natura novo življenje . . .

Stresla se je, ko je začutila. Tako nepričakovano je bilo prišlo, da se je z obema rokama prijela za glavo in da je dolgo gledala brezizrazno pred se . . . In prva misel, ko so oči spet zagledale svet, je bil njen mali ljubček . . . In sklonila se je nad novo bitje in mu je izpregovorila prvo plaho prošnjo: „O, kaj ne da boš imelo malega bratca rado, siroto, ki nima mamice . . . Kaj ne, da mu je ne boš vzelo . . .?“

Ali ne, samo usta so bila hotela reči: „— ne boš vzelo zase vsega mojega srca?“ . . . Zakaj srce se je bilo že prestrašilo in ni hotelo naprej . . . Kakor da se je bila dvignila mala ročica iz vseh globin in se dotaknila srca in ga vzela brezobzirno in trdo za večno v svojo in edino pravo posest.

Tam je sedela in se ni premaknila. Delo ji je pozabljeno počivalo v naročju, kakor nepopisna in nerazumljiva skrivnost se je zdela sama sebi in same sebe jo je bila groza . . . Mati! . . . Plaho si je šla čez telo in roke so se ji zbale . . . Pokleknila bi bila, se zahvalila navzgor ali pa tja nekam pred se . . . ali pa bi se bila zgrudila in zaplakala neskončne tesnobe . . . Ali vse telo je bilo trdo in težko . . .

Zunaj je začula korake. Mož in otrok sta prihajala iz šole. Ko je priteknel deček v sobo, se je zganila. A že je bil pri njej in jo je z obema ročicama objel. Njegov obrazek se je dolgo tiščal njenega in dobro ji je dela njegova mehka toplota. Potem ga je počasi prijela za glavico in ga je pogledala, kakor da tehta, sodi . . . Stisnila ga je k srcu, in srce mu je tiho govorilo: Ne boj se, sirotek! Branila te bom . . . In če bom imela tega, ki prihaja, na srcu, vsaj za ročico te bom držala! . . . Samo usmiljenje je je bilo, samo usmiljenje . . .

Ko je prišel mož, je poslala otroka k materi v kuhinjo. Potem ga je potegnila k oknu, mu je ovila desnico okrog vratu, naslonila mu glavo na prsi in je tiho povedala. Ni mu hotela gledati v obraz . . . ni hotela prežati vanj in iskati po

njem v tem velikem trenutku . . . In ni hotela vedeti, zakaj se je ves zganil . . .

Ali že jo je njegova roka tesneje pritisnila. In potem jo je prijel mehko za glavo in ji vzdignil obraz k sebi. Mehak nasmeh mu je igral okrog ustnic in v očeh mu je igralo več šegavosti nego drugega.

„Kdaj sem jaz že to vedel! Samo reči ti nisem hotel. Preveč lepo se je vse razvijalo in pripravljalo v tebi . . . Hotel sem pa tudi, da tvoje ljube, zlate roke najprej pripravijo mehko posteljico ubogemu Slavčku in nisem mogel, da te motim pri tem . . . Saj ti še ne veš, kako čudovita si, ti moja, čudovita — neverjetna ženica.“

Preveč sladko ji je bilo pri srcu in ves moker solzâ je bil pod njegovimi poljubi njen obraz. A v vseh sladkostih je klicalo srce le eno: O, ljubezen, o sladkost te ljubezni! Vse, vse vas ovijem z njo, ki ste moji! . . . In toliko je vam dam, da se boste potapljali v njej in da ne boste vedeli, kdo je bolj moj . . . In da tudi sama ne bom vedela. O Bog, daj mi moči, da bi je vrelo celo morje iz mojega srca in da bi bila blaznost kakor sredi morja, če bi kdo vprašal: do kod je moje in kje ne več! . . .

5.

Ves ostali čas je bil izpolnjen s pripravljanjem na prihod novega bitja. No, po svoje se ga ni nobeden bolj veselil nego Slavček. Povedali so mu, da so mu naročili bratca ali sestrico, kar laže pošljejo, ampak da je silno daleč in da ga še dolgo časa ne bo. Toda če pojde vse po sreči, bo pred Božičem že tu. In odtlej skoro ni bilo drugega pogovora med mamico in njim, nego kak bo ta novi bratec ali sestrica, kako dolg, — recimo: koliko pedi? — kako bo vokal, — kakor malo mače, ne? — in kako bo potem, ko bo jecjal prve besede in bo poskušal hoditi.

Mladi materi je bila zdaj dvojno ljuba dečkova družba. Zakaj prvokrat v življenju ji je bilo, da ni bila rada sama; in mož ni mogel biti vedno pri njej. Mati pa je imela neprestanega posla: Odkar se je čutila na svojem, je bila zaredila toliko same perutnine po dvorišču, da ni prišla do miru.

Pred začetkom novega šolskega leta je povedal soprog gospe Ani, da mora vsaj za teden dni na Slavčkovu posestvu. Ko ni maral dati v najem, je imel le oskrbnika tam doli in vsako leto je šel pred jesen na obračun in pregled.

Letos je hotel radi žene opraviti pismeno, pa ni bilo mogoče, ko ga je prijatelj opozoril, da ni vse v redu. In tudi najboljšega vina in drugih pridelkov je hotel pripeljati s seboj.

Tako sta ostala mačeha in otrok ves teden sama s seboj. In njene groze so se radi mozeve odsotnosti še povečale in bile take, da skoro ni za hip ni pustila dečka od sebe. In tako ji je bilo, da ji je zdaj edini varuh in čuvaj ne le pred temi silami in tesnobami, vstajajočimi neprestano iz strahu pred urami, ki so se bližale bolj in bolj, nego pred tem neznanim bitjem samim, ki ji je imelo prinesiti morda še neznanih slasti, a morda tudi strašno smrt... In če je dečka v takih najtesnobnejših trenutkih tesno stiskala k srcu, ji je bilo kakor da sta zvezana in zavezana proti vsemu, tudi proti onemu neznanemu... In zopet in zopet si je obljubljala, da mu ne bo tega nikdar pozabila... Oboroževala se je proti nečemu, kar bo znabiti vendar stopilo med njega in njo...

Točno določeni dan se je vrnil soprog in tri dni pozneje se je pričela šola. „Zdaj bi ne bilo več dobro za otroka, da se navadi samo mene, — letos ga izročim gospodični Zorki“, je rekel.

In skoro še z večjim veseljem je hodil deček zdaj v šolo. Bilo je tudi zanj nekaj novega, da nima opravka samo z očetom.

Nekega dne pa je prišel otrok čudno zamišljen domov. In pri obedu je začel sam od sebe:

„Ali veste, kaj nam je danes pripovedovala gospodična? Kakí siromaki da so otroci, ki nimajo več prave mame.“

Gospe Ani je padla žlica iz roke. Gospodu pa se je stemnil obraz in skoro jezno je vprašal:

„No, in potem — — —?“

„Potem je rekla gospodična, da pridejo v hišo mačeha in da so vse tako hudobne in da mučijo uboge otroke. Ampak moja mamica mene ne muči... Zakaj pravi gospodična to?“

Oče je pogledal ženo in taščo. Ta je zamišljeno kimala pred se, kakor bi hotela reči: „Saj sem vedela, da ne bodo dali miru!“ Žena pa je vsa bleda nepremično gledala na krožnik pred seboj.

Tu pa se je soprog naenkrat tako hudo razsrdil, da je morala misliti najprej le na to, kako ga bo nekoliko pomirila. Zakaj bil je hude jeze, kakor večina dobrih ljudi. In je bilo tudi

to: hudobijo na lastno korist, je rekel, da je vedno razumel, da takorekoč upošteval, malodane spoštoval, ali hudobija, ki deluje samo radi same sebe in iz same sebe, ta mu je uganka. Zakaj to da je pravzaprav šele prava hudobija! Kake razloge bi le mogla navesti na primer ta ženska za svoje podlo ravnanje?

Ah, torej res še niti slutiti ne! se je veselo storilo mladi ženi. In ta njegova — rekla bi — nedolžnost jo je mahoma spravila zopet v dobro voljo. In pod vplivom te vednosti je spoznal končno še on, da se res ne izplača toliko razburjati. In tudi glede tega ga je pregovorila, da bo ona sama opravila z nasprotnico.

„Ampak moja dobrota in prizanesljivost je zdaj vseeno pri kraju!“ je trdno rekel.

„Proti temu nimam ničesar! Tudi jaz ji danes pokažem, da sva končali!“ je pritrdila ona in je vstala, da bi šla na vrt, kamor je zahajala učiteljica pred poukom vsak dan.

* * *

Toda gospodičini odgovori, ko se je otesla prve zadrege, so bili prav taki, kakor jih je pričakovala — vsled te prvotne zadrege le še bolj trmasti, da bi bili videti tehtnejši: učni načrt in tako.

„Ah, ne loviva se, ljuba Zorka!“ jo je s prijaznim glasom ustavila Ana. „Učni načrt in predpisi so eno, srce je pa drugo. Malo bi veljal človek, ki bi mu bile postave vse in bi ne znal ali ne hotel časih najti onih mehkih poti, ki vodijo mimo na vrt dobrote in ljubezni. Ne vem, kako moreš, če te gleda tak sirotek skoro z grozo v očeh... tak, ki ima vsaj to srečo, da je našel mačeho, ki se trudi, da bi bila mati... Zakaj mislim, da mi boš to tudi ti priznala... Ti pa greš in mu kažeš: „Tista ženska tam nosi na čelu znamenje in ne zaupaj ji niti če te z dobrotami obsipa! Zakaj kmalu pride dan, ko ji zdrkne krinka z obraza...“ Tako nekako vsaj si rekla, ne? In to je bilo celo najhujše od vsega.“

Zorka je gledala mračno v tla. Zdaj je vzdignila oči in je ono počasi premerila.

„Oprosti, draga Ana, ampak o tem, kaj stoji ali ne stoji v učnem načrtu, se menda s tabo ne bo treba prerekati, čeprav si soproga mojega predstojnika“, se je ostro zasmejala. „Sicer pa: ali nisi vedela prej, da ti pride lahko kaka neprijetna beseda na ušesa? Svet se radi tvoje rahločutnosti ne bo izpremenil. O, to sem videla pa

že drugih stvari: na ulici so vaše ženske hujskale otroka in ga učile, kaj naj reče mačeha doma...“

„Pa si gotovo spoznala njih hudobnost in si si rekla, da — — —“

„In sem si rekla, da bi sama pač za ves svet ne hotela biti mačeha!“ jo je učiteljica naglo prekinila. „Ali nisem dala tudi tebi takrat tega sveta!“

V gospe Ani je zavrelo. Že ji je hotela ostro odgovoriti. Ali premagala se je, tudi zato, ker se je zavedala, da nima dokazov; in še precej mirno je odvrnila:

„Svete bi sprejela samo, če vem, da so iskreni. In nazadnje, kar je za enega, ni za drugega. Jaz sem čutila dovolj moči, da — — —“

„No, potem pa izvajaj tudi posledice iz teh svojih moči!“ jo je ona strastno prekinila in je vstala. Sicer si pa enkrat za vselej prepovedujem, da bi me kdorkoli prijemal zaradi mojih uradnih stvari, dokler jih vršim po predpisih. Jaz nimam tega poguma, da bi hodila po skritih potih mimo njih. In če že prav hočeš vedeti, oziroma če izzivaš, ti povem, da je bilo tudi vse resnično, kar sem govorila. Da, če bi bil ostal otrok sam v hiši, bi se ti bila morda še dolgo let ali pa celo za zmerom posrečila tvoja vloga najidealnejše mačeha tega sveta, ki jo s takim veseljem igraš; zdaj pa, ko imaš dobiti svoje dete, bo kmalu konec ginljivih komedij; še dobro bo, če ga ne boš sovražila, revčka... Zapomni si to! Ampak čas je, da grem v šolo. Z Bogom, Ana!“

Pokimala je skoro prijateljsko in je odhitela. Tudi Ana je bila ob zadnjih besedah vstala in je zdaj gledala visoko vzravnana za njo. Ali niti zbolele, niti ujezile je niso ne te ne druge besede. Celo popolnoma neprisiljeno se je nasmehnila, ko je zamrmrala:

„O, tega veselja ti ne napravim, prijateljica. Zdaj že celo ne!“

6.

Ali v gospe Ani se je bila vendar nehote in nevede izvršila precejšnja izprememba. Preveč trdo je bila udarila med delikatno mrežo njenih iluzij ta težka beseda, ki jo je bil Slavček sam izrekel. Zakaj njeno srce jo je bilo že davno pozabilo in mislilo je, da jo je pozabil tudi svet... Ah, to srce se je bilo že tako globoko pogreznilo v ta sen, in prebuditev v enem samem sunku je bila tako kratka, da je hotelo celo nazaj v

ta svoj sen... Pa ni moglo in ni moglo več... Zakaj en uspeh je le imela prebuditev: zavest, da je bil sen samo prijetna prevara... Predaleč noter je bilo hotelo to njeno srce in pregloboko: hotelo je bilo v misterije... In to njena čustva do tega otroka vendar niso mogla biti, če naj so bila zdrava... In samo zdrava čustva imajo moč dolgega življenja, kakor le zdravi organizmi... Silila in vsilila se je nekam, a vsiliti se tudi srce ne sme, če noče, da mora zopet nazaj... Hotelo je samo toplino, hotelo je vročine; hotelo ni samo radosti, hotelo je slasti; hotelo ni samo ljubezni, hotelo je opojnosti, o-mame... Hotela je dati bitju, ki vendar ni bilo kri njene krvi, meso njenega mesa, dušo njene duše, hotela mu je dati materinstvo samo... Da, in še v trenutkih, ko je zaslutila, da to ni mogoče, da je to namenjeno onemu bodočemu pod njenim srcem, je hotela sklepati kompromise; nikomur ne bo mati v onem čeznaravnem in pri tem vendar tudi živalskem smislu: sestra bo obema. In le s to razliko: temu starejša in resnejša sestra, onemu čisto majhna, čisto otroška in otročja sestra, tako sladko nespametna in smešno prisrčna, kakor bo ono samo...

Razumevala je zdaj čim dalje bolj, da so vse to naperi, skoro grehi proti zakonom narave same... In da tudi ona nima niti od daleč moči, da bi se jim mogla ustaviti. Pa naj pridejo zato, naj jo poplavijo, naj jo vzamejo s seboj!... In sredi te popolne vdanosti in tega brezmočja je prišla njena velika ura...

In ko je mogla zopet misliti, je postavila to majhno stvarico tja pred se na blazino in jo je gledala... In zdaj je vse razumela... Zdaj je videla, je čutila, kar je prej samo slutila... To malo bitje je bilo zdaj kraljič njenega srca, ga je popolnoma prevzelo in mu zagospodarilo. In nobenega razmišljanja in iskanja razlagajočih in ugotavljajočih besed ni bilo treba več: reč je bila brezkončno jasna in preprosta, kakor pri belem dnevu ogledana... Srce ni bilo več kakor inštrument, ki ga od zunaj, takorekoč z rokami naravnaš, da čuti — bilo je čutilo samo... In ko je prišel Slavček zdaj k postelji, je bil samo še ljub gost... In vselej se ji je tako zasmilil, da ga je vroče stisnila k sebi...

„Če bi se namreč kdaj zgodilo, da bi ti, moje lastno dete, ne imelo več mamice,“ se ji je groze stisnilo srce...

Najnovejše o Röntgenovih žarkih.

Odlomek iz moderne fizike. — Spisal dr. Lavo Čermelj.

(Konec.)

Pri nadaljnjem zoževanju špranje, se širijo in se odmikajo interferenčne proge od srednje proge in izginejo končno popolnoma in tudi prvotna slika postaja nejasna in nedoločena. Za kolikortoliko jasno sliko mora biti širina špranje najmanj tolika, kakor valovna dolžina svetlobnih žarkov. Če se pa špranja razširi, se proge primikajo in zožujejo, in končno jih ni več videti. Špranja ne sme torej biti preozka in tudi ne preširoka.

Analogne interferenčne pojave opazujemo pri takozvani uklonski mreži, ki sestoji iz enakih, vzporednih in med sabo enako oddaljenih špranj. Če bi imeli še drugo vrsto vzporednih in na prvi vrsti pravokotno stoječih špranj, torej nekako križno mrežo ali mrežo sploh, bi videli mesto svetlih in temnih ali različnobarvnih prog, svetle in temne ali različnobarvne točke.

Najlepši dokaz, da so tudi Röntgenovi žarki le valovanje etra, bi bili ravno slični interferenčni pojavi. Haga in Wind sta opazila, da je „uklonska“ slika zelo ozke špranje, skozi katero spustimo R. žarke, kakor pri svetlobnih žarkih širša kakor špranja sama in iz razlike širin je Sommerfeld izračunil tudi približno valovno dolžino. Ali pravih interferenčnih slik ni bilo mogoče dobiti. Valovna dolžina Röntgenovih žarkov bi bila mnogo krajša od svetlobnih valov in umetnim potom ne bi mogli nikdar ustvariti primerno ozke špranje ali mreže. Priroda sama pa je ponudila najlepšo mrežo in Lauejeva zasluga je, da jo je znal uporabiti za svoje poizkuse. Vsako telo sestoji iz molekul ali atomov, ki se gibljejo prosto v določeni prostornini. Izračunila se je, kakor že rečeno, ta prostornina in cenil tudi premer posamezne molekule. Pri cinkovi svetlici (ZnS) n. pr. bi znašal po Lanejevi cenitvi 3/3 desetmilijonin milimetra. Valovna dolžina R. žarkov bi bila približno deseti del tega premera. Dimenzije bi bile torej pripravne zlasti, ko bi bilo za te poizkuse popolnoma vseeno, ali je večja prostornina molekule same ali pre-

sledki med posameznimi molekulami, analogno Babinetovemu principu za uklonske mreže: bistvo interferenčnih pojavov ni odvisno od dejstva, ali so ožje špranje same ali presledki med njimi.

Potreboval je torej Laue za svoje poizkuse edinole še telo, kjer bi bile molekule uvrščene v gotovem redu, kjer bi tvorile enakomerno telesno mrežo, ker po matematični dedukciji bi morali biti interferenčni pojavi take mreže analogni onim križnih mrež. Našel je primerno mrežo v kristalih. Označili bi kristale približno tako-le: lastnosti kristalne snovi ne varijirajo od točke do točke kristala; kristalna snov je homogenska; na eni in isti točki so lastnosti navadno različne v različnih smereh, v eni in isti smeri pa vedno enake, kristal je raznosmeren, in ta kristalna lastnost se uveljavlja tudi v pravilni zunanji obliki. Kristali se upirajo kalanju vzporedno posameznim ploskvam bolj ali manj. Sila, ki druži molekule v kristalu, zveznost, je torej tudi odvisna od smeri. Ker se pa pojavljata pravilnost in raznosmernost kristalnega ustroja, tudi v poljubnem delcu prvotnega kristala in tudi že pri onih najmanjših vidnih kristalnih zrnih, ki se iz njih razvije pod primernimi pogoji normalen kristal, sta se prenesli obe lastnosti na molekularno strukturo kristala. Molekule bi bile v kristalih uvrščene po gotovem pravilu, karakterističnem dotični kristalni snovi, bile bi v različnih smereh različno, v isti smeri pa enako oddaljene druga od druge. Ustvaril je tako Bravais že okoli l. 1850. na podlagi atomske teorije kristalne mreže, ki so omogočile umevanje in razlaganje pravilnosti kristalov in njih sestavov. Model molekule in atoma pa, kakoršnega smo spoznali v elektronski teoriji, ne bi razlagal samo zvezne sile, ki združi vse molekule, temveč tudi pravilnost uvrstitve molekul v kristalih.

Laue je združil za svoje poizkuse hipotezi o valovanju Röntgenovih žarkov in o kristalnih mrežah. Razsvetljeval je, če smem rabiti ta izraz

po analogiji svetlobnih žarkov, z Röntgenovimi žarki tanke kristalne ploščice. Prvo špranjo, ki ima prepuščati kakor pri svetlobnih žarkih le ožje žarkovje na uklonsko mrežo, so tvorile debelejšje svinčene plasti, ki so za Röntgenove žarke najmanj prodirljive. Zaslona je nadomestila fotografska plošča. Rezultat je izpolnil pričakovanje. Dobil je Laue pravilne interferenčne slike in sicer ne samo na fotografski plošči pred kristalom, temveč na vseh straneh kristala, torej tudi zadaj. Podal je tudi matematično razlago opazovanih interferenčnih slik, ki pa ni popolnoma pojasnila posameznosti rezultatov njegovih poizkusov.

V tem oziru sta si pridobila največje zasluge Angleža Braggs, oče in sin, ki sta tudi s poizkusi proučevala interferenco Röntgenovih žarkov. Opazovala sta pri svojih poizkusih interferenčne pojave, ki nastanejo vsled odboja Röntgenovih žarkov od posameznih molekulskih plasti. Mesto fotografske plošče pa sta uporabila zaprto celico, kjer se je zrak pod uplivom Röntgenovih žarkov ioniziral: večje ali manjše število ioniziranih molekul je odgovarjalo svetlim in temnim točkam na fotografski plošči pri Lauejevih poizkusih. Modificirali so še metodo poizkusov v prvi vrsti De Broyle, Rohmann in Moseley.

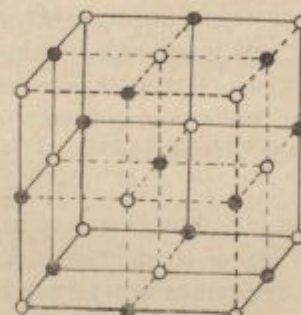
Rezultati dosedanjih poizkusov bi bili na kratko sledeči:

Röntgenovi žarki so kakor elektromagnetni, toplotni in svetlobni žarki transverzalno valovanje etra. Žarki, ki nastanejo iz pojemale hitrosti elektronov, ki naletijo s katode na antikatodo, so neenakšni in tvorijo nekak spektrum kakor bela svetloba, ki je tudi neenakšna in se da razstaviti v različnobarven trak. Valovna dolžina varijira v že prej določenih mejah. Največja do sedaj opazovana dolžina znaša tri stotilijonine milimetra. Ostane torej še precejšen presledek med najkrajšimi ultravijoličastimi žarki in najdaljšimi Röntgenovimi žarki, ali vsled precejšnje sorodnosti obeh smemo upati, da se bo kmalu premostil tudi ta presledek. Gotove valovne dolžine pa so v omenjenem spektru posebno izrazite: odgovarjajo samosvojemu žarkovanju antikatore, žarkom, ki jih izžarevajo elektroni antikatore, ko zanihajo pod učinkom katodnih žarkov.

Na drugi strani pa se je povzpela hipoteza o molekulskih mrežah v kristalih do dejstva. Molekularna struktura kristalov se da fotografirati. Bravaisove kristalne mreže so pridob-

bile na vrednosti in služile bodo za boljše umevanje in razlago fizikalnih lastnosti kristalov, sicer pa so se morale deloma modificirati. Po Bravaisu bi morale biti n. pr. pri najbolj somernem sestavu, ki ima za osnovno telo kocko, molekule na vseh ogliščih in v središču kocke, po rezultatih navedenih poizkusov pa odpade molekula v kockinem središču, zahtevajo se pa molekule v središču posameznih kockinih ploskev.

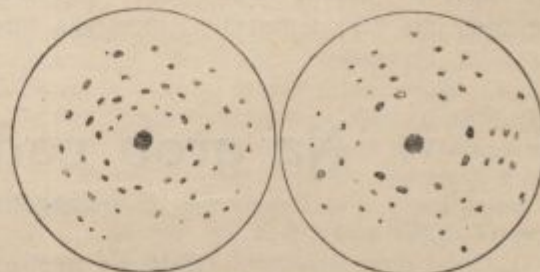
Pri kamneni soli, ki sestoji iz natrija in klora in ki pripada omenjenemu kristalnemu sestavu, tvori vsaka prvina zase slično kristalno mrežo, vraščena pa bi bila ena mreža v drugo. (Glej sliko 3.)

Slika 3.

Pri kalcitu, kalcijevem karbonatu (CaCO_3) bi bila omenjena kocka stisnjena v smeri ene kockine diagonale, liki kalcitov romboeder. Kalcijevi atomi bi tvorili zase svojo mrežo in ravnotako ogljikovi, slednji pa bi bili še obdani vsak od treh kisikovih atomov. Govoriti smemo torej le o atomskih mrežah, in ne o posebnih molekulskih mrežah.

Interferenčne slike na fotografski plošči so seveda karakteristične za vsakega izmed sedmih možnih kristalnih sestavov in so odvisne tudi od smeri upadli: Röntgenovih žarkov napram posameznim kristalnim osnicam in bodo zato najlepše služile za določanje smeri kristalnih osnic ali tudi kristalnega sestava v dvomljivih slučajih. Sliki 4 a in 4 b predstavljata interferenčne slike pri cinkovi

Slika 4 a in b.

svetlici (ZnS), ki kristalizuje v istem sestavu kakor kamnena sol. Za sliko 4 a so upadali Röntgenovi žarki pravokotno na kockino ploskev, torej

vzporedno četverosomerni osnici, za sliko 4 b pa v smer kockine diagonale, torej vzporedno trosomerni osnici.

Ali tudi kemiji so se odprle nove poti. Že omenjena razvrstitev atomov pri kemično sestavljenih kristalih bo pojasnila in precizirala pojem molekule v trdnih telesih. V kristalni mreži diamanta, ki je čist ogljik, čegar atomi pa tvorijo komplicirane molekule, je vsak atom obdan, kakor kažejo tozadevne interferenčne slike, od štirih drugih enako oddaljenih atomov v obliki tetraedra, slično kakor si predstavlja tudi organska kemija četverovalenco ogljika.

Slične enostavne mreže kakor kamnena sol (natrijev klorid) pa imajo tudi sorodne soli, ki kristalizujejo v istem sestavu, kakor kalijev klorid, kalijev jodid ali kalijev bromid. Interferenčne slike bi bile slične, le posamezne točke bi bile pri različnih prvinah bolj ali manj izrazite. Učinek posameznih prvin je namreč premo sorazmeren atomski teži: čim težji je atom, tem močnejše je odbito žarkovje. Bromova mreža bo torej dvakrat, jodova celo trikrat tako močno učinkovala kakor klorova. Pri kalcijevem kloridu, kjer imata obe prvini približno isto atomsko težo, bodo vsled interference izpale gotove točke na sliki, pri natrijevem kloridu bi bile le deloma obledele, pri kalcijevem bromidu, kjer je razlika velika, pa bi ostale skoro popolnoma nespremenjene. Imamo torej v interferenčnih slikah novo metodo za določanje relativne in morda celo absolutne atomske teže.

Molekularna struktura kristalov se da fotografirati in verjetno bi bilo, da moremo tako opazovati tudi vsako njeno spremembo pod učinkom različnih vplivov. Po kinetični teoriji se molekule v tvarini neprestano gibljejo: toplota ni nič drugega kakor energija tega gibanja in vsako pospeševanje hitrosti tega gibanja se pojavlja na zunaj kakor povišanje temperature. Pričakovala se je torej pri višji temperaturi premera spre-

memba interferenčnih slik. Ali tozadevni poizkusi niso imeli popolnega uspeha: interferenčne slike so bile le v gotovih slučajih manj jasne in točne. Morda je toplotno gibanje celo v razmerju z molekulami preveč neznatno.

Analogne žarke, kakor smo jih spoznali v kanalskih, katodnih in Röntgenovih žarkih, izžarevajo gotova telesa, takozvane radioaktivne snovi, v prvi vrsti radij sam, že pod navadnimi pogoji. Razločujemo pri njih tri vrste žarkov, ki jih označujemo z grškimi črkami α , β , γ . A-žarki so pozitivno naelektrjeni, imajo maso vodikovega atoma in odgovarjajo tudi drugače kanalskim žarkom. B-žarki so negativno električni in spominjajo na katodne žarke, le njih hitrost je navadno večja kakor hitrost katodnih žarkov. Γ -žarke pa, ki jih je odkril Villard, primerjamo lahko z Röntgenovimi žarki: grede kakor ti skoz trdna telesa in magnetno polje jih ne odklanja. Skušal je Rutherford dobiti z γ -žarki analogne interferenčne pojave kakor Laue z Röntgenovimi žarki, ali z negativnim uspehom. Bržkone je njih valovna dolžina še krajša kakor ona Röntgenovih žarkov. Leta 1914. se je začel baviti s tem vprašanjem W. Friedrich na dunajskem zavodu za raziskovanje radija; s kakšnim uspehom, mi ni znano. Izbruhnila je vojna in inter arma silent musae.

Ali upajmo, da bo skorajšen mir zopet omogočil in pospešil nadaljno skupno delovanje vseh narodov, saj je še med vojno podelila švedska akademija Noblovo nagrado za l. 1914. Nemcu M. Laueju. za l. 1915. pa Angležema Braggs, očetu in sinu, za njih uspešno delovanje na istem znanstvenem polju, za odkritev in razlago interferenčnih pojavov pri Röntgenovih žarkih. Znani nemški fizik M. Planck pa zatrjuje kot zastopnik nemških učenjakov v nekem pismu na očeta elektronske teorije H. A. Lorentza v Haarlemu, da so polja duševnega in нравnega življenja, ki so vzvišena nad vsakim narodnim bojem.

Na grob padlemu prijatelju.

Dragotinu Marčinku.

Zalij na grobu, dragi, mi cvetove,
a ne žaluj, ker znaj: ni daleč dan,
ko žgalo solnce bo na rože nove:
iz te rastoče, preko tvojih ran.

Janko Glaser.

Listek.

Grafenauer Ivan: Kratka zgodovina slovenskega slovstva. I. Od začetka do marčne revolucije. V Ljubljani, 1917. Založila Katoliška bukvarna. Tiskala Katoliška tiskarna. (IV) — 160 str. Cena 3.40 K.

Pisca obširne zgodovine novejšega slovenskega slovstva je zamikal — tako se zdi — nekak obračun z dosedanjimi rezultati v našem raziskovanju starejše dobe; k temu so še pristopili zunanji vplivi (pričakovanje občinstva in potrebe šole); vse skupaj je storilo, da smo dobili ta pregled našega starejšega slovstva. Tako imamo od Grafenauerja sicer ne enakomerno obdelan, a vendar celoten „kurz“ naše literarne zgodovine nekako do leta 1868. Kdor pa bo vzel „kratko zgodovino“ v roke in jo čital s pričakovanjem, ki mu ga je zbudila njegova zgodovina novejšega slovenskega slovstva, ta bo nekoliko razočaran. Glavni vzrok tiči v različni zasnovi obeh knjig; kar je Grafenauer v novejši zgodovini lahko obravnaval na široko, to mora v kratkem pregledu stisniti, označevati s kratkimi posnetki, večkrat samo z eno besedo, ki pove poučenemu dovolj, nepoučenemu pa nič. V novejši zgodovini dobimo pestro, živo sliko duševnega življenja pri nas, ta kratki pregled pa je po večini samo kompendij, dobrodošel dijakom srednjih in visokih šol. Onim ljudem, ki v zgodovini slovenskega slovstva čutijo utripanje slovenskega srca, ki vidijo ves stoletja trajajoči napor, priti naprej in više, ki torej čitajo zgodovino svojega slovstva (ali bi jo vsaj radi) ne samo z intelektualnim užitkom, ampak s toplim srcem in naravnost estetsko naslado, takim ljudem ta kratka zgodovina ne ve povedati mnogo. Tega je krivo dejstvo, da se je Grafenauer vse premalo znal otresti raznih tradicij, ki kakor môra tlačijo našo literarno zgodovino in nje pisce.

Pisec literarne zgodovine si mora biti na jasnem, kaj mora pisati in česa ne sme. To velja v prvi vrsti za njegovo razmerje do „občne“ zgodovine. Iz nje sme vzeti samo najpotrebnejši okvir, opisati pa mora v prvi vrsti one faktorje, in samo te, ki so v tej ali oni smeri vplivali na razvoj slovstva. Pri tem mu ne sme zadoščati, da jih samo našteje, ampak pokazati mora vzročno zvezo med njimi in med literarnimi pojavi. To je v prvi vrsti njegova naloga. Od nekdanje častitljive tradicije pri nas, da izpopolnimo vrzeli v naši slovstveni zgodovini starejše dobe s podatki iz „občne“ zgodovine. Tako je tudi Grafenauer porabil za opis naseljevanja Slovencev in njih prvotne kulture dobrih pet strani, dasi bi bila samo ena popolnoma dovolj. O iznajdbi papirja in tiska napiše dobre pol strani in nam pri tem pripoveduje o Ki-

tajcih, Japoncih, Mongolih in Arabcih, ne razloži pa prav nič, kakšen pomen je imela Gutenbergova umetnost za naše kraje in nas. Nasprotno: takoj za to orientalistiko nadaljuje: „Tudi duševno življenje se je prenovilo“ (str. 28) — prav, kakor bi ta prenovitev (renesanca) duševnega življenja bila nekaj popolnoma drugačnega in ne v ozki zvezi s prej opisanim. Humanizem in antiko sicer omeni mimogrede, toda ne povdari, da nam je takrat prinesla antika, ko je prvič prišla k nam, ne samo reformacijo, ampak, kar bi bilo pač treba povdariti, tudi — narodno zavednost, nacionalizacijo duhov. „Vsled obilice novih odkritij se je omajalo zaupanje v znanstvo srednjega veka, pa tudi avtoriteta njegovih dotedanjih nositeljev — duhovnikov“ pravi Grafenauer čisto pravilno, toda to dejstvo, ki je ena kardinalnih signatur humanizma, bi moralo biti povdarjeno izhodišče opisa humanizma, tukaj pa je skrito za razno drugo učenostjo in omenjeno komaj mimogrede.

Tradicija, ki živi pri nas še danes in ki je ostanek častitljive „panonske teorije“, je kriva, da nam je napisal Grafenauer o sv. Cirilu in Metodiju par strani, ki sodijo v našo politično in cerkveno zgodovino, ne pa v zgodovino našega slovstva. Le deloma se to dejstvo lahko opraviči s tem, da potrebuje pisatelj staroslovensko slovstvo (vsaj kot uvod) zaradi tega, ker je — z Vondrákom — prepričan, da so naši brižinski spomeniki „nastali v stiku s staroslovenskim slovstvom (str. 13)“. Vondrák se je v svoji izdaji brižinskih spomenikov precej potrudil, da bi dokazal njih formalno odvisnost od staroslovenskih predlog. To je deloma umljivo. V resnici singularni položaj brižinskih spomenikov, ki so sploh najstarejši literarni dokument slovanski, napisan v latinico, je že od kraja frapiral učenjake, ki so skušali to singularnost oblažiti. Skušali so jih spraviti v zvezo s češčino in staro slovenščino (Sreznjevskij). Napredujoče znanje naših domačih narečij pa je te dokaze počasi ovrglo. Ta proces traja še danes (Prim. Nachtigallova „Freisingensia“ I). Tu je zopet vplivala tradicija, da so se pojavili zaščitniki, ki so na ljubo stari slovenščini izvajali brižinske spomenike iz staroslovenskih predlog. Baš Vondrák se je v tem smislu zelo potrudil in Grafenauer mu sledi v svoji knjigi. Vendar pa govori zoper Vondrákovo dokazovanje precej dejstev. Glavno je pač zgodovinsko dejstvo, da se je pokrščevanje brižinskega teritorija vršilo po predpisih karolinških sinod in da ga je vodila misijonarska praksa oglejskih patrijarhov, v prvi vrsti Pavlina in Maksencija. Zato ni prav nobenega dvoma, da moramo iskati predloge za brižinske formule v oglejskem

ozemlju, v latinskem ali nemškem jeziku. Tak slučaj imamo n. pr. v spovedni molitvi (staroslovenski!!!) sinajskega molitvenika, ki je prevedena iz starovisokonemške svetoemmeramske molitve, na kar opozarja Vondrák sam! Vkljub temu opozarja na sorodnost tretje brižinske formule z molitvijo sinajskega molitvenika, ne pa z emmeramsko formulo, kar bi bilo naravnost, ker bi sicer ne bilo v prilog stari slovenščini, pač pa v skladu z zgodovino. Poleg tega je Vondrák prezrl, da njegove analogije, ki jih najde med brižinskimi spomeniki (samo v nekaterih frazah in stavkih, nikdar pa v celoti!) in staroslovenskimi teksti nimajo tiste dokazilne vrednosti, ki jo vidi on v njih. Ne sme se prezreti, da nimajo te formule prav nič individualnega na sebi, ker so pač formule, v katerih so posnete glavne verske resnice. Te resnice so po vsem krščanskem svetu enake, se povsodi izražajo z istimi (včasih naravnost dogmatično predpisanimi) besedami (kakor n. pr. „Oče naš“ ali kak „symbolum“). Baš ta notranja sorodnost, ki jo vidi Vondrák v njih, je dokaz zoper njega. Začetek druge brižinske formule, ki ima edino prepričevalno paralelo v Klementovi homiliji, je lahko preprost „locus communis“ iz kakšnega cerkvenega očeta, n. pr. sv. Avguština. Če se hoče dokazati odvisnost pri takih formulah, se morajo skladati ali v celoti ali pa vsaj v daljših odlomkih. Vondrák pa mora na enem mestu celo spremeniti besedni red brižinskih spomenikov, da dobi skladnost med drugo njihovo formulo in staroslovensko homilijo sv. Klementa! Niti dejstvo, da se naslanjajo brižinski teksti mestoma bolj na grško besedilo ko na tekst vulgate, ni nikak dokaz, odkar vemo, da imajo karolinške kateheze mestoma starejši biblijski tekst in ne vulgate! Odvisnost brižinskih spomenikov od staroslovenskih je po vsem tem malo verjetna; pretiravanje brez vsake podlage pa je, če trdi Vondrák (Frisinské památky, str. 16) naravnost, da bi brez staroslovenske literature sploh niti ne imeli nobenih brižinskih spomenikov! Celo narobe je verjetno: mogoče so brižinski spomeniki (oziroma predloge, po katerih so narejeni) celo starejši, ko vsa staroslovenska literatura!

Grafenauerja zadeva vse to samo v toliko, da je brez prave samostojnosti in kritike posnel rezultate, ki se tičejo našega najstarejšega literarnega dokumenta. Čudno, da se je to zgodilo baš njemu, ki je ob stiškem rokopisu napisal (Dom in svet, 1916, str. 239) pametne, programatične besede: „Našo staro literaturo smo obravnavali dozdej vse preveč samo z jezikoslovnega stališča. Vse, kar se je napisalo pred Vodnikom, nam je bilo samo zgled za jezik, ne pa tudi dokazilo o sočasnem duševnem življenju, dokaz kulture. To velja posebno še o predluteranski dobi v našem slovstvu, ki je vsled tega še do danes nismo spoznali tako, kot bi bilo treba, in jo imamo za dobo popolnega kulturnega in narodnega mrtvila.“ Pač pa bi bilo primerno, če bi namesto prej navedenih nepotrebnih ekskurzov v občno zgodovino priobčil v celoti in v primerni transkripciji (torej ne „uvignan“, kakor ima na str. 13, v 2. opazki pod črto!) vsaj eno izmed brižinskih formul. Še nekaj! Nad 100 let so že znani brižinski spomeniki, pa se doslej pri nas — žalibog! — še ni našel teolog, ki bi nam podal njih vsebinsko analizo, opisal medsebojno razmerje, poiskal predloge in označil stališče teh naših spomenikov v zgodovini stare cerkvene liturgije. Mogoče bodo zamikali brižinski spomeniki kakega našega teologa — baš teolog bi lahko tako nalogo najlaže opravil! — če bo izvedel, da so ti naši spomeniki nad vse zanimivi

in važni dokumenti za zgodovino starejše liturgije sploh, ne samo za zgodovino našega jezika.

Kontinuiteto našega literarnega razvoja od protestantske dobe naprej — ki se je v zadnjih letih včasih tajila — je Grafenauer na dveh mestih, pri izdaji Hrenovih listov in evangelijev in ob Kastelcu, krepko povdaril. Zato pa je skoro prezrl, ali vsaj pre malo pokazal oni razvoj splošne svetovne duševnosti, ki je šel pač tudi preko naših krajev in naših literatov in ki je duševno lice našega sveta vedno v določeni smeri oblikoval. Prezrl ga je zaradi tega, ker se po večini ni manifestiral v našem jeziku. Tukaj imam v mislih latinsko literaturo srednjega in novega veka in nemško provincijalno literaturo 18. in 19. stoletja. Zgodovina našega slovstva ne sme prezreti ne prve, ne druge. Obe sta pomagali ustvarjati našo domačo umstveno in estetično tradicijo; vsa stoletja, še celo v 19. stoletju, smo imeli ljudi, ki so poleg našega slovstva obdelovali tudi kako tuje in ki so nam že s tem jasni dokazi, da našega slovstva ne moremo tako umetno, nasilno izolirati od drugih slovstev. Saj so naši slovstveni proizvodi tudi produkt (včasih zavedne, včasih latentne) tradicije na naši zemlji in če hočemo do dna doumeti in spoznati pojave te tradicije, si moramo ogledati to tradicijo samo ob njenih izviri. Saj vendar ni brez posledic, da je Bohorič izrazil humanist in da sta Koseski in Vilhar prišla k nam iz nemške provincijalne literature! Poleg zgodovine naše liturgije, ki nas zanima zaradi vloge narodnega jezika v cerkvi, potrebujemo tudi celotni pregled umstvene in umetniške tradicije, kakor so jo gojile šole po našem ozemlju. „Kdor nam napiše „Zgodovino latinskega slovstva v slovenskem ozemlju“, si bo pridobil velike zasluge za kulturno zgodovino slovensko“ — je pozivljajl Dr. Avg. Stegenšek že l. 1910 (Voditelj v bogoslovnih vedah, str. 214—5). Vsega tega nam treba in potem tudi naša slovenska literarna zgodovina ne bo tako izolirana, ampak bo sprejeta v okvir svetovne. Čemu bi se delali manjše nego smo!

V naši slovstveni zgodovini, ki bo napisana s tako širokega stališča, bo seveda kajkavska literatura dobila vedno svoje pravo mesto in ne bo samo nekaj privesek, kakor je še pri Grafenauerju. Pritegniti se bo morala seveda še v večji meri ko dosedaj. Moti pa se Grafenauer, če misli, da so „Fratri putnici“ res Frankopanova last. Najbrže je sledil v tem Ježiču, ki podaja (Gradja za pov. knj. hrv. 8. l. izd. str. 181 do 228) usodni ostanek Frankopanove literarne zapuščine, ne da bi govoril o tem, kaj je res Frankopanova last in kaj ne. Matić (Arch. f. slav. Philol. 29, str. 540), ki precej strogo loči med Frankopanovo lastjo in prevodi, govori ob tej pesmi tudi o njegovem „avtorstvu“. Vendar pa je to brez dvoma slovenska „narodna“, ki je šele na Hrvaškem, ko je prišlo v njo že precej „hrvaškega elementa“, kakor pravi Matić, zbudila zanimanje Frankopana, da si jo je, mogoče nekoliko opiljeno, presadil v svoj „Gartlic“. Da je v tem „Vrtcu“ marsikaj „narodnega“, mi dokazuje tudi „Frankopanova“ uganka „Čizma tesna“ (Gradja, str. 203), ki sem jo — ravno v tej obliki — že pred dobrimi dvajsetimi leti čul v Slovenskih goricah, kjer je splošno znana.

Narodna pesem, o kateri govori Grafenauer v tej knjigi na par mestih, ne spada v zgodovino slovstva. Da jo je sprejel, tega je krivo samo staro, romantično naziranje o postanku narodne pesmi, ki pa danes ne velja več. Tudi te tradicije se bomo literarni zgodovinarji morali otresti. Na-

rodna pesem je organizem zase, ki živi svoje posebno življenje in ki se je večkrat rodil baš s tem, da se je naravnost odrekel svoji literarni provenijenci. Kar je pesem sama zatajila, tega ji vendar ne bomo mi vsiljevali. Povrh pa je dosedanja praksa literarnih zgodovinarjev tudi nedosledna, ker se ozira sicer na narodovo „poezijo“, ne pa tudi na narodno „prozo“. Če vpoštevamo prozo sicer, bi jo vendar morala tudi tukaj. Že zaradi preprostega dejstva, da je v narodnem blagu mnogokrat nemogoče ostro določiti mejo med poezijo in prozo! Iz vseh teh zagat se rešimo, če obravnava-
vamo slovnost zase in narodno blago zase. Na vsak način pa narodne pesmi ne smemo zlorabiti za to, da bi ž njo mašili neprijetne vrzeli v znanju naše literature.

Pisec literarne zgodovine ne sme prezreti, da piše zgodovino neke umetnosti; posebno tedaj ne, če — kakor Grafenauer v tej knjigi — opisuje dobo, ki je vseskozi imela svoje izrazito prepričanje o tehnični strani vsake umetnosti. Današnji generaciji so taka vprašanja precej tuja; pač zaradi tega, ker se je umetniško oblikovala — če se sploh more govoriti o kakem oblikovanju — v nazorih pozne nemške romantike, ki ji je umetniško ustvarjanje nekaj popolnoma spontanega, brez vsake zveze s prevdarajočim in urejujočim intelektom. Morda je bilo tudi povdaranje socialnega pomena literature krivo, da se je pozabilo, da je literatura kos — umetnosti. Zgodovinar in teoretik pa tega dejstva ne sme pozabiti. Impulz, ki se manifestira v umetniških delih, torej tudi literarnih, vodi umetnikovo ustvarjanje po sebi vrojenih, immanentnih potih, ki so nerazdružljiva z umetniškim ustvarjanjem sploh, ker so pač življenjska sila umetnosti same. Tej višji sili se ne more upreti noben človek, kakor hitro pride v očarujoči vrlinec, v katerem ga vodi višji intelekt umetnosti same. Še manj se more upreti — kar se da mnogo lažje dokazati in naravnost demonstrirati! — silnemu vplivu umetniške tradicije, vplivu svojih učiteljev in vzorov. Tako mora zgodovinar literature v svojem delu pokazati dvoje: prvič, koliko je v tej literaturi umetnosti in umetniškega stremljenja sploh, drugič pa, koliko je v njej kontinuitete, kaj je v nji novega in kaj je samo prevzeto od drugod.

Na ta način pisati literarno zgodovino pri nas res ni lahka stvar. Kjer je imel Grafenauer kaj pripravljenega — n. pr. pri Prešernu! — se je pripravljene ga gradiva tudi držal. V ostalem pa ga je oviralo pomanjkanje našega znanja naše umetniške tradicije, ki je tako veliko, da se ga niti zavedel ni. Sicer bi mu ne smelo ostati prikrito dejstvo, da imamo pri naših pridigarjih začetek naše umetniške proze, da se v njihovem delu jasno kaže naravnost umetniška šola z izrazito umetniško teorijo in jasnim umetniškim stremljenjem. V raznih „storijah“, ki jih pripovedujejo ti pridigarji, imamo poleg tega še početke naše „lepe“ proze, našo prvo „novelistiko“, zajeto iz prav onih virov, iz katerih je zajemal Cigler, ko je komponiral naš prvi — roman! Porogljiva sodba, ki jo je — vseskozi poetični — Čop izrekel o tej novelistiki, nam ne sme zapirati pogleda vanjo.

Podrobnosti ne bom razbiral, samo na nekaj značilnega bi še rad opozoril. Vsak literarni zgodovinar je vesel, če dobi kak novi podatek, n. pr. letnico, ki mu pomaga razvrstiti delovanje kakega pisatelja ali pa mu je že sama po sebi dobro došla. Vendar pa mora pri takih podatkih razlikovati, kateri podatki mu služijo samo kot tehničen instrument pri raziskovanju in kateri so važni za opisano stvar samo. Literarna zgodovina v taki obliki, kakor je ta Grafenauerjeva,

mora pokazati samo rezultate znanstvenega raziskovanja, ne pa tudi ves proces tega dela. Da je bil Cigler — n. pr. — od leta 1823—32 kurat v ljubljanski kaznilnici (str. 131), je važno, ker se vidi, da je bil v neposrednem osebnem stiku s čbeličarji, ali pa je ravno tako važno, da izvemo, po katerih krajih je bil Jarnik najprej kaplan in potem župnik (str. 120)? Tak res nepotreben drobiž zapira pogled v širino in daljino; on je v prvi vrsti vzrok, da je ta knjiga dobila bolj lice šolskega kompendija ko lepe knjige.

Dr. Jož. A. Glonar.

Levstikovo delo za Prešerna do l. 1870.

Objavlja Avgust Žigon. (Dalje.)

2. Nagrobniki Čopu, Linhartu, Julijaniju.

Vzeti jih kaže vse tri napise v eno poglavje, ker so vsi trije pravzaprav ena skupina, dasi sta le prva dva literarna, a tretji pa, rekel bi socialno-kulturen. Druži jih pa to, da so vsi trije možje, ki jim veljajo, delali v domači deželi — vsak po svoje — iz vsega srca za njen blagor in prospeh. Tudi so bili prvič objavljeni vsi trije na enak način: da so se nam vsi trije na enak način ohranili do dandanašnjega dne — vklesani v kamen, prva dva pri Sv. Krištofu v Ljubljani, tretji pa na grobišču v Šmartnem pri Kranju. In v Levstikovem „Dostavku“ samem so na str. 252 in 253 „Klasja“ vsi trije takó zaporedoma vkup drugi za drugim, da so tudi tu kakor eno poglavje zase.

1. *Napis na grobu Matija Čopa.* Nastal, ali recimo: nastajal je v literarnem krogu Čopovem — v razdobju od l. 1838 do l. 1840; ne prej, ne pozneje.

Naslednji vnanji dogodek nam označa prvo mejo: Leta 1838, dne 24. marca, je prinesel „Illyr. Blatt“ na čelu 12. lista ta-le oklic Ljubljani:

Grabmahl

des

Mathias Zhóp.

Mehrere Freunde unseres ausgezeichneten Landsmannes, Mathias Zhóp, haben beschloffen, ihm ein Denkmal zu errichten. Die zur Deckung der dießfälligen Kosten eröffnete Subscription hatte bis nun einen günstigen Erfolg. Entfernte Freunde des Verewigten, und sonstige Vaterlandsfreunde, die sich diesem Unternehmen anzuschließen geneigt sehn dürften, werden in Kenntniß gesetzt, daß die dießfälligen Beiträge in der Buchhandlung des Herrn Ignaz Edlen von Kleinmahr oder beim Herrn Michael Pregel, Verwalter der D. O. R. Commenda Laibach, subscribirt und erleat werden können. Zur Berathung über die Form dieses Monumentes wird am 29. April 1838, Vormittags um halb elf Uhr, ¹⁾ im Saale des D. O. R. Hauses eine Versammlung Statt finden, zu welcher alle Herren Subscibenten eingeladen werden. Sollte ein größerer Betrag einfließen, als der, welcher zur Errichtung dieses Denkmahls benöthiget wird, so wird er zur Renobirung des Vodnik- und Einhart'schen Grabmahles verwendet werden.

Nastala je torej l. 1838, nekako m. marca, med več prijatelji, ki so Čopa in njegovo delo poznali in cenili, ter jim je njegov spomin bil drag, v Ljubljani neka akcija — Čopovemu imenu v proslavo. Dasi nam oklic teh prijateljev Čopovih žal ne imenuje, sodimo vendarle lahko, da je ta

¹⁾ Bila je tega dne tisto leto — nedelja.

akcija bila literarna akcija ter da je izhajala izmed takratnih slovenskih literatov, — ker poleg tega, da postavijo Čopovega, pravi oklic, da so sklenili popraviti nagrobnike še dvema drugima literatoma naše domače preteklosti: Vodniku in Linhartu. Nehoté se vsled teh imen (Čop-Vodnik-Linhart) ter vsled zgodovinske poteze, ki jo izrekajo ta imena, usiljuje sodba, da je bila nekdanja „akademija Krajnske Zhbelize“ tisti literarni krog, ki je dal impulz za to akcijo, — ker se strinja ideja vsega podjetja takó popolnoma z glavnim literarnim zanimanjem kroga okoli „Krajnske Zhbelize“ ter docela s tisto zgodovinsko perspektivo „Čopove akademije“ tja v domačo literarno davnino našo. Imena Prešeren, Kastelic, Smole ti vstanejo takoj kar sama ob sebi v mislih ob prvih besedah oklica: „Mehrere Freunde unseres ausgesetzten Landmannes Mathias Zhóp“. In naj je poziv prav brez podpisa, po konceptu in slogu bi ga skorajda prisdil — samemu Prešernu.

Zató človeka nekako iznenadi ime Mihaela Pregla v oglašu. In kar začudeno pogledaš, ko ti poroča Bleiweis v „Novicah“ l. 1851, dné 26. marca (na str. 63): „Naš verli domorodec, mnogospoštovani g. Mihael Prégel, oskerbnik Križanske komende v Ljubljani, je začel v létu 1838 nabéro za Čopov spominek, kteriga mu je v létu 1840 krasno postavil...“ In nadalje, če bereš potem v „Novicah“ iz l. 1858 v listu z dné 20. oktobra (na str. 335) še „avtentično“, celó s podpisom potrjeno besedo: „Naredil sem — grob rajncemu Čopu s pomočjo daril in popravil sem o tisti priložnosti Vodnikov in Linhartov spomenik na pokopališu pri sv. Krištofu. S tem pa niso bili dovoljni darovavci, dasiravno sta bila slavna rojaka še v živem spominu; kaj bi še le bilo, če bi kdo hotel spomenike v davnem davnem času popravljati. — Mihael Pregel.“¹⁾

Mihael Pregel je dandanes med nami povsem neznana, docela pozabljena oseba. Za njega dni pa je bil v takratni Ljubljani Mihael Pregel znatna osebnost, slovenski patriot z nekakšnim tudi slovstvenim zanimanjem, kakor poročajo iste „Novice“, ki so veljaka opisale l. 1877 (na str. 169) dné 23. maja v nekrologu med dopisi „iz Ljubljane“ tako-le:

„Binkoštni ponedeljek popoldne je velika množica meščanov vseh stanov na pokopališče spremila truplo gospoda

Mihaela Pregel-na,

oskrbnika križanske komende, lastnika zlatega zaslužnega križa, častnega meščana Ljubljanskega, častnega uda družbe kmetijske Kranjske itd.,

ki je po kratki bolezni 19. dne t. m. v 86. letu svoje starosti umrl. Odbor družbe kmetijske je med druge vence, ki so pokrivali trugo mrliško, položil mu tudi venec z napisom: „Družba kmetijska zaslužnemu starosti svojemu“, kajti ranjki je bil najstareji ud družbe njene in blizo do zadnjih let njen odbornik. Tudi je sodeloval pri težavnemu rojstvu „Novic“.

¹⁾ Prišel je ta spomin v „Novice“ o priliki pravde in agitacije za Vodnikov spomenik v Ljubljani. O tem „Novice“ tistega leta 1858 večkrat! Prvi poziv (str. 29): Dr. Lovro Toman, „O Vodnikovem godu.“ Nasveti: Matija Majar, „O spomeniku Vodnikovem“ (str. 316); „dalje“ na str. 335 gorenji članek: Mihael Pregel, „Pomenki o Vodnikovem spomeniku“; potem: Josip Novak, „O Vodnikovem spomeniku“ (str. 356); in: K. Žavčanin (= Dr. Kočvar v Zagrebu), „O zadevi Vodnikoviga spomenika“ (str. 372). — Pa še l. 1862 (Novice 15./I., str. 18): A.[nton] K.[os] Cestnikov, „Tri domorodne želje“, ki jim je sledila druga, nova akcija.

ki so imele mnogo zaprek odstraniti, da so leta 1843. smele priti na svitlo. Zato tudi one na gomili rajncega kličejo: Blag bodi spomin vrlemu domoljubu!¹⁾

Ta mož je torej, kakor pravi Bleiweis, „začel v létu 1838 nabéro za Čopov spominek“, — ter v odil, kakor kažejo ohranjeni podatki, vso akcijo do končnega uspeha, da je Čopu res „v létu 1840 krasno postavil“ nagrobnik. A dasi nimamo nikjer nobenega poročila, koliko sta si bila znana posebej s pokojnim Čopom ter odkod njegovo osebno zanimanje zlasti še za Vodnika in Linharta, a poleg tega nadalje tudi nič ne poročila o tem, odkod in kake osebne stike je imel v takratni Ljubljani Mihael Pregel z literati nekdanje „Čopove akademije“, ter slednjič posebej ne nobenih pravih dokazov, koliko in odkedaj so bili ti soudeleženi pri vsej tej akciji v proslavo Čopovega imena, — nam je vendarle pa vsaj eno dejstvo priča, da ni M. Pregel čisto sam, brez soudeležbe ožjega kroga Čopovega dovršil svojega literarnega podjetja, ampak da je posebej Kastelic, in brez dvojbe tudi Prešeren sodeloval pri uredništvu Preglovega projekta z dokajšnjim deležem.

In ta priča je — napis na grobu Čopovem sam! Napis, ki skorajda izpričuje, da je idejni impulz ter sploh ves idejni del dala in prispevala Čopova akademija, a Pregel pa da je prevzel in oskrbel le materialno stran vsega podjetja!

Epitaf sam na sebi ima namreč tako vsebino, da je ni mogel dobiti takrat nikjer drugje kot edinole v samem najožjem literarnem krogu Čopovem!

Prvi epitaf je Čopu, ki je bil 6./VII. 1835 v Savi utonil, ter hkrati samemu sebi zložil sicer že njegov dobri znanec, hudomušni dr. Jakob Zupan, ko ga je bil vsled dekreta najvišje instance z dné 13. sept. 1835 odstranil škof Wolf iz Ljubljane v Celovec,²⁾ po svoje tako-le v nemški besedi:

Zwei Gelehrte hat Krain besessen;

Den Einen hat der Wolf, den Andern die Sau gefressen!³⁾

M. Pregel pa je s svojim podjetjem povzročil vse drugačnega, namreč naslednji globoko-resni slovenski epitaf, ki so ga l. 1840 boritelju za bohoričico v bohoričici vkle-sali v dovršeni kamen:

Matija Zhóp

rojen 26. dan Profenza léta 1797.

umerl 6. dan maliga Serpana
léta 1835.

Jesike vfe Evrope je uzhène
Govoril, ki v tem tihim grobu spi;
Umetnosti le ljubil je, sjubljène
Mu ble fo ure, ko njim flushil ni;
Mladenzham v Reki, v Lvovu in v Ljubljani,
Netrudin uzhenik je um vedril;
Ako bi daljšni zhasi bli mu dani,
Svoj narod s pími bi rasvetlil bil.
Peró saftavi komaj, ftare Slave
Buditi rod — odnéfe val ga Save!

¹⁾ Prim. tudi: Laib. Ztg. 1877, 22./V., str. 921 (o pogrebu); 23./V., str. 930 (obsmrti list z dné 19. maja 1877); 26./V., str. 954 (uradni izkaz: Den 19. Mai. Michael Pregel, Verwalter des Deutschen Ritter-Ordens, 86 J., Deutsche Saße Nr. 18, Gehirnlähmung.)

²⁾ Prim.: Zbornik M. Slov. IX., 1907, str. 27.

³⁾ Ohranil nam J. Marn: Jezičnik XV., str. 71.

V napis so Čopu na grob torej zajeli dvoje: Komentar o vsebini obeh simbolov na Čopovem nagrobniku, — o nasilno preko srede prelomljenem mogočnem stebru ter o sovi vrhu njega in pa na sredi šele njihovi odprtih bukvah ob vznožju njegovem. Poleg tega pa še vso vsebino Čopovega življenja, — obe službi njegovih živih dni: učenost v službi umetnosti, ki jih je ljubil, njim le služil je vse dni učeni kritik-estet; in pa njegove tri vnanje službe (kronološko po službenih krajih) v Reki, Lvovu in v Ljubljani. Za sklep pa še tehtni dostavek: da bil bi služil še tretjo službo, veliko služil službo narodu s spisi svojimi, če bi ga ne bilo nam vzelo tako zgodaj tako mladega. Prelomilo je učenjaka, mogočni staroklasično izoblikovani steber, nasilno preko srede, ko je prelistal šele in komaj prvo polovico svoje življenjske knjige!

Sodimo pa lahko, da ni pred m. marcem l. 1838 nastal ta napis, ampak šele potem, ko je ideja o Čopovem nagrobniku bila že v javnosti ter že resno zorélo njeno uresničanje. In soditi smemo nadalje tudi še, da nam preko leta 1840 ni iskati postanka temu epitafu, ker so tega leta spomenik sam že izdelali in postavili Čopu na grob. Vendar pa imamo podatek, ki nam priča, da sta prvi dve varianti njegovi nastali že najbrže l. 1838 samega, zatrdno pa pred dnevom 31. januarja 1839, ki je smrtni dan takrat v Ljubljani konfiriranega Poljaka Emila Korytko. V njegovi zapuščini je namreč našel prof. Gregor Krek — varianto Čopovega nagrobnega napisa, ki je že druga faza prvega nam znanega koncepta ter je nastala in sploh mogla nastati šele potem, ko je prvi načrt že eksistiral, — ker vse kaže jasno, da se je šele iz njega razvila.¹⁾ Razvoj nagrobnega napisa pa se je nadaljeval še v treh stopinjah do tiste definitivne oblike, ki jo beremo dandanes na kamnu vrh Čopovega groba pri sv. Krištofu. Ali bo napak, če sodimo, da je te tri stopinje svojega razvoja doživel Čopov epitaf že l. 1839 samega, in če torej leto 1840 že povsem izključimo iz obdobja njegovega postajanja?

Toda, kdo je avtor tega napisa? Levstik ga je vsprejel v Prešernovo delo, in sicer prvi, tam v svojem „Dostavku“ l. 1866, s pripombo pod črto na str. 252: „Do zdaj še nenatisnen.“

In odkod je imel Levstik svoj podatek, da je ta epitaf delo Prešernovo?

Lastnoročno Prešernovega rokopisa dodanes zanj — nimamo. Kar pa je javnih virov do l. 1866, ne imenuje nobeden Prešerna kot avtorja temu nagrobniku. Predvsem ne — Pregel sam nikjer. A tudi l. 1850 v III. letniku svojega „Vedeža“ ne J. Navratil, ki je sploh prvi pri nas, že v gajici natisnil tam (na str. 35) ta Čopov epitaf. In ne l. 1857 Jurij Kosmač, ko je spisal v „Mittheilungen des historischen Vereines für Krain im October 1857“ biografijo svojega bivšega šefa M. Čopa ter tam na str. 130 tudi natisnil, istotako v gajici, in še na nemško prestavil nagrobni njegov napis, dasi menda ne naravnost s kamna pri sv. Krištofu; ni besedice nima Kosmač o tem, da bi bil Prešeren zložil te verze Čopu, — Kosmač, skriptor licejske knjižnice v Ljubljani, ki je bil intimen poznavalec Prešernovega dela iz najbližje bližine.²⁾

¹⁾ Prim.: Ljublj. Zvon 1900, str. 750; in: Dom in Svet 1905, str. 741, ter ponatisek str. 102 & 110.

²⁾ Bila sta si v 5. in 6. šoli na ljublj. gimnaziji ter celó nekaj časa tudi v 7. šoli (po takratnem v l. letu filozofije na liceju) — s Prešernom sošolca.

In tretjič ter slednjič tudi prof. K. Melcer ne, ki je kot tretji pri nas pred l. 1866 prenesel ta napis v našo tiskano knjigo, — v programu ljubljanske gimnazije l. 1864 na str. 26, kjer pa je mož, kakor sam pravi, le ponatisnil tekst kar iz Navratilovega „Vedeža“, radi česar ni tega tiska pravzaprav šteti za nov originalen vir.

Iz tega sledi za Levstikovo delo dvoje: da ni bil Levstik prvi, ki je natisnil pri nas ta epitaf Čopov, ter da je torej tudi ta kos črtati izmed tistih Prešernovih, ki so pri nas bile vse do „Klasja“ res še nenatisnene; da pa je nekaj novega, izvirno Levstikovega vsprejem tega napisa — v Prešernovo delo.

A kje pa je legitimacija za ta korak Levstikov? V naši tiskani knjigi je torej ni! Odkod naj je potemtakem dobil in imel Levstik vest, da je ta napis — Prešernov?

In takó smo tu nenadoma spet pri zaprtih vratih!

In bili bi danes tu hkrati pri zelo zapletenem vprašanju, če bi se ne bilo že l. 1905 posrečilo seči napisu precej globoko do dna ter iz ohranjenih rokopisnih variant in popravkov Kastelčevih dognati, — „da je oče prvemu načrtu Kastelic“, a da mu je potem do sedanje dovršene oblike pa znatno pripomoglo Prešernovo pero.³⁾ In več ko zanimivo nam je, da je tudi Levstik sam kesneje, nekako približno eno desetletje za „Klasjem“, v sedemdesetih letih, in sicer po l. 1873 zdvojil o avtorstvu Prešernovem ob tem napisu, ter prišel do istega sklepa že sam kakor mi l. 1905; nad svojim prepisom dveh naknadno najdenih variant iz „Kastelčeve ostaline“ je namreč v „Gradivu za Prešerna“ s svinčnikom pripomnil: „Če Prešeren tega napisa nej naredil — vse kaže, ka ne — a popravil ga je tako, da je zdaj ves njegov.“⁴⁾ Ta opomba je Levstikova naknadna utemeljitev njegovega dejanja iz l. 1866: češ, da ni ravno tako neopravičeno ter napačno vsprejel nagrobnega napisa Čopovega v Prešernovo delo tam v „Klasju“, čeprav ta napis morda res ni tako pristno Prešernov, kakor je sodil tam in pa v svojem pismu z dne 13. aprila 1866, ko je Stritarju poročal, kaj ima že zbranega za svoj „Dostavek“ ter svoje poročilo skončal z besedami: „K temu še mislim dodati Prešernov napis na Čopovem grobu, in tudi še iščemo, ako bode morda mogoče kaj dobiti med ljudmi, kar še ni znano slovenskemu slovtvu . . .“

A ko nam je to vprašanje potemtakem že srečno ter povsem soglasno z Levstikovim naknadnim spoznanjem razrešeno v Prešernovem delu, ali se nam posreči morda tudi še zadnji korak, da si najdemo ključ tudi do poslednjih vrat ter da si dobimo odgovor: odkod neki si je vzel Levstik l. 1866 vest, da je napis na grobu Matija Čopa — Prešernov?

Umetniška propaganda in še marsikaj. „Avtonomija! — Samoodločba! — Samostojnost!“ — To so gesta naše dobe. Pri nas morebiti bolj potrebna in bolj opravičena, nego kje drugod, kajti mali narodi — in mi smo med najmanjšimi med malimi — so v večji nevarnosti, nego drugi veliki. Tuj živelj je tako pritiskal na naše narodne meje in preko njih v našo notranjost, da smo komaj sami sebe spoznali. Kaj čuda, da smo bili drugemu širokemu svetu skoraj

³⁾ Dom in Svet, str. 743. (Ponatisek: str. 108). — In s tem rezultatom ni v protislovju novi prispevek, ki ga je naravnost iz Kastelčeve zapuščine objavil l. 1910 I. Grafenauer v „Casu“ na str. 433. (= Iz Kastelčeve zapuščine str. 105).

⁴⁾ Dom in Svet 1905, str. 742.

neznani in da celo tujec, ki je k nam zašel, ni mogel takoj spoznati, kje smo in kje nismo. In s tem je bila velika napaka naše preteklosti, da nismo dovolj jasno pokazali na zunaj svoje narodne individualnosti. Delali smo obraz nekakega pol-naroda: bili smo Slovenci — a govorili smo radi tudi drug jezik, šli smo na narodno zborovanje in smo si na kolodvoru kupili „Grazer Tagblatt“, imeli smo knjižnice in v njih nemške knjige — in ko bi pogledal naše hiše, salone, restavracije i. t. d., v čem so se stene teh prostorov razločevale od onih, ki smo jih lahko videli v vsakem mestu severno od nas! Naš kmet si je po svoje okrasil svoj dom. Obesil je na steno vse, kar je kupil od popotnih prodajalcev, ki so mu prihajali v hišo. Preobložil je svoje stene z raznimi kričecimi figurami tako, da že sam ni vedel, kam bi dejal, ako mu kdo zopet kaj prinese. To je bilo samo židovsko blago najgorše vrste. Ali se je kdo potrudil, da bi mu dal kaj našega, domačega, lepšega. Človek je bil vesel, ako je tu in tam v kmečki hiši našel vsaj malo okusa in so tu in tam domače hčerke z lastnimi izdelki okrasile kot, kjer je stala podoba domačega patrona, Madone ali Križanega. In kako je bilo pri gospodi? Slike so bile seveda lepše, toda kazale so oni tuji svet, v katerem smo živeli kot pol-narod. Da, bili smo celo prepričani, da brez tega sveta ne moremo živeti — in to zato, ker nismo poznali svojega lastnega kulturnega sveta, ker ga še nismo odkrili, ker je bila naša vzgoja taka. T. zv. narodne družine so sicer razobešale slovensko trobojnico z oken in s streh — toda njih dom v notranjosti je kazal še vedno, da smo odjemalci tuje kulture.

Toda tu bo prišel kdo z vprašanjem: kako pa naj bi bili krasili svoje domove z domačimi slikami, ko jih nismo imeli? Popolnoma prav. Zakaj jih pa nismo imeli? Zato — bo rekel založnik — ker se pri nas nič ne izplača, je premalo odjemalcev in končno — ni slik... „Slik je dovolj — bi rekli umetniki — a kaj, ko nihče ničesar ne izda. Tako smo se vedno izgovarjali drug na drugega — in leta so prešla. Lansko leto je prišla „Umetniška propaganda“ s prvimi razglednicami in je — šlo. Kako se je stvar obnesla, se vidi iz tega, da so se kmalu pojavili tudi drugi založniki. Ko so mi prihajali pozdravi iz domovine na teh malih dokazih naše nove podjetnosti — sem jih bil tisočkrat bolj vesel, nego če bi bili prišli s tujimi slikami. Uspeh je pokazal, da bi bili s svojimi razglednicami lahko že zdavnaj začeli. Koliko let je šlo v nič in koliko denarja v tuj žep. Ali bi se ne pokazalo isto pri slikah, ako bi namreč bile prave in primerne? Kaj imamo do sedaj? Velike salonske slike Vodnika in Prešerna. Trubarjevo sliko in — skoraj bi bili pri kraju. In kje vidite naše slike! V dvoranah, salonih tu in tam v restavracijah — v stanovanjih jih najdete redko kje. In vendar so to naši možje, naša prva imena, naš ponos in slava. Toda imeli smo izgovore: nepraktično izdanje, cena, i. t. d. i. t. d. to, kar si slišal vselej, kadar si dregnil v komodnost tega polnaroda. Priznavam, da bi se bilo lahko v tem oziru več storilo na onih mestih, kjer se je odločevala vzgoja naroda. Toda imeli smo s temi mesti bridke izkušnje. Ako bi bili od tam čakali kake inicijative, bi se še tekom sto let na Slovenskem prav nič ne izpremenilo. Zato smo ostali pri raznih poskusih. „Slov. ilustr. Tednik“ je n. pr. poskusil popularizirati slike naših mož. Smatrali smo to bolj za reklamo, nego za resen poskus, kajti slike so bile brez trajne vrednosti. Eno je bilo dobro: namreč spoznali smo, da bi bilo nekaj takega potrebno.

Predlagalo se je da naj bi „C. M. D.“ vsako leto za diplomu izdala po eno sliko naših mož. Ako bi se bilo to zgodilo, bi imeli namesto t. zv. diplom lepo vrsto domačih slik, ki bi krasile naše narodne domove. Toda znano je, kako je bilo s takimi in podobnimi nasveti pri C. M. D.

Skratka: bila je težava, bili smo pol-narod, radi bi bili nekaj svojega, a nismo si znali ustvariti. Zato smo živodarili v polovičarstvu.

Zadnjič je prinesel češki „Narod“ zanimiv članek, ki govori o tem. Na Češkem sicer to vprašanje ni tako pereče, kajti tam je dovolj založništev, slikarjev, slik in — odjemalcev. — Zato stoji njih umetniška obrt zelo na visoki stopinji. Praške firme se morejo izkazati z najlepšimi reprodukcijami. V čeških salonih se moreš prepričati, da je v tem oziru tu samostojno kraljestvo. In vendar se je oglasil glas proti tujim slikam: ne zato — pravi članek — da bi negirali vrednost tuje umetnosti ali da bi hoteli staviti kitajski zid med nami in onim narodom, ki nas obdaja — ampak zato, ker je umetnost nekaj našega in je potrebno za nas in za druge, ki k nam prihajajo, da vidimo in pokažemo pred vsem svoje — potem tuje. Ob enem je v tem velik del narodne vzgoje.

Prehajamo v novo dobo: iz pol naroda v narod. Naj bi ta narod ne kazali samo mejniki in napis, ne samo jezik in postava — ampak pred vsem notranje naše življenje, naš narodni duh. Da bi tujec, ki bi prišel k nam, zagledal in začutil, da je v narodu, ki živi svoje samostojno kulturno življenje. Pisalo se je zadnjič v „Slovanu“, da je treba v tem smislu preurediti naše knjižnice in čitalnice in pred vsem — našo šolo, našo javno vzgojo. Trojedini narod mora svetu pokazati, da je eno. Treba je vzbuditi vse, kar še spi. Toda ne manj važno vprašanje je naša domača hiša, naša dekorativna umetnost. Tu bi bila na mestu umetniška propaganda. Obeta se nam slovenska Madona. Upajmo, da ne bo razočarala našega pričakovanja. Gasparijeva Madona bi bila v manjši reprodukciji prav lep okrasek za naše domove. Morebiti pojdemo od tu naprej: slike naših mož se bodo pomnožile; toda mi imamo svojo zgodovino in svojo literaturo: slike o vstolovanju na gosposvetem polju še nimamo, niti drugi veliki trenotki naše zgodovine niso našli svojih mojstrov. Ali je kdo poskušal podati sliko na Starem trgu, ki jo popisuje Prešeren v svoji Uršiki, ali prizore iz „Krstu pri Savici“.

Kako zanimivo bi bilo videti „Napoleonov večer v Ljubljani“ etc., etc. Tako bi tekom let osamosvojili svoj lastni dom in mogli pokazati v svoji hiši svojo lastno umetnost. Ne da bi se popolnoma zaprli pred drugimi: zagrebški in ljubljanski salon bi se ne smela mnogo razločevati — toda ne smela bi si biti tako podobna v tujstvu, kakor sta si morebiti še danes. Ako hočemo, da naše deklaracije in naše zahteve po samostojni državi ne bodo prazne besede, je treba, da reformiramo sebe, svoje javno in kulturno življenje in svoj dom. Naš dom mora biti odsvit naših src, izraz našega narodnega kulturnega življenja. Naš dom je prvo narodno vzgajališče in ob enem dokaz naše kulturne dospelosti. Zato bodi naš dom slovenski kot tiho svetišče našega narodnega duha. Naša dolžnost je, da ga krasimo v našem duhu.

Dr. I. Jesen.

Josip Kostanjevec. „Vaše oči so v težkem stanju, vaš mošnjic je v lahkem,“ pravi kralj Lear v četrtem dejanju. Besede, ki bi jih lahko napisali vsakemu slovenskemu

literatu, ki „živi, vmrje brez d'narja“. Navsezadnje to še ni najhujše. Slabše je, če kdo dela, a ostanejo njegova dela prikrita širši javnosti, kateri so namenjena.

Tak delavec je naš pisatelj Josip Kostanjevec, ki praznuje letos dvajsetletnico svojega intenzivnega literarnega delovanja. Rojen 19. svečana 1864. v Vipavi, je študiral gimnazijo v Gorici in dovršil učiteljske v Kopru, odkoder je kot učiteljski kandidat priobčil 1883. svojo prvo pesem v „Lj. Zvonu“, katerega je urejeval tedaj naš pokojni slovstvenik Fr. Levec. Kakor vsak literat je koval tudi Kostanjevec najprej pesmi, na katere po lastni izjavi ni posebno ponosen, ker je čutil že tedaj, da pesnikovanje ni njegov poklic. Leta 1887. je priobčil Fr. Levec njegovo prvo povest „Na Silvestrov večer“ v Lj. Zvonu. Nato se ni oglasil celih deset let. Vzrok je bilo pač učiteljsko službovanje, do katerega ni imel nikdar posebnega veselja, kar je pri naših učiteljskih razmerah popolnoma naravno. Kot učitelj je služboval na Colu, v Trnovem, na Premu, v Litiji in nazadnje v Ljubljani kot vadniški učitelj, kjer je stopil l. 1910. v stalni pokoj.

Kot učitelj na Premu je začel 1897. pod psevdonomim Premec zdržema pisati povesti in novele kakor „List za listom“, „Ženitna ponudba“ itd. in jih priobčeval v Slovanu, Lj. Zvonu in drugod. Kostanjevec sam smatra leto 1897. kot začetek svojega literarnega delovanja. Resnica je, da je od tedaj vedno pisal in delal, dasiravno so ga težke življenske okoliščine in bridke izkušnje ovirale pri delu.

Dvajset let je od tedaj, dvajset dolgih let, v katerih je naš Kostanjevec razmeroma veliko delal in bogatil našo literaturo in vendar se zdi, kakor bi bila njegova dela premalo znana širši javnosti. Če se dobi kdo, ki bi založil in izdal njegove zbrane spise, tedaj bomo še le videli, kdo je Kostanjevec in kakšne umetniške vrednosti so njegova dela.

Kostanjevec je realist v pravem pomenu besede. Njegova umetnost ni teoretična, iskajoča novih problemov, ampak prava, resnična, iz življenja vzeta umetnost. Pravi pisatelj se pozna že po načinu pripovedovanja. Dogodki, ki jih opisuje Kostanjevec, so resnični in njegovi ljudje hodijo v resnici med nami. Kdor pozna naše južno ljudstvo in naš jug sploh, ta ve, da so Kraševci in drugi Primorci že po naravi realistični. Rojen Vipavec, je preživel naš pisatelj precejšnji del svojih najlepših let med temi ljudmi in je kot učitelj imel še posebno priliko opazovati njihov značaj. Njegove najboljše povesti se vrše ravno na južnih tleh, na Vipavskem, Goriškem, na Krasu in v Trstu. In kako lepo opisuje te kraje! Da imamo njegova zbrana dela, bi bil opis teh krajev in njihovih prebivalcev lepa kulturna slika zadnjih mirnih let. Razni „vojni poročevalci“ so raznesli v svet lepoto našega jugozapadnega bojišča, kraje, katere je Kostanjevec že pred leti boljše opisal nego vsi vojni poročevalci.

Njegova realitika, ironija in gotov pesimizem so vzemirili marsikaterega moralista, toda Kostanjevec je ostal zvest svojemu realističnemu prepričanju. Realistična smer se je vedno bolj stopnjevala v njegovih delih in smemo upati, da še ni dosegla svojega viška. Njegova dela niso šablonska, ampak resnična, kakor je resnično življenje. Dve naravi se borita v njem: uživanje in vest. Kostanjevec ni kak rafiniran bohemien, čeprav ga lahko večkrat srečamo v njegovih spisih med najrazličnejšo družbo. Mogoče mu primanjkuje natančne duševne analize, kar pa ne škoduje njegovi umetnosti, ki je izraz notranjega vrvenja in kopičenja pisateljevih misli in idej.

Kot večletni odbornik „Slovenske Matice“ je urejeval tudi „Zabavno knjižnico“, v kateri je priobčil več svojih boljših spisov.

Sedaj živi v Dalmaciji. Vkljub velikemu poslu sedi pogosto pri pisalni mizi in pripravlja nova dela.

Zanimivo je dejstvo, da se naši mladi čitatelji vedno več zanimajo zanj. Tok časa in zarja nove bodočnosti uplivo vajo ugodno na mlade moči, ki vidijo v realizmu pravo umetnost, ki je resnica in prostost življenja. Iv. Podržaj.

Ptički brez gnezda. Spisal Fr. Milčinski. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu.

Slovenskih večernic 71. zvezek — mislim, da ga smemo pohvaliti z odkritim in prisrčnim veseljem! Pisatelj se je lotil resnega poskusa: Napisati povest za ljudstvo, ki ne bi dišala po običajnem kroju tovrstnega blaga. To svojo ne-lahko nalogo je rešil tako častno, da mu je treba le častitati.

Ptički brez gnezda — deca brez doma, deca, ki je zapuščena in pada od hipa do hipa globlje — še predno more presoditi in preceniti svoja dejanja, tiči že tako globoko v blatu, da pogosto ne more in često ne mara več iz njega.

Trije pari so tu: Vagabund Kocmur z ženo in deco, uradnik Jeraj z ženo in otrokom in mojster Pirc z ženo in sinčkom — troje staršev, ki so ukradli lastnim ptičkom gnezda — vsak po svoje. Kocmur je propalica, z vsemi lastnostmi mestnega postopača — še posebej okrašen s špeci-jalitetami ljubljanskih ljudi te vrste. Jeraj z gospo ima toliko narodnih dolžnosti (piti mora in govoriti, da se Bogu usmili!), da pri tem pozabi sina! Mojster Pirc bi pa le rad, da bi mogel sin živeti bolje kot on. Zato ga da v rejo k svakinji na kmete, da more hoditi žena v tovarno in zaslužiti pokojnino — denar za sinka. Ko je cilj dosežen, vzmeta desetletnega sinčka domov, toda v otroku dobita tujca. Ljubezni ni mogoče kupiti. Tudi vsa nasilna vzgojna sredstva mojstra Pirca — palica in podobni pridatki, ne morejo vzbuditi sinove ljubezni —

Vsa snov sili k pridiganju. Avtor pa se je po večini srečno ognil zapeljivih vab in je pustil dejanja, da govore. Humor, ki sili k smehu in vzbuja obenem tako resne in bridke misli, da se človek zgrozi med branjem — to je nekaj, kar daje knjigi poseben čar! Ljudje so živi in resnični, tako resnični, da pozabimo na branje in gledamo pred seboj le njihovo početje. Vse vrline in slabosti, vse diha pravo, živo življenje, tako živo, da nas je strah, ko pomislimo, da so ti ljudje — Slovenci. Psiholoških fines, jedke in ostre satire in sarkazma, ki ne prizanaša nikomur, je v knjigi toliko, da bi vedlo predaleč, če bi hotel citirati posamezna mesta!

Kdor bi hotel biti pedant, bi se morda tupatam obregnil ob kako besedno zvezo. Kdor pa hoče govoriti o spisu objektivno, bo dejal, da je jezik tako plastičen, da ni treba mnogo boljšega. Kaj briga Milčinskega modrovanje! Stavek zaokrene in besedo postavi tako, kakor jo ljudje v resnici izgovarjajo, pa stoji figura bolj jasno pred nami, kakor da bi jo popisoval na treh dolgih straneh!

Kljub vsem tem vrlinam ima knjiga nekaj slabosti.

— Stanko in njegova mati sta bila milostno odpuščena (namreč z magistrata, kjer je bil otrok čez noč zaprt in je potem zjutraj dolžil mater pred komisarjem grozovitosti i. t. d.)

— „Za Krista voljo!“ je po poti izpraševala mati sina, „kaj pa je s tabo, kje si pa bil, kateri lažnivec pa me je tako grdo tožil, kakor da sem te hotela ubiti?“

„Jaz,“ se je odrezal Stanko in predrzno pogledal mater, „da boste vedeli! Legal se pa nisem nič. Mar me niste pretepali pri teti Nanči? Mene ne bo nihče pretepal!“

Šla sta baš čez most. Kocmurjeva je omahnila in se za hip naslonila na ograjo; pogledala je dol v vodo — smrt ni najhujše! — (str. 30).

To je scena, ki pretresa do mozga in kosti. Ko nateleti bralec pozneje na dr. Šipljev razgovor z Jerajem (str. 69 i. sl.) čuti razloček in razdaljo med umetnostjo in — pridigo. V omenjeni sceni tragika, ki govori in uči brez usiljivosti, v tem pogovoru pa besede, ki so sicer lepe in resnične, a ne sežejo k srcu! Takih šibkih mest je v knjigi še nekaj — zlasti proti koncu, kjer sploh nekoliko omedli umetniška sila avtorjeva.

Vendar — kljub temu je knjiga lepa in dobra, taka, da je D. sv. M. lahko ponosna, če ne izda odslej nikdar nobene slabše!

Ivan Albreht.

J. Ribičič, **Razvaline 1917**, na korist goriškim beguncem založil Zdravko Kotnik.

Skromna knjižica, izdana in napisana v blagotvorne namene. G. pisatelja poznamo že iz prejšnjih časov, ko se je mlajša generacija naših južnikov precej krepko udeleževala v Zvonu.

Enajst miniaturnih kamenčkov sestavlja mozaik: razvaline. Razveržen je ta mozaik vsled težke neenakosti posameznih delcev; nadpisa vsebinsko še dolgo ne izpolnjuje. Človeku se zdi, da bi moral marsikaj izločiti ter nanovo ustaviti. Škrbine od granate porušene hišice v predmestju, v koje zid je starka vložila svet kamen, da bi jo čuval vsega hudega, so navidezno baš take razvaline, kakršno je Justovo srce, ki ob povratku v domovino najde svoj zakon omadeževan in opljuvan. In vendar je precejšen razloček — mislim, idejen — ravno med tragiko razbite hišice in Justovim zakonom ali pa grehom gospe Magdalene. Mar je morala priti ravno ta vojska, da je Just doživel potomstvo brezlastnega truda, ali je grešila gospa Magdalena? Sklepam iz tega, kar je pisatelj povedal; v globino teh problemov tudi on ni šel. — To niso razvaline, temveč le drobci, razvalinice, povzročene v resničnih razvalinah našega življenja. Vsebinsko vodeni poleg družega lahki način skoraj površnega pripovedovanja, jezikovne hibe ter nesrečni sižeji, časih celo malenkostno in smešno uplivajoči.

Narod, ki v tej vojski ni nikdar svobodno zdravil svojih bolečin, volil svojih potov, bo moral v svoji umetnosti izklesati vse druge besede o svojem trpljenju, da bo bodoča umetnost organični izraz narodovega življenja. Dokler pišemo na ta način, dočim je bilo trpljenje hujše od gorja begunke Ane, „ko je šla mimo cerkve“, in „ji je padlo na misel, da bi se vrgla pred altar in zavpila, kot zavpije ranjena žival“ str. 63, bodo tudi boljše stvari le slabotni refleksi brezmejnega trpljenja, ki kakor plast svinčenega neba mori grudo ter pronika v duše. (Stavka nisem navel morda le raditega, da pokažem na njem tehnične napake stilistike in jezikovne hibe, katerih je v knjigi v obilici.) Juž Kozak.

Nadvojvoda Ivan in Slovenci. Graška vseučiliška knjižnica je dobila iz zapuščine nadvojvode Ivana delo „Versuch über die slawischen Bewohner der österreichischen Monarchie,“ ki ga je l. 1804 izdal v dveh delih Jos. Rohrer.

Eksemplar knjižnice (sign. I 142961) ima oba dela zvezana v enem zvezku in ex libris nadvojvode Ivana. Knjiga je delo vseskozi jožefinskega pisatelja; o tem ne govori samo uvod, ampak že nje motto: „La gloria d' un scrittore è, di preparare li materiali utili per quelli, che governano. — Filangieri“. Iz te knjige — in baš iz eksemplarja vseučiliške knjižnice — je črpal nadvojvoda Ivan svoje znanje o Slovencih. Še danes ima vložene listke, s katerimi ji je nadvojvoda Ivan zaznamoval razne strani; in vsi ti listki so znamenja za strani, na katerih se govori o Slovencih. Tako v prvem delu pri str. 21, kjer se začne govoriti o Slovencih in se govori (str. 21—25) o njih številu, jezikovnih mejah in delitvi njihovih narečij; str. 37 (opis telesa in spretnosti); str. 113 (duševne lastnosti; obrtnija, poljedelstvo); v drugem delu str. 11 (o umetniškem čutu in plesu); str. 117 (o značaju naroda).

J. A. G.

Publikacija „Slovenske Matice“. Izšla sta knjigi „Slovenske Matice“ za 1914 leto in sicer Zofke Kvedrove povest „Njeno življenje“ in Etbina Kristana sanjska povest „Pertinčarjevo pomlajenje“. Pripravljata se izredni občni zbor, bližajo se nove volitve odbora, nova volitev predsedstva. Naj bi skrbeli naši možje, da bi bilo vse Matici v uspeh, srečo in cvetje!

Ženski Svijet, mjesečnik za kulturne, socijalne i političke interese žena, izdaja in urejuje v Zagrebu pisateljica Zofka Kveder-Demetrovič. Mesečnik je namenjen jugoslovanskim ženam.

Ob brzjavu.

Zamolcklo ob žici brzjavni
veter brni,
kot sem o grozoti, o smrti, o boju
vest mimo beži.

Bolj kratka ko hip o sreči, radosti:
„Spet pridem domov!“
Bolj kratka ko hip, boleča, kruta:
o smrti, z grobov...

In mino blisne kakor puščica,
naprej leti:
da zarije v srce se krvaveče
in v njem obtiči. Janko Glaser.

Čopova biblioteka.

(Dalje.)

842. *Collección de vocablos y frases difíciles, qui ocurren en fabula del ingenio Hidalgo Don Quixotte por Juan Bafil. Wilermo Ben(e)cke | Leipzig 1821 [1.] 12° |*
843. *Viage al parnao compuesto por Miguel de Cervantes | Madrid 1784 [1] 8 |*
844. *L'ingegno Cittadino Don Quixotte da Lorenzo Franciolini | Rom 1677 [2] 8 |*
845. *Viage de Espana por Ant. Ponz | Madrid 1787—92 [17] 8° |*
846. *Los Diez y Seysli bros²) de las epiftoias de M. Ciceron dirigidas a Mateo Vazquez de Leia Colona | Barcellona 1615 [1.] 8 |*
847. *Vida de Lazarillo de Formes por H de Luna Castellano | Sargossa 1652 [1.] 12 |*

1) 18 ti zvezek manjka. [IL. nakup: 1837].

2) Recte: diez y seis libros

848. De los nobres¹⁾ de Christo por El M. Fr. Luis de Leon | Valencia 1770 [3] 8 |
849. Las obras de(l) maestro Ferman Perez de Oliva | Madrid 1787 [2] 8 |
850. La perfecta calçada por el Maestro Fr(ay) Luis de Leon | Madrid 1799 [1] 8 |
851. Traducion y declaracion del libro de los Cantores de Salomon por el Maestro Fr. Luis de Leon | Salomonia 1798 [1.] 4° |
852. La conversion de la Madalena por el Pedro Malon de Chaide | Valencia 1794 [1] 4° |
853. Todas (las) obras de Don Luis Gongora | Madrid 1634 [1] 4 |
854. Relacion de las fiestas de St. Isidro, que la infigne villa de Madrid por Lope de Vega | Madrid 1622 [1.] 4° |
855. Las obras en verso de Don Franc(isco) de Borja | Amsterdam(m)²⁾ 1654 [1] 4° |
856. Obras propias y traduciones con la parafrasi de algunos psalmos de David | Mailand 1631 [1] 12°³⁾ |
857. Las obras del famoso poeta Juan de Mena | Madrid 1804 [1] 8 |
858. Obras de Garcilaso dela Vega | Madrid 1794 [1] 8 |
859. Tesoro del Parnaso espanol por D. Miguel Josef Quintana | Perpignan 1817 [4] 8 |
860. Poëfias del M. Fr. Diego Conzales⁴⁾ | Valencia 1617 [1] 8 |
861. Obras de Garcilaso de la Vega | Madrid 1821 [1] 12° |
862. La Araucana su autor Don A(l)onse de Ercilla y zuniga | Madrid 1821 [4] 12 |
863. El parnaso espanol y musas castellanas De D. Franc. de Quevedo | Madrid 1668 [1] 4° |
864. Los reyes nuevos de Toledo describenie las cosas mas augustas por el D^r. Don Christ. al Zozano⁵⁾ | Madrid 1764 [1] 4° |
865. Pan y toros oracion apologica, Que en defenfo del estado Florecente⁶⁾ De Espanna en el Reynado de Carlos IV Di(e)jo W. de N. | Valencia 1820 [1 Hef.] 4° |
866. Historia de las guerras civiles de Granada | Amsterdam 1714 [1] 8 [?] |
867. Historia de las guerras civiles de Granada | Gotha 1805 [3 Thle in 1 zu]geb.] 8°⁷⁾ |
868. Floresta de rimas antiguas castellanas por Don Juan Nicol. Böhl de Faber | Hamburg 1821 [3] 8 |
869. Poefias escogidas de nuestros cancioneros y Romanceros antiguos continuacion de la coleccion de De Fernandez Ramon. | Madrid 1796 [2.] 8° |
870. Romancero de Romances caballerescos é historicas por D. Augustin Duran | Madrid 1832 [2] 8 |
871. Romancero de Romances Moriscos por D. Augustin Duran | Madrid 1828 [1] 8 |
872. Romancero de Romances doctrinales, amatorios, festivos y burlescos por D. Augustin Duran | Madrid 1829 [1] 8 |
873. Cancionero y romancero de coplas y canciones de arte memor por D. Augustin Duran | Madrid 1829 [1] 8 |
874. Sammlung alter spanischer Romanzen geordnet v. Ch.¹⁾ B. Depping. | Altenburg und Leipzig 1817 [1] 8 |
875. Silva de Romances viejos publicada por Jacobo Grim(m) | Wien 1815 [1] 12 |
876. Romancero e historia del rey de Espana D. Rodrigo postero de los Godos | Paris 1821 [1] 8° |
877. Refranes a proverbios Romance por Hermann²⁾ Nunez | Salamanca 1578 [1] 12° |
878. Hispanische Romanzen besonders von Cid und Kaiser Carlo Paladinen von Fried Diez | Berlin 1821 [1.] 8 |
879. Refranes de la lingua castellana | Barcelona 1815 [1.] 8 |
880. Bibliotheca castellana portuguesa y provençal por D. G. Henrike Schubert | Leipzig und Altenburg 1809 [2] 8 |
881. Bibliotheca selecta de literatura espanola por D. Mendibil, y M. Silvela | Burdeos 1819 [4] 8 |
882. Espagne poëtique choix de poëfies castillanes par Don Juan Maria Maury | Paris 1826 [2] 8 |
883. Scelta di poëfie castigliane del seculo XVI tradotte dal Conte Giambatista Conti | Padua 1819 [2] 8 |
884. Comedias de Moratin publicadas con el nombre de Inarco Cebeno | Paris 1821 [2] 8 |
885. Comedia famosa del rey Abaxo ninguno, etc. de Don Franc. de Roxas³⁾ | Barcelona — [1] 4° |
886. Comedia (el memor alca(l)de el rey) etc. de Lope Vega Carpio | Valencia und Madrid 1804 u 1791 [1] 4° |
887. Comedia :/ el Alcazar de secreto :/ etc. de D. Antonio de Solis. T. de Melin(a) cunilcares u Lope de Vega | Valencia 1818 [1.] 4°⁴⁾ |
888. Comedia (famosa la Romera de Santiago) etc. de Luis Velez de Guevara, Bançces y otros | Valencia 1818 [1] 4° |
889. Comedia (famosa el parecido en la corte) etc. de Don Augustin Moreto | Valencia 1773 [1] 4° |
890. Saynete nueva intitulado El Almacen de Criadas | Valencia 1817 [1] 4° |
891. Auto famoso al nacimiento de Jesu Christo de Don Pedro Calderon de la Barca | Salamanca — [1] 4° |
892. Comedia in profa: Las carceles de Lemberg | Valencia 1821 [1] 4° |
893. Chefs-D'oeuvres de(s) theatres Étrangers | Paris 1822 [1] 8 |
894. Teatro espanol anterior a Lope de Vega | Hamburg 1832 [1] 8 |
895. Aminta de Torquato Tasso a D.⁵⁾ por Juan Jauregui⁶⁾ | Rom 1607 [1] 8 |
896. Idomeneo tragedia | — — [1] 8° |
897. La vinda de padilla tragedia | Valenza 1820 [1] 8° |
898. Comedia famosa el Delden con el Delden de Don Augustin Moreto | Dresden 1825 [1] 8 |

¹⁾ Pravično: G. B. . .

²⁾ Pravično: Fernan

³⁾ = Francisco de Rojas Zorrilla

⁴⁾ = Zbirka iger naslednjih španskih dramatikov: D.[on] Antonio de Solis y Ribadeneyra (1610—1686), T.[irso] de Molina (1570—1648), Jose de Canizares (1676—1750) y Lope de Vega Carpio. — Izmed iger je v obklepu imenovana tu le ena: Solis-ova „El Alcazar del Secreto“; vse druge nadomešča „etc.“

⁵⁾ Tu je izpuščeno: A D. Fernando Euriquez

⁶⁾ Pravično: Jauregui

¹⁾ = nombres

²⁾ Pravično: A Amberes 1654

³⁾ Pisatelj je izpuščen: Padre Fray Luis de Leon.

⁴⁾ Recte: Father Diego Gonzales

⁵⁾ Pravično: Lozano. (Dokaz nepravilnega čitanja).

⁶⁾ Pravično: florescente; pisatelj je: M. G. de Juvellanos († 1811).

⁷⁾ Pisatelj tega romana je: Ginez Perez de Hita.

899. Das neue Lustspiel das Kaffehaus v. Leander Ferd v. Moratin übersezt v. Manuel Ojamar | Dresden 1800 [1.] 8. |
900. Arcadia profas y verfos de Lope de Vega Carpis | Madrid 1598 [1] 8vo |
901. Poefias escogidas de Lope de Vega y de D. Juan de Jauregui Las fortunas de Diana, Adromeda | Paris 1821 [1] 8° |
902. Filomene A¹⁾ de Lope de Vega Tittlblatt fehlt | — [1] 8vo |
903. Lope de Vega Hermoufura de Angelica y feconda parte de las rimas Tittlbl. fehlt | Barcellona 1604 [1] 8° |
904. Las comedias de D. Calderon de la Barca par Juan Keil | Leipzig 1827, 1828 [4] 4to²⁾ |
905. Las comedias nuevas de D. Pedro Calderon de la Barca publica D^a Ivan de vera Tafsis y Vilarvel³⁾ v. 2. Band ein Duplicat | Madrid 1685, 1691 [9] 4to |
906. Comedias nuevas de Don Pedro Calderon de la Barca 4 Tbl. | Madrid 1672 [1] 4to |
907. 16 Comedias de D^a. Pedro Calderon de la Barca | — [2] 4to |
908. Comedia et⁴⁾ mayor monitruo Los Zelos de Calderon de la Barca | Valencia 1796 [1] 4to |
909. Loas y autos sacramentales de Pedro Calderon de la Barca | Madrid 1759 [3] 4to |
910. Autos sacramentales y obras posthumas de Calderon de la Barca | Madrid 1717 [3] 4to |
911. Teatro espanol Dado a Luz por A. Norvich⁵⁾ | Bremen 1809, 1810 [2] 8vo |
912. Las comedias de D. Pedro Calderon de la Barca J. J. Keil | Leipzig 1820 [3 B. in 6 Hft.] 8vo⁶⁾ |
913. Disertatio aesthetica de poeseos dramaticae genere hispanico ab J. Ludw. Heiberg | Hafniae 1817 [1] 8° |
914. Las comedias de D. Pedro Calderon de la Barca vol. VIII | Zwickau 1819 [1] 12mo |
915. La Numancia⁷⁾ tragedia di Miguel de Cervantes Saavedra | — [1] 12mo |
916. Le nouveau guide de la conversation en portugais et en francais par G. Hamoniere | Paris 1817 [1] 12mo |
917. Luliada de Luis de Camoens | — [1] 12° |
918. Parnafo Lusitano ou poefias felectas | Paris 1826, 1827 [5] 12° |
919. Gramaire portugaise par G. Hamoniere | Paris 1820 [1] 8° |
920. Portugiesische Sprachlehre v. Joh. Dan. Wagener | Hamburg 1800 [1] 8° |
921. Spanisch-deutsche Sprache v. Joh. Mart. Min(er) | Frankfurt a. M. 1813 [1] 8° |
922. Grammatica y Syntaxe de la lingua espanola Castellana por Math Cramer | Nürnberg 1711 [3 Tbl in 1 zuſ. geb. 8vo |
923. Portugiesische Chrestomathie v. Christ. Wilh. Ahwardt¹⁾ | Leipzig 1808 [1] 8° |
924. Le maitre de Espagnol par J. L. Barthelemy Carman | Lyon 1804 [1] 8° |
925. Discours sur la manierre d'apprendre las langues vivantes et partienliement²⁾ l'italienne et espagnole par A. Anaya | London 1818 [1] 8° |
926. An essay on Spanish Literature toy³⁾ A. Anaya | London 1818 [1] 8vo |
927. Spanisches Lesebuch v. Dr. Vit Huber. | Bremen 1832 [1] 8vo |
928. Gramatica de la lengua castellana por D^a Vicente Salva | Paris 1830 [1] 8° |
929. A catalogue of Spanish and portuguese Books Sy⁴⁾ Venc. Salva | London 1826 [1] 8° |
930. Spanische Sprachlehre v. Joh. Dan. Wagener | Leipzig 1807 [1] 8vo |
931. Nouvelle gramaire espagnol raisonnée par M. Tolse n. G. Hamoniere | Paris 1818 [1] 8° |
932. Don Luis Jof. Velasquez Geschichte der spanischen Dichtkunst v. Joh. Red.⁵⁾ Dieze | Göttingen 1769 [1] 8° |
933. Nuevo diccionario portatil espagnol y frances por el Abate Gattel | Paris 1806 [2] 8vo |
934. Vocabulario italiano et spagnuolo composto da Lorenzo Franciasini I et II parte | Roma 1638 [1] 8° |
935. Nuevo diccionario portatil de las lenguas espannola y alemana por C. F. Francefon | Leipzig -- [2] 8° |
936. Diccionario de las lenguas espannola y alemana por el Baron D. Tereso Se(c)kendorf | Hamburg u. Nürnberg 1823, et 1827 [3] gr. 8vo |
937. Dictionaire francais et espagnole par C. M. Gattel | Lyon 1803 [2] gr 4to |
938. Obraf de la gloriofa madre fanta Terefe de Jesus | Brüljel 1684 [1] 4to |
939. Cartas de fanta Terefa de Jesus | Brüljel 1776 [2] 4to |

1) Nejasno: ali et ali A

2) Prim. tu štev. 912.

3) Pravilno: Villarroel

4) Pravilno: el

5) Pravilno: Norwich

6) Prim. štev. 904.

7) Pravilno: Numancia

1) Pravilno: Ahlwardt

2) Pravilno: partiellement

3) Recte: by

4) Recte: by

5) Recte: 2nd.

(Konec španskih del.)

S to trojno številko odlagam uredništvo „Slovana“. Ob tej priliki se zahvaljujem vsem gg. sotrudnikom in čitateljem za naklonjenost, ki so mi jo tekom urejevanja izkazovali.

Milan Pugelj.

K. J. 10, 11, 12/1918

Našim naročnikom!

Z današnjo trojno številko zaključujemo 15. letnik „Slovanov“. Zaradi preselitve naše tiskarne in obilice nujnih del na koncu leta 1917 so se 10., 11. in 12. številka izredno zamudile, kar nam naj blagovolijo č. č. naročniki oprostiti. V bodoče, ko smo končno v urejenih razmerah in na trdni podlagi neodvisne tiskarne, nam bo mogoče izdajati „Slovana“ brez dosedanjih zaprek in težkoč, ki so bile včasih nepremagljive in neznosne.

„Slovan“ je v današnji dobi, ko je slovenski knjižni trg skoraj mrtev ter izide le redko kaka knjiga, le še potrebnejši, kakor je bil doslej. Drugi Slovani ustanavljajo nove liste in zbornike, tem manj bi bilo umestno že itak zmanjšano število slovenskih listov še zmanjšati. Nobenega vzroka ni, „Slovana“ ustaviti, pač pa je prav v sedanji veliki dobi naša dolžnost poskrbeti, da se „Slovan“ ne le vzdrži na svoji višini, temveč da se še dvigne, popolni ter postane vsestransko resnično vzoren slovanski zbornik.

Zato bomo izdajali „Slovana“ nadalje v dosedanji obliki ter med vojno dobo v dvojnatih snopičih. Z leposlovnimi rokopisi smo založeni, a glavna skrb uredništva bo, da se bodo članki in razprave opirale kolikor največ mogoče na aktualna vprašanja v vseh panogah naše prosvete.

Prva dvojna številka „Slovana“ izide že koncem meseca marca t. l.

Ker pa so se vse tiskarske potrebščine, zlasti papir, silno podražile, smo žal prisiljeni, da zvišamo naročnino. „Slovan“ stane odslej letno 20 K, polletno 10 K, posamezni zvezki (dvojnate številke) po 4 K.

Upamo, da ostanejo „Slovanu“ zvesti vsi dosedanji naročniki in se jim pridružijo še novi.

„SLOVANA“ celotni letniki od I. 1906 do I. 1916
se dobe v upravnistvu po 12 K.

Ljubljanska kreditna banka

Ljubljana, Stritarjeva ulica šte. 2 (Lastna hiša).

Promet v letu 1915 okroglo
tisoč milijonov kron.

Podružnice:
Trst, Celovec, Split, Sarajevo,
Gorica, Celje.

Rezervni zakladi K 1,500.000.
Delniški kapital K 10,000.000

Posreduje najkulantneje nakup in prodajo vseh vrst rent, državnih papirjev, zastavnih pisem, prioritet, srečk in novcev. Prevzema zavarovanja proti kurzni izgubi pri izžrebanju; denarne in hranilne vloge na tek. račun ali na vložno knjižico.

Opravilišče c. kr. razredne loterije.

Vloženi denar se obrestuje od dne vloge do dne dviga s

4% čistih

Za vse vloge jamči vse lastno premoženje t. j. sedaj okroglo devet milijonov kron.
Zamenjava in eskomptuje izžrebane obligacije, srečke in kupone. Prodaja in kupuje devize in valute. Daje predižnje na vrednostne listine pod kulantni pogoji. Eskomptuje in vnovčuje menice. Borzna naročila za dunajsko in inozemske borze izvede točno in ceno. Nakaznice in čeki na inozemska mesta. Promese k vsem frebanjem. Kupuje in prodaja ameriške dolarje.

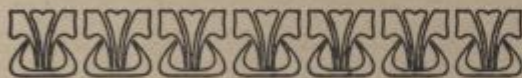

„TEDENSKE SLIKE“

so najboljši in najzanimivejši
slovenski ilustrirani tednik.

„TEDENSKE SLIKE“ stanejo za vse leto 12 K, pol leta 6 K, četrt leta 3 K in mesečno 1 K. - Posamezne številke se dobivajo po trafikah, knjigarnah in na kolodvorih po 24 vinarjev.

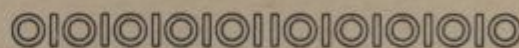
Zahtevajte ovsod „Tedenske Silke“!

TISKOVINE vseh vrst

kakor: časopise, brošure, knjige, cenke, lepake, letake, vabila, tabele, račune, kuverte in pisemski papir s firmo, vizitke, naslovnice itd. natisne lično in ceno

tiskarna D. Hribarjeva (Anton Pesek),
Ljubljana, Dunajska cesta št. 9

JADRANSKA BANKA

Delniška glavica:
K 8,000.000—

PODRUŽNICA LJUBLJANA.

Rezerve: okrog
K 1,000.000—

SPREJEMA: Vloge na knjižice in jih obrestuje po čistih 4%.

Vloge na tekoči in žiro račun proti najugodnejšemu obrestovanju. Dviga se lahko vsak dan brez ozira na moratorij. Rentni davek plača banka iz svojega.

KUPUJE IN PRODAJA: Devize, valute, vrednostne papirje itd. in srečke c. kr. razredne loterije.

CENTRALA:
Trst
PODRUŽNICE:
Dubrovnik
Dunaj, Kotor
Metković, Opatija
Spljet, Šibenik
Zader

ESKONTIRA: Menice, devize, vrednostne papirje itd.

IZDAJA: Čeke, nakaznice in akreditive na vsa tu- in inozemska mesta.

DAJE PREDUJME: Na blago, ležeče v javnih skladiščih.

PREVZEMA: Borzna naročila in jih izvršuje najkulantneje.

Brzojavni naslov: **JADRANSKA.** — Telefon št. 257

Naslov za brzojavke: Kmetška posojilnica Ljubljana. :: Telefon št. 185. :: Ziro-konto pri avstro-ogrski banki. :: Račun pri avstr. pošt. hran. št. 828.406, pri ogr. pošt. hran. št. 19.864.

KMETSKA POSOJILNICA

Ljubljanske okolice

r. z. z. n. z. v Ljubljani — obrestuje hranilne vloge po

4¹/₄%

Stanje hranil. vlog

23

miljonov

Kron

milijon

Rezervni zaklad

brez odbitka rentnega davka, katerega plačuje posojilnica sama za svoje vložnike. Sprejema tudi vloge na tekoči račun s čekovnim prometom in jih obrestuje od dne vloge do dne dviga, na kar se opozarjajo zlasti trgovci in denarni zavodi po deželi.

Največja slovenska hranilnica!

Mestna hranilnica ljubljanska

Koncem leta 1916 je imela vlog K 55,000.000.—
Rezervnega zaklada „ 1,500.000.—

Sprejema vloge vsak delavnik.

Hranilnica je pupilarno varna in stoji pod kontrolo
c. kr. deželne vlade.

Za varčevanje ima vpeljane lične
domače hranilnike.

Posoja na zemljišča in poslopja na Kranjskem proti 5%, izven Kranjske pa proti 5¹/₄% obrestim in proti najmanj 1% oziroma ³/₄% odplačevanju na dolg.

Ljubljana, Prešernova ulica šte. 3.

Največja slovenska hranilnica!